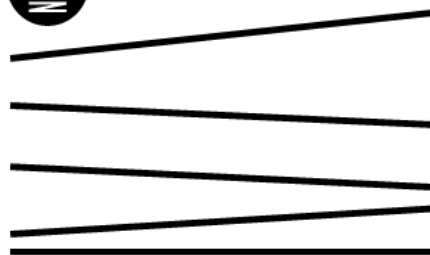

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) Author(s):	Larsen, Jens Henrik.; J. H. Larsen.
Titel Title:	<u>Laaland og Falster topographisk beskrevne</u>
Bindbetegnelse Volume Statement:	Vol. 2.2
Udgivet år og sted Publication time and place:	Kjøbenhavn : trykt ... hos Bianco Luno & Schneider, 1833-1872
Fysiske størrelse Physical extent:	3 bd.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

1911-12 20 600000

university of copenhagen

1911-12 20 600000

1911-12 20 600000

1911-12 20 600000

1911-12 20 600000

1911-12 20 600000

1911-12 20 600000

Laaland og Falster,

topographisk beskrevne

af

Dr. S. H. Larsen.

Andet Bind. II.

Ved

J. R. Friis.

Kjøbenhavn.

Guldendallke Boghandel.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Mühle.

1872.

Historisk-topographiske Efterretninger

om

Musse Herred i Laaland.

II. Kysted, Særljøbing og Landsfognene i Musse Herred.

Ved

F. R. Friis.

Kjøbenhavn.

Guldendallke Boghandel.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

1872.

552

Imprimatur

Imprimatur

Imprimatur

Imprimatur

Imprimatur

Forord.

I Aaret 1833 udkom første Bind af „Laaland og Falster, topographisk beskrevne af Dr. J. H. Larsen“. Dette Bind indeholder Beskrivelse af Nørre-, Sønder- og Fuglse Herreder i Laaland, og andet Bind skulde efter Forfatterens Plan have omhandlet Muses Herred i Laaland og begge Herrederne i Falster. Det lykkedes ham imidlertid ikke at faae mere udgivet end første Bind, men han udarbejdede dog Fortsættelsen i Haandskrift, som han i Aaret 1848 afgav til det oldnordiske Museums Arkiv, (i to Bind, hvoraf det ene omhandler Muses Herred og det andet Falster), og i et andet Exemplar til Universitetsbibliotheket. Efter Larsens Tid blev der flere Gange gjort Forsøg paa at faae Manuscriptet trykt; men dette var dog ikke nogen let Sag. Det maatte nemlig ikke blot anses for lidet sandsynligt, at Udgivelsen vilde betale sig; men hertil kom endnu; at Manuscriptet, der er af omtrent samme Beskaffenhed som det af ham i Aaret 1833 udgivne første Bind, ikke lod sig udgive uden væsentlig Omarbejdelse, da det baade var forældet og temmelig ufuldstændigt. — For en 16 Aar siden opfordrede den nuværende Udenrigsminister, Hs. Excellence Kammerherre Baron Rosenørn Lehn til Baronierne Lehn og Guldborgland daværende cand. theol., nu Sognepræst A. Rall Rasmussen til at gjen-

nemgaae og udgibe Larsens Manuskript. Rall Rasmussen samlede endeel Materiale hertil, og i Aaret 1866 udgav han som Fortsættelse af Larsens Arbeide en Bog, som han forsynede med to Titelblade; paa det ene af disse staaer: „Laaland og Falster, topographisk beskrevne af Dr. J. H. Larsen. Andet Bind. I. Ved A. Rall Rasmussen, cand. theol.“, og paa det andet: „Historisk-topographiske Efterretninger om Musse Herred paa Laaland, af A. Rall Rasmussen, cand. theol. I. Maribo Sogn.“ Men medens der i Larsens Manuskript kun findes omtrent en halv Snees Sider om Maribo, er Rall Rasmussens Bog, især paa Grund af de mange her aftrykte Breve om Maribo Kloster, bleven betydeligt større end det af Larsen udgivne første Bind. Det var derefter Rall Rasmussens Hensigt at udgibe et Bind, som skulde indeholde Beskrivelse af Nysted, Saxkjøbing og Landsognene i Musse Herred, men hans Ansættelse som Sognepræst i Jylland forhindrede ham fra at udarbeide det. Derefter paatog cand. mag. B. Pontoppidan sig at fortsætte det nævnte Arbeide, men Døden forhindrede ham fra at fuldføre det. Endelig paatog Undertegnede sig, ifølge Overenskomst med Hs. Excellence Kammerherre, Baron Rosenørn Lehn at fuldføre Beskrivelsen af Musse Herred.

Dr. Larsens Manuskript blev mig velvilligt udlånt fra det oldnordiske Museums Arkiv, og det af Rall Rasmussen og B. Pontoppidan tilveiebragte Materiale blev ligeledes overladt mig til Afbenyttelse. Rall Rasmussen havde gjort nogle Uddrag af Geheimearkivets Samlinger, og Pontoppidan havde efterladt sig nogle Indberetninger, især fra Herredets Præster og Andre. Fra flere Steder var det dog nødvendigt at indhente nye Oplysninger, og paa min Anmodning ere saadanne i Reglen ogsaa med stor Velvillie blevne mig tilstillede, hvorfor jeg benytter denne Leilighed til at udtale min Erkjendtlighed. — Endeel af det benyttede Materiale har jeg især samlet i Geheimearkivet og i det kongelige Bibliothek.

Naar denne Bog paa det ene af Titelbladene betegnes som et Arbeide af Dr. J. H. Larsen, saa er denne Betegnelse vistnok ikke ganske nøiagtig, da kun en ringe Deel af hans Manuskript er benyttet uforandret og da Bogen, ligesom Rall Rasmussens om Maribo, er langt udførligere end hans Manuskript. — De tre Bind, der nu tilsammen udgjøre Beskrivelsen af Laaland, ere vistnok meget forskjellige, som en Følge af, at de i Virkeligheden tilhøre forskjellige Tider og forskellige Forfattere; men Dr. J. H. Larsen har dog i al Fald lagt den første Grund til Arbeidet, hvorimod det fortrinsvis skyldes Hs. Excellence Kammerherre Baron Rosenørn Lehn at det er blevet fortsat efter Dr. Larsens Tid.

I nærværende Skrift er stedse brugt Udtrykket „i Laaland“, „i Falster“ osv. Dette var ogsaa almindeligt i ældre Tider, indtil man, vel omtrent ved Begyndelsen af dette Aarhundrede, begyndte at skrive „paa Laaland“, „paa Fyen“ osv. Medens Sprogbrugen vistnok altid fordrer Brugen af Forholdsordet „paa“ foran de mindre Ders Navne, især naar disse ende paa „ø“ eller „holm“, er det dog maaskee rigtigst at skrive „i“ foran Navnene paa de Der, der ere saa store, at man snarere forestiller sig dem som Lande end som Der.

Kjøbenhavn i August 1872.

J. R. Friis.

Indhold.

	Side.
Nysted	1.
Nysted Landsogn	14.
Sarkjøbing	20.
Sarkjøbing Landsogn	37.
Hunseby Sogn	46.
Baabensted Sogn	54.
Engestofte Sogn	61.
Slemminge Sogn	66.
Fjelde Sogn	72.
Døllefjelde Sogn	74.
Musse Sogn	77.
Øster Alslev Sogn	80.
Godsted Sogn	85.
Vester Alslev Sogn	91.
Rjettinge Sogn	96.
Bregninge Sogn	105.
Thoreby Sogn	112.
Radsted Sogn	130.
Taars Sogn	143.
Bigsnæs Sogn	152.
Maibølle Sogn	155.
Hillested Sogn	164.
Herredølev Sogn	166.
Tillæg og Rettelser	170.
Register over Personnavne	171.
Register over Stednavne	176.

Nysted.

Nysted Sogn indbefatter foruden Kjøbstadcommunen tillige en Landcommune eller et Landsogn, bestaaende af Hovedgaarden Alholm og Landsbhyerne Bantore og Taagense. Til Pastoratet hører endvidere Annerfognet Herredslev.

Nysted ligger i det sydøstlige Hjørne af Laaland, ved en lille Vig af Østersøen eller, om man vil, af Laalandsbøltet og begrænses mod Vest af denne og den tildeels udtørrede Slotssø, der kun ved en smal Landstrimmel er adskilt fra Vigen, og omgives iøvrigt af Landsfognet. Overfladen er i denne Egn noget høiere og mere afvejlende og bølgeformig end i det øvrige Laaland, Vesterborg og Birket Sogne undtagne. Det synes som om en ved Overfladens Hævelse virksom Kraft er gaaet fra N. V. til S. O. igjennem hele Landet, fra Ravnøborg Banke norden om Maribo Sø og har fortsat sin Virkning videre frem indtil Nysted, hvor den har tabt sig under Østersøens Bunde. Jordbunden er i denne Egn i Almindelighed leret, dog mere sandblandet end sædvanligt i Laaland, noget stenet (Kullesteen) vand- og skovrig.

Nysted Kjøbstad ligger 3 Miil ø. for Rødby, 6 Miil s. ø. for Næstved, 2½ Miil s. ø. for Maribo, 2¼ Miil s. for Sørfjøl og 2 Miil s. ø. for Sundby. Afstanden til Fjern er kun et Par Miil. Nysted ligger under nordlig Brede 54° 40' og vestlig Længde fra Kjøbenhavn 50° 30'', saa at den har 3 Min. 22 Sec. tidligere Middag. Byen har en

høi, sund og smuk Beliggenhed med Skov, ferske Søer, frisk Søluft og godt Vand; den tager sig særdeles smukt ud enten man beskuer den under Indseilingen til Havnen eller man kommer landværts fra Nykjøbing, hvortil Kirken med sit høie Spir ligesom ogsaa Alholms Herresæde samt Byens 3 Møller bidrage hver sit og i Forening. Fra Kirkens Taarn saavel som fra det høie Taarn paa det nærliggende Alholm Slot haves en meget viid Udsigt over Laaland, Falster og Havet, til den meklenborgske Kyst.

Nysted Hovedgade, der kaldes Adelsgade, er lang og bugtet og gaaer fra Nord, hvor den staaer i Forbindelse med Landeveien, til Gaasetorvet mod Syd. Desuden findes her endnu 12 mindre Gader og Stræder. Søstræde eller Slotsgade gaaer mod Vest til Begyndelsen af den Lindeallee, der fører til Alholm, gamle og nye Skibbrostræde og Strandstræde føre til Havnen; fra Gaasetorvet udgaae Fiskergade og Søndergade mod Syd; Rattesund, Østergade og Bagstræde gaae mod Nord langs med Hovedgaden, Smedestræde findes omtrent midt i Byen og Bomstræde og Klosterstræde gaae mod Øst. Gaasetorvet er stort og regelmæssigt (omtrent 500 Alen i Kvadrat), men ikke brolagt, og begrænses paa Nord-siden af Kirkegaardens Ringmuur. Et mindre Torv findes foran Raadhuset omtrent midt i Byen.

Nysted Kjøbstad har et Areal af 685,000 □ Alen med 174 Gaarde og Huse (158 i Byen og 16 paa dens Grund), der 1871 vare brandforsikrede for 622,470 Rdl. 3 Aaret 1803 vare Gaarde og Huse assurerede for 45,140 Rdl., og 1825 for 80,125 Rdl.

Byens Kjøbstadjord udgjør 743 Tdr. Land Ager og Eng, hvis Hartkorn er 114 Tdr. 3 Td. 2 Alb. Til Kirkegaard, Exerceerplads, Vystanlæg osv. er anvendt 2 Tdr. 5 Skp. Land.

Kirken, der ligger noget høiere end Byen, ved Nord-siden af Torvet, er en gammel, stor og velvedligeholdt Byg-

ning med et høit Taarn mod Vest. Choret er af samme Brede som Skibet og har en kantet Chorslutning, saaledes at Grundfladen af dets østlige Deel udgjør Halvdelen af en regelmæssig Ottekant. Kirkens Vinduer ere spidsbuede, og imellem dem er Muren styrket ved Piller, der udvendig ere $1\frac{1}{4}$ Alen brede og springe $1\frac{1}{2}$ Alen frem fra Muurfladen. Foruden Taarnet og to Gravkapeller har Kirken mod Nord en Tilbygning, der er omtrent 30 Alen lang og 10 Alen bred, har særskilt Indgang og afgiver Plads til Landsby- menigheden samt til et Barneapparat, hvormed Kirken blev forsynet 1862. Tilbygningen, der blev opført 1643 (ikke 1633) og endnu kaldes den nye Kirke, er betydeligt lavere end selve Kirken, hvis Tagflade er forlænget ned over den. Taarnet har Kuppel og et høit Spiir, der blev opført 1649—51, og da det tjener til Sønærke, blev det 1804 bestemt, at her skulde anbringes et Lampesyr, hvilket dog ikke kom i Stand. 1857 fik det et Uhr, som kostede 1000 Rdl. I Taarnet hænge 4 Klokker, hvoraf den største og den mindre stamme fra den katholske Tid og siges at have tilhørt det forhenværende Franciskanerkloster i Byen. Den største Klokke er i største Gjennemsnit 42 Tommer. Langs med den øverste Rand synes at staae: M. a. p. v. m. s. i. Maria. (Læsnin- gen af de enkeltstaaende Bogstaver er dog høist usikker). Paa Tolvklokken oppe i Spiiret staaer langs med den øverste Rand: ave * * Maria * * gracia † * ave * * bnigne * * iehsv * * * (Paa de ved * betegnede Steder findes Figurer, der muligviis skulle forestille Træer). Den næststørste Klokke, der er givet til Kirken af Prindsesse Magdalene Sybille 1652, skal op- rindelig have veiet $61\frac{1}{2}$ Lb, men en Indskrift paa den viser, at den er omstøbt i Maribo 1699. Den mindste Klokke (Femklokken) skal være ældre end 1610, men har ingen Indskrift.

Kirkens hele Længde er udv. 65 Al. „ L., indv. 61 Al. 6 L.
deraf Taarnets alene 15 - 15 - — 13 - „ -

Breden af Kirken og Choret udv. (Pillerne ikke medregnede)

16 Al. 8 T., indv. 13 Al. 12 T.

Breden af Taarnet	—	14	-	16	-	—	9	-	16	-
Kirkemurens Høide	—	15	-	"	-					
Høiden til Tagryggen	—	26	-	12	-					
Taarnmuren Høide	—	31	-	"	-					

Høiden af Taarnet og Spiret i Forening angives til 88 Alen.

Kirkens Hovedindgang findes i den vestlige Taarnmuur. Dens Indre, der kun har eet Skib, dækkes overalt af Hvælvinger, men af forskjellig Form og Høide. Over Skibet findes 4 Krydshvælvinger, af hvilke den nærmest Choret er noget lavere end de øvrige. De tre sidste have en Høide af 17 Alen, den fjerde kun af 16 Alen fra Gulvet. Over Choret er en Stjernehvælving, der har 8 Ribber, men kun en Høide af 13 Alen. Over Taarnmuren findes en Stjernehvælving, hvis Høide er 14 Alen. Ribberne i disse Hvælvinger have oprindeligt været dannede af Formsteen og havde en meget siirlig Form, der dog ved Kirkens Restauration 1862 ikke lod sig bibeholde. Over den nye Kirke og den tilhørende Indgang findes Krydshvælvinger, hvis Høide er 9 Alen. Hvælvingerne bæres af fremspringende Piller.

Altartavlen er et stærkt forgyldt Billedsfjærrerarbejde, men uden Kunstværd, og forestiller Nådverens Indstiftelse. Den er skænket 1694 af Kammerraad Suhr (see nedenfor). Til Alteret hører et Alterklæde af Fløil, broderet med Guld og Sølv, samt en Bibel med Sølvbeslag, begge Dele med Årstallet 1689. Den ældste bekendte Gave til Kirken var en Sølvkande, givet 1593 af Lensmand Frederik Hobe og Hustru. Den er senere solgt til det oldnordiske Museum. For Pengene, der indkom for denne og for en anden Sølvkande, paa 65 Lod, givet 1702 af Amtmand Reichow og Frue, anskaffedes den nuværende Kande. Omtrent 1700 gav Kirkeværge Jakob Jakobsen Rosenqvist en forgyldt Kalk og Duff,

en Lysekrone og et Timeglas med 4 Glas, der brugtes til 1775, da det blev ubrugeligt.

Fonten af støbt Messing, er 1697 givet af Handelsmand Baaske Jensen og Hustru, som senere forshvædede den med et smukt udskaaret Gitterværk. Prædikestolen, opsat 1605, er særdeles smukt udstyret. Den synes at være givet af daværende Lensmand paa Alholm A. Dresselberg og Hustru Karen Skinkel samt Knud Urne til Aasmarke, Lensmand paa Halsted Kloster, og hans Hustru. Over den findes en tilsvarende Lydhimmel. Orgelet er fra 1859 og har kostet 3,500 Rdl.

I Choret er ophængt to Malerier. Det ene af disse forestiller Provst og Sognepræst i Nysted Knud Lerche, (en Halbroder til Etatsraad Lerche til Aasmarke), † 1666, og hans Hustru Sofie Anthoniidatter Bathe, † 1653. Manden er afbildet i Ornat, kraftig og fyldig og med stærkt Skjæg. En Indskrift paa Maleriet siger, at han har opsat det 1663 ved sin Hustrues dødelige Afgang. (Ligstenen over ham og Hustruen, med Dødsaaarene 1666 og 1653, er nu lagt ud paa den gamle Kirkegaard). Det andet Maleri forestiller Knud Lærches Svigersøn Iver Nielsen med Hustru og 7 Børn, og skal ligeledes være opsat 1663. (Iver Nielsen var Raadmand i Nysted; han og hans Døttre tælles iblandt Kirkens Velgjørere). Af Ligstene i Kirken nævnes bl. A. en over Borgen Rud til Vedbygaard, Lensmand paa Alholm, samt en over Raadmand Mathias v. Westen, † 1677. (Vedstefader til Thomas v. Westen, Finmarkens Apostel, † 1727). Han har givet en Lysekrone til Kirken, hvor han og hans Familie erholdt fri Begravelse for hans 36-aarige tro Tjeneste som Kirkeværge.

Ved Kirken findes 2 Gravkapeller, et mod N. og et mod S. Det førstnævnte er opført 1782 af Geheimeraad Grev Raben. Den første, som blev begravet her, var Geheimeraadinde Raben, f. Buchwald, de næste Geheimeraad Grev Otto Ludvig Raben og hans Datter Comtesse Mar-

grethe Raben, hvilke begge døde af den græsferende Mæsling-Epidemi 5te Mai 1791. — Kapellet mod Syd, nærved Choret, var først et Baabenhuus og dernæst et Kalkhuus indtil 1649 da Frederik v. Papenheim af Kong Frederik den Tredie fik Tilladelse til at indrette det til en Begravelse. 1763 lod Geheimeconferentsraad og Stiftsbefalingsmand over Laaland og Falster, F. Raben, Kuppet indrette til Begravelse for sig og Familie. De gamle her foresundne Ligfister, 8 store og 8 smaae, bleve da nedskændte i Jorden. Begravelsen bestaar af 2 Rum; i det nederste findes en Marmorfiste med Liget af F. Raben, † 1773; i det øverste Rum hvile flere Medlemmer af denne Familie. Denne Begravelse var tidligere ind imod Kirken kun lukket med en Gitterdør, hvorpaa saaes Bogstaverne E. L. der formodentlig skulle betyde Emerentia v. Levetzau, som i sin Enkestand lagde Grund til Grevskabet Christiansholm. Den nævnte Begravelse blev tilmuret ved Kirkens Restauration 1862. Det nu nedbrudte saakaldte Suhrske Kapel laae ligeledes ved Kirkens søndre Side. 1697 fik Kammerraad Frederik Suhr efter Ansøgning Skjøde paa en indmuret Begravelse i Choret, n. for Knud Verches Begravelse, imod at betale til Kirken 50 Rdl. og anskaffe en ny Altertable, som blev opsat 1694 og er den, som nu findes der. Men da en Vandaare gjorde denne Begravelse ubrugelig, blev den tilshjldt og i dens Sted det nævnte Kapel indrettet. Dette blev dog ved Kirkens Restauration nedbrudt, for at skaffe Lyshning til den ene Hvælving i Kirken, nærmest Taarnet. Der blev da opmuret en underjordisk Hvælving, i hvilken 5 store og en mindre Kiste fra det gamle Kapel nedfattes den 30te Juli 1862.

Kirken eier hele Kirketienden og den halve Kongetiende af Nysted By og Landsognet, som indbringer den 63 Tdr. Hvede, 27^{5/8} Tdr. Rug, 105 Tdr. Byg og 7 Tdr. Havre. Desuden eier den 60 Tdr. Land af Byens Mark, samt en Eng ved Taagense. — I Aaret 1709 skændte Kammerraad

Suhr til Nysted Kirke 3 Jorder af omtrent 27 Tdr. Lands Størrelse, og disse skulde udleies til hans nærmeste Arvinger der i Byen, for en aarlig Fæsteafgift af 12 Tdr. Byg til Kirken, som derfor skulde vedligeholde hans Familiebegravelse.

En ny Kirkegaard, ø. for Byen, blev indrettet 1845. Her findes et Kapel, i hvilket Vigtaler kunne holdes.

Præstegaarden ligger tæt nord for Kirken. Stuehuset er af Bindingsværk, teglhængt, rummeligt, gammelt, men vel vedligeholdt. Udhusene ere senere opførte, men ikke solide. Hertil hører et Areal af 42 Tdr. Land god Bonitet med Hartk. 5 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. $\frac{3}{4}$ Alb. Avlingen er f. T. bortforpagtet for en aarlig Afgift af 120 Tdr. Byg. Have, Gaard- og Byggeplads udgjøre omtr. 1 Td. Land. Haven er stor og god. Et Enkesæde er tilbygget Præstegaarden. Embedets Indtægter ere endvidere: Korntiende 154 Tdr. 2 Fdk. Hvede, 40 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdk. Rug, 291 Tdr. 4 Skpr. $\frac{1}{2}$ Fdk. Byg; Smaaredsel og Dvægtiende 59 Rdl.; Refusion af Alsholm for solgt Annergods 4 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg og 56 Rdl. 2 fl 11 β ; Renter af en Embedskapital paa 205 Rdl.; Udbytte af en Bankaktie paa 300 Rdl. 4 fl 12 β ; Offer og Accidentser efter Middeltal af 5 Aar 567 Rdl. 3 fl . — Præstegaarden bliver nu ombygget.

Raadhuset, der ligger omtrent midt i Byen, ved et lille Torv, er opført 1852.

Borger- og Almueskolen er inddeelt i 3 Klasser, hvoriblandt en Realklasse, og har 3 Lærere. Catecheten er tillige Førstelærer ved Borger-skolen og har Embedsbolig i Skolebygningen, der er opført 1853.

Forhen har Byen haft en Latinskole, som blev reduceret 1740 med de øvrige Smaakjøbstæders Latinskoler, og dens Beneficia (quæritur quo jure?) henlagte til Raskov Skole, Hofm. Fund. VI, 56. Den gamle Skolebygning, der stødte umiddelbart op til Kirkegaarden, er nu nedreven.

Hospitalet er stiftet 1746.

Et Sygehuus er opført 1831.

Indbyggertallet i Byen og paa dens Grund var 1769: 494, 1801: 1690, 1840: 933, 1845: 1036, 1850: 1082, 1855: 1227, 1860: 1261, 1870: 1336.

Byen har stedse kun havt et ringe Opland, og endeel heraf er, siden Anlægget af en Bro over Guldborgsund, gaaet taht for Nysted, til Fordeel for Nykjøbing. Da der tillige kun er grundet Farvand i og udenfor Havnen, kan Byens Handel kun være ringe.

De vigtigste Udsørselsartikler ere Kornvarer og Frøsorter. I Aaret 1802 udførtes af Hvede 8,464, af Rug 928, af Byg 4,275, af Havre 1,298, af Erter 326 Tdr. — 1824 udførtes af Hvede 7,759, af Rug 5,938, af Byg 8,461, af Havre 5,204, af Erter 376 Tdr., samt 45 Tdr. Raps, 3,136 $\mathbb{A}$ Kløverfrø og 28,986 $\mathbb{A}$ Stivelse. Af de i Aaret 1824 udførte Kornvarer var $\frac{2}{3}$ fra de kongelige Magasiner. Der udføres nu i Gjennemsnit over 40,000 Tdr. Korn aarlig.

I Aaret 1774 havde Nysted 7 Skibe, 1805 6 Skibe af 75 $\frac{1}{2}$ Læsters Drægtighed, 1825 kun 3 Skibe af 31 $\frac{1}{2}$ Læsters Drægt., i Slutningen af 1856 7 Skibe af 95 Commercial. Drægt. og 1858 9 Skibe paa ialt 178 Commercial.

Toldindtægten var 1802: 641 Rdl. 72 β , 1803: 346 Rdl. 32 β 1804: 583 Rdl. 7 β , 1824: 1,834 Rdl. 14 β . I Finansiiaaret 1871—72 udgjorde Toldindtægten (med Krigsskat) efter Fradrag af Godtgjørelsen: 10,973 Rdl.

I Nysted holdes aarligt 4 Markeder, nemlig: i Marts og April med Heste og Kvæg, i Juni med Kram, i September med Kram, Heste og Kvæg.

Af industrielle Anlæg nævnes: 1 Kalkbrænderi, 1 Skibsbyggeri, og 3 Brændeviinsbrænderier. — Byen har en Industri- og Arbejderforening og en Haandværkerforening. — En forhenværende Stivelsesfabrik er forlængst nedlagt.

Byens Dyrighed bestaaer af en Byfoged, der tillige er

Byskriver samt Birkedommer og Skriver ved Nysted Birk.
8 Byraadsmedlemmer.

Communens aarlige Udgifter udgjøre ca. 3,000 Rdl.

Nysted har et Brandcorps af 190 Mand og et Politicorps af 24 Mand (Regl. af 20de September 1855).

Nysted hører under Maribo Amtstuedistrict og Særfjøbing Lægedistrict. Districtslægen boer i Særfjøbing. Byen har et Apotek. Den udgjør Maribo Amts 98de Lægd.

Havnen er et smukt Bassin paa over 100 Tdr. Lands Størrelse, men Løbet er kun 12 Fod dybt og Skibe, der stikke dybere, kunne derfor kun indtage den halve Ladning ved Skibsbroen, medens Resten maa prammes ud, omtrent $\frac{1}{4}$ Miil fra Byen. Udenfor Havnen ligger Rødsandsgrunden, en Gruus- og Sandgrund, der fra de langstrakte Smaaber ved Rødby strækker sig mod Øst næsten lige til Giedser. Over denne Grund er et Løb af 12—14 Fods Dybde, der anvises af Bagere. Indløbet er let og beqvemt, og Havnen sikker. Et Batteri blev under Krigen 1807 opkastet ved Indløbet til Fjorden.

Fra Nysted var forhen Færgefart til Heiligenhafen. Denne ophørte 1807, og blev senere atter sat i Gang for privat Regning, af Grev Hardenberg, men ved Dampskibsfartens Udvikelse ophørte den aldeles.

Et Fiskerselskab, som havde Privilegium paa at fange Sælhundene, oprettedes 1801. Om Fangsten hedder det i Wedels Indenlandske Reise, II, 243: „I stormende Veir søge Sælhundene, hvoraf der er en Mængde her, Tilflugt paa de tørre Holme, paa det noget over en Miil herfra liggende Rødsand. Naar Stormen er af Besten, falder almindelig Vandet betydelig, hvorved Holmen bliver større, og disse Dyr faae derved langt til Vandet. En dristig Mand, Strands-Commissionær, Borgerkapitain og Kjøbmand Kielsen har fundet paa at betjene sig af denne Leilighed, med flere at seile ud ved gunstige Aspecter for at overfalde disse paa

Sandet liggende Dyr og slaae dem ihjel. Flere Tusinde ere paa denne Maade dræbte, og sjældent undgaaer dem ved gunstig Leilighed en eneste; den største Fangst, der nogensinde er gjort, skete i Foraaret 1802, da af 4 Mænd i faa Timer 915 Stkr., for største Parten store, bleve dræbte, og ikke en eneste fik Leilighed til at undgaae. Denne Fangst er meget fordeelagtig, allerhelst i disse Tider, da Tranen har været saa kostbar og har ophjulpet adskillige Familier her." (J. Varsen omtaler Selskabet som endnu bestaaende paa hans Tid).

Ved Toldstedet er ansat en Toldoppebørjelscontroller og 2 Tolbasistenter, ved Postvæsenet en Postmester, der tillige har Tilsyn med Befordringsvæsenet. — Nysted har en Telegrafstation med indskrænket Dagstjeneste.

Byens Baaben er et eenmastet Skib paa det aabne Hav.

Nysted Kjøbstad skulder uden Tvivl det tæt ved samme liggende Nalholm Slot sin Oprindelse. Byens Indvaanere bleve nemlig anseete for Bønder og Bornede under Nalholm Slot indtil Kong Erik af Pommern 1409 gav dem deres Frihed og Byen sine første Privilegier. 1455 afbrændte 100 Gaarde og Huse og deriblandt Præsteboligen. 1510 forlenede Kong Hans Byen med den saakaldte Klostermark, mod en aarlig Afgift af 10 Mark Danst. 1513 stadfæstede Christiern II Byens Privilegier. 1525 var den aarlige Byssat 90 Mark, foruden 20 Mark i Sagefald og Tolden (for Saxkjøbing var den 80 Mark, for Nylkjøbing og Stubbekjøbing hver 200 Mk. og for Naksø 281 Mk. 4 β). 1527 erholdt Byen fri Skovhugst i den saakaldte Bekkeflov, der nu er udsiftet, mod at svare den sædvanlige Godtgjørelse til Kongens Kasse. 1529 fik Laurits Olmand Præsentats paa Hellig Kors Alter i Nysted per obitum Domini Erici Joannis. 1530 fik Hans Hansen Præsentats paa samme Alter, per resignationem Dni Laur. Olmandt Secretarii. 1535 skulde Nysted, Maribo og Stubbekjøbing hver for sig tage 30 Skibskarle i Vinterquarteer. 1536 skulde Nysted sende en Tømmersmand til Leiren for Kjøbenhavn, Naksø 4, de øvrige Kjøbstæder paa Øerne undtagen Rødby, som ikke nævnes, hver 2. Desuden skulde de samme Byer sende Skibe paa 12 à 14 Ræster for at jænke Indløbet til Kjøbenhavn. Nysted og Saxkjøbing skulde hver sende 1 Skib dertil, Nylkjøbing 2, de øvrige Byer hver 3. 1536 udfreves følgende Skatter: af Nysted 2,000 Gl., af Nylkjøbing i Ɔ. 4,000,

af Stubbejøbing 5,000, af Næstov 6,000, af Særljøbing 2,000, af Maribo 1000 Gl. 1545 betalte Nysted i Skat, for at være fri for Udbudsfolk, 100 Dl., Nystj. i F. 100, Stubbej. 300, Næstov 400, Særljøbing 40, Maribo 50. 1560 afbrændte 200 Gaarde og Huse i Nysted. 1567 blev det paalagt Kjøbstæderne at levere D, Brød og Flæsk at føre til Halmstad og sælge til Krigsfolket. Nysted maatte levere 4 Læster D, 2 Læster Brød og 2 Skæ Flæsk, Næstov 20 Læster D, 10 Læster Brød og 5 Skæ Flæsk; Maribo og Særljøbing nævnes ikke. 1568 betalte Laalands Kjøbstæder følgende Skatter (Halvdelen Sølv og Halvdelen Mønt): Nysted 200 Dl., Næstov 1,200 Dl., Maribo 400 Dl., Særljøbing 100 Dl. 1569 fik Bønderne i Nalholm Len Befaling til at gjøre Ægt til Salpeterværket i Nysted. 1578 fik Kirkeværgerne til Nysted Kirke Brev til Hak Wfstand paa Nalholm, at han skulde overlade dem en Læst Korn til Nysted Kirkes Bygningens Behov og lade det indskrive i Regnskab. 3 Juni 1649 fik Erik Rosenfrands Brev om, „at eftersom S. N. v. Papenheim begjærer at faae tilkjøbs en Udbygning, staaende op til Kirken ved Choret i Nysted, som forud har været et Baabenhuss og siden bruges som Kalkhuus, til Begravelse for sig og sine Arvinger, at han erkyndiger sig og sender Erklæring i Cancelliet om samme Udbygning uden Skade for Kirken og for hvad Priis, kan sælges“. Kort efter erholdt S. N. v. Papenheim denne Udbygning, „efter Erik Rosenfrandses Erklæring, at den er gammel, ubrugelig og bygfældig paa Muur og Tag, dog at han giver til Nysted Kirke 100 Rdl. og desuden lader staffere et nyt Pulpitur over Choret i Nysted Kirke og siden han og Arvinger samme Begravelse selv vedligeholde“. 1650 fik hans Enke Tilladelse til at bryde Gul paa Nysted Kirkes Muur og gjøre sig en Indgang fra Kirken til dette Kapel, dog at det skeer paa hendes egen Bekostning og ellers uden Skade for Kirkemuren. 1650 den 9de November fik Nysted Borgere Bevilling til „at laane af Kirkerne i Nalholm Len, som noget i Forraad have, 600 Slettedaler til at forfærdige den nye Spiir, som paa Kirken i Nysted er i Bygning og ikke endnu fuldfærdiget. Dog skulle Borgemester og Raad i Nysted stille Lensmanden paa Kirkens Vegne nøiagtig Forsikkring, at de for fornævnte Laan skal blive skadesløs og 100 Daler deraf aarlig blive betalt til Kirkerne.“ 1654 stiftedes et Ligbærerlaug i Byen. Store Ildbrande have flere Gange hjemført Nysted, saaledes 1641 og 1651, men især 1654. Den 13de Februar fik 12 Borgere i Nysted Skattefrihed i 3 Aar, „eftersom dem ved Ildbrand er tilføiet stor Skade paa Gaarde og Formue“. Stor Brandskade anrettedes atter den 22de Mai s. A. Ilden udbrod ved Middagstid paa det saakaldte gamle Torv og for-
tærede i et Par Timer over 100 Gaarde og Huse, hvoriblandt Præste-

gaarden og Raadhuset med dets Arkiv. (Paa Ksens Tegning af Nysted anføres paa Torvet mod Nord: Stedet hvor det gamle Raadhuus haver standet). Desuden brændte alle Steder paa Torvet og i Bagstræde, medens dog Kirken og den latinske Skole undgik den truende Fare. Den 28de s. M. indgav Borgerfabet et Bønsskrift til Kongen om Hjælp, og dette blev heller ikke uden Virkning. Den 11te Juni bevilgedes nemlig, „at de brandlidte Borgere paa 5 næstfølgende Aar fra Dato skulle være forstaaede for den ordinære Skat, og ligeledes i 5 Aar fri for Landgilde, Vegt og Arbeide, af hvad Torder de i Faste have“. S. D. bevilgedes Sognepræsten Knud Verche, hvis Præstegaard var aldeles afbrændt, af hver Kirke i Fyens Stift 2 Rdl. til Præstegaardens Gjenopbyggelse. S. D. fik Lensmanden paa Alsholm, Phil. Soach. Barstorff Brev angaaende Nysted, hvis Ulykke ved Ildbrand især forøgedes ved, at Borgerne havde tækket deres Huse med Straatag og skelnet med Leer. Borgemeester og Raad skulde tilholdes at paasee, at Borgerne, som opbygge deres Huse, tække dem med Tagsteen og skelne med Kalk. Den 30te December s. A. fik 34 Nysted Borgere „Bevilling at nyde 100,000 Tagsteen toldfrit, til Hjælp at tække deres afbrændte Huse med“. 1700 afbrændte over 40 Gaarde og Huse, og 1729 endnu flere. Ilden udbrod paa Torvet ved Middagstid den 14de November. 2 Mennesker omkom. Bl. A. brændte Capellanboligen, der ikke senere blev opført, hvorimod Capellanen fik 20 Dl. i Huusleiehjælp. 1750 afbrændte Nysted Ladegaard, der var oprettet af det seculariserede Kloster gods; senere, efter at den var opbygget, blev den afbrudt og henlagt under Alsholm. Den 24de August 1820 ankom Thorvaldsen til Nysted, efter at have været paa Pederstrup og Engestofte, og den følgende Morgen afgik han med en fragtet Sagt til Kjøbenhavn, for derfra at fortsætte Rejsen til Rom. Den 20de Juli 1822 slog Lynet ned i Nysted Kirkegaard, hvor det antændte nogle Bjælker, og gik derpaa igjennem en Muur og Hvalvingen lige for Orgelet samt antændte nogle Bræder i Præstens Stol. Ilden blev dog snart slukket. Paa samme Tid gjorde Lynilden ogsaa Skade i Næstved Kirke. 1831 afbrændte i Nysted 8 Gaarde og den nye Skole, der atter opbyggedes.

Latinskolen, som ogsaa afgav Beboelsesleilighed for Rector og Hø-
rer, bestod oprindelig af 12 Fag Huus med Blyvinduer og Leergulv. Inventariet har vistnok svaret hertil, thi først 1670 fik Hørereren en Jernkaffelovn, da den forrige bestod af „16 glaserede Tagsteen“. 1695 havde Skolen „ikke en ærlig dansk Bog“, undtagen Bibelen og Ritualen, men derimod en Mængde musikalske Bøger paa Latin og Tydsk, hvoriblandt en Generalbas paa 10 Folianter (!). Skolens bekendteste Discipel var den berømte Theolog Niels Hemmingsen. Forøvrigt har

Skolen aldrig været af stor Betydning og havde ved sin Opøsning 1740 kun 1 Discipel i øverste og 3 i anden Lectie. Da den gik ind, erholdt Raskov Skole alle dens Midler, som kun udgjorde aarlig 87½ Td. Korn og 300 Dl. i Penge. (Heriblandt var Studiosus Christen Andersens Gave paa 100 Dl., skjøndt det udtrykkelig hedder i Testamentet, at de blot vare givne Nysted Skole og ingen anden). Rectors Løn udgjorde kun omtrent 185 Rdl., og Hørerens stod i Forhold dertil. 1761 vurderedes Skolebygningen til 216 Rdl. (See om Skolen, Rhodens Saml. til Laalands og Fjalsters Hist. ved S. S. F. Friis, I. S. 373; Overlærer Hundrup, Lærerstanden ved de lærde Skoler i Raskov, Nysted og Rønne, i Indbydelsesskr. til de off. Ex. i Rosk. Kathedralskole i Juni og Juli 1866, S. 36 fg.; Hofman, Fund. VI, 56 fg.)

I Katholicismens Tid har der i Nysted været et Franciskanerkloster, som laae noget østen for Kirken. Det skal være stiftet 1286 eller 1287 af Gierne til Rjarstrup og Kjellstrup, hvilken sidstnævnte Gaard skal have ligget i Errindlev Sogn; men om dets Historie vides kun overmaade lidt. 1293 og 1415 holdtes Ordensforsamling i Nysted Kloster. 1389 døde Kriger Luder Kobolt af en Sygdom, han havde faaet i Slaget mod den svenske Kong Albrecht og blev begravet hos Franciskanerne i Nysted. Her jordedes ogsaa Anders Svidesøn af Rjarstrup, der døde den 1ste August 1390; hans Hustru Christine, af Slægten Mfæld, satte et Monument over ham. 1392 døde Biskop Valdemar Bodebust af Odense paa en Bisitatsreise i Laaland og blev begravet i Nysted Klosterkirke. Michael de Liira fra Köln blev 1483 ligeledes begravet her. Der klagedes flere Gange over Klostersugtens Forsald og Munkene lode sig kun med stor Vanskelighed bringe tilbage til Tugt og gode Sæder. 1531 blev der af Jörgen von der Wijsch, Lensmand paa Alsholm, leveret Kongen 7 forgyldte Sølvkalfe, 7 forgyldte Patener og 3 smaae hvide Sølvseer, som en Munk i Graabrødrekloster i Nysted havde stjaalet ud af Klostret og nedgravet i Jorden. 1554 fik Sognepræsten Niels Wulf Tilladelse til, indtil videre at beholde Nysted Klosters Abildhave og Humlehave. Den 12te April 1577 fik Albert Dre et Kongebrev, hvori det hed: „Viid, eftersom du lader give tilkjende, at vort Slot Alsholm skal være meget bygfalden, og at der udi Nysted udi Klosterhaven skal staae et gammelt Steenhuus, som til intet bruges, da bede vi dig og ville, at du forne Steenhuus udi Klosterhaven lader nedbryde og dermed lader hjælpe og forbedre forne Alsholm Slot og Ladegaard, hvor Behov gjøres“. Det samme blev skrevet til Hak Mfstand 14de September 1578. I Wedels Søndlandsreise II. Bd. (1806) S. 242 hedder det om Stedet: „Pladsen, hvor Klostret har staaet tilligemed dens Have blev som fri Hovedgaards-

taget indtaget under Alholm, som da tilhørte H. M. Kongen. Dette Bænge, nu Spurre-Haven kaldet, er af Alholms Eier siden solgt til en privat Mand i Nysted og har haft forskjellige Eiere. Der er optaget Ruiner af Klostret, nemlig mange Tusind brændte Steen, og nuværende Eier, Sold- og Conjunctions-Inspectoren har ligesaa ladet optage nogle brændte Steen og nogle Tusind Læs Kampesteen, som til Grundsteen havde ligget under endeel meget betydelige Bygninger. Af disse Steen ere nogle Hundrede Favne Steengjærder blevne opførte om dette og flere Bænger, som samme Mand eier, og ved denne Leilighed ere fundne i Klosterhaven Beenrade af adskillige Lig, der have været lagte i en muret Begravelse, hvis hvide Udspækning Tidens Tand endnu ikke har kunnet beskadige, med brændte Steen, murede Vandrender under Jorden“. I en Indberetning fra 1808, af S. Bay i Nysted, siges, at der af Klostret kun var fundet Muursteen og $\frac{1}{3}$ Alen under Jordens Overflade en muret Kende, $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Alen bred og dyb, lagt i Bunden og paa Siderne af Muursteen men dækket med flade Kampesteen. Den ansaaes for en Vandledning.

Nysted Landsogn.

Sognet grænsjer mod N. til Kjettinge, mod D. til Guldborgsund, med S. til Nysted Kjøbstad og Laalandsbæltet og mod V. til Herredslev og Bregninge. Overfladen er bølgefornig og Jordbunden leret, sandblandet og stenet. I Sognet findes 1,100 Tdr. Land Fredskov (endeel af Bækkeskov, Hestehave og Folehave Skov), flere Moser og de smaa Indsøer Store- og Lilleø med Eyd, samt Marksø ved Sognets Nordgrænse. Ved Kysten findes de to ubeboede Holme Store- og Lille-Skaane. Landeveiene fra Nysted til Nyløbing og Rødby passere Sognet.

Arealet udgjør 5,262 Tdr. Land, Hartkornet 335 Tdr. A. og E., 18 Tdr. Skovsk. og $3\frac{1}{2}$ Td. Mølleff.

Sognet indbefatter Hovedgaarden Alholm og Landsbyerne Bantore og Taagense. Ved den sidstnævnte By findes et Teglværk.

Hovedgaarden Alholm, Hovedsædet i Grevskabet Christiansholm, ligger tæt vesten for Nysted, hvormed den forbindes ved en anseelig Vindeallée, der er anlagt paa den Landstrimmel, som adskiller Slotsjøen fra Stranden. Gaardens Hovedbygning, det berømte gamle Alholm Slot, ligger særdeles smukt, omgivet mod S. og D. af Nysted Fjord og mod N. af Slotsjøen, der dog nu næsten er udtørret. Det har tillige haft en meget fast Beliggenhed, der yderligere har været forstærket ved Mure, Volde og Grave. Det bestaaer af $3\frac{1}{2}$ Al. høie, sammenbyggede Fløie med to Taarne i Hjørnerne. Paa et af disse er af en tidligere Eier blevet opført en høi men temmelig uskøn Overbygning af Træ med en Altan, og Halvdelen af den sydlige Fløi er bleven afbrudt; men iøvrigt har Slottet endnu for en betydelig Deel bevaret sit gamle ærværdige Ydre. Murene ere af røde Muursteen og 4—5 Alen tykke. Den endnu staaende Deel af den sydlige Fløi har hvælvede Kjældere, og det samme har vistnok været Tilfældet med den nedbrudte Deel af Fløien. I Slottets Stueetage findes kun Hvælvinger under det store, nordøstlige Taarn. Slottets Grundplan er en aflang Fiirkant, 119 Al. lang og $58\frac{1}{2}$ Al. bred.

Lidt s. v. for Slottet findes Stald- og Ladebygningerne, samt en stor og smuk Have.

Til Gaarden hører et Areal af omtrent 700 Tdr. Land, med Hartk. 89 Tdr. 4 Skp. 3 Fj. $2\frac{1}{2}$ Alb.

Alholms Have, der ikke staaer i umiddelbar Forbindelse med Slottet, ligger paa den vestlige Side af Fjorden, imellem denne og en lille Skov, den saakaldte Hestehave. Da Landet hæver sig noget mod N. og N. D. og Hestehaven yder Beskyttelse mod V. og S. V., er der Læ mod de farligste Vinde. Imod S. er Haven tildeels aaben mod Østersjøen, og fra enkelte Steder haves ret smukke Udsigter over Søen og Fjorden. Jordbunden er leret, lidt fugtig, med et Underlag af kridtholdigt Leer. Disse heldige Betingelser gjøre

denne Plet fortrinlig skiftet til Dyrkning af fremmede Planter. Lysthaven bestaaer egentlig af 3 Partier: den ældre Deel, plantet, saavidt vides, i Tidsrummet fra 1796 til 1812—14, den yngre Deel, plantet 1830—35, og den saakaldte Vinterhave, for største Delen plantet paa samme Tid som sidstnævnte. Det ældre Anlæg er nærmest at betragte som en Plantesamling, der for den største Deel er tæt sammentrængt. Det yngre Anlæg, der ogsaa kaldes Skovhaven, da det er indtaget fra Hestehaven, er meget friere og bestaaer af større Græsplæner med Grupper og enkelte Træer. Vinterhaven er et smukt Parti af stedsegrønne Buske, omgivet af Granplantninger. Foruden disse Dele af den egentlige Lysthave findes en Samling Træer paa et særeget Stykke, der kaldes Systemet. De ere plantede i Rader, hver Slægt for sig, og af flere findes der hele Sortimenten. Endvidere er den Deel af Hestehaven, som støder op til Anlægget, beplantet med Grupper af forskjellige Træer, omtrent fra samme Tid som det yngre Anlæg. Hestehaven er gennemskaaen med Gange i stor Udstrækning, og frembyder mange smukke Partier. Den er ved et „skjult Hegn“ sat i Forbindelse med det yngre Anlæg. Af de mange tildeels meget sjældne Træer og Planter, som findes i denne Have, og af hvilke flere forefindes i usædvanlig store og smukke Exemplarer, ville vi blot nævne nogle faa. Her findes flere tildeels meget store Tulipantræer; Plataner havees i to Arter (et af Træerne har en Høide af 66' og et Stammeomfang af 9' 11"); flere Magnolietræer; en prægtig Gruppe af Rhododendron; en sjelden fyldig og smuk Busk af Sevenbom. (Haven er udførligt beskrevet af A. Weilbach, i Dybdahls Tidsskrift for Havevæsen, 1. Aarg. 1867, Nr. 1—3).

Bantore By, omtrent midt i Sognet, bestaaer af 21 Bøndergaarde, 1 Skole og endeel Huse. I Taagense, ud imod Guldborgsund findes 10 Bøndergaarde, 1 Skole og nogle Huse. Disse to Byer udskiftedes 1805 og havde den-

gang iun Fæstegaarde, der nu for Størstedelen ere folgte til Selveiendom. Gaardene have i Gjennemsnit et Areal af 51 Tdr. Land med $6\frac{1}{2}$ Td. Hartk.

I Sognet findes ialt 32 Gaarde og omtr. 50 Huse.

Indbyggerantallet var 1840: 613, 1870: 747.

Sognet hører under Nysted Birk's Jurisdiction, Maribo Amtstuedistrict, Særljøbing Lægedistrict; 3die Valgfreds; det udgjør Amtets 49de Lægd. Sognet danner en egen Commune og har Kirke fælles med Rjøbstaden.

Om Alsholm Slots Oprindelse have ingen paalidelig Efterretning; men det stammer rimeligviis fra en af de Befæstninger, som Svend Grathe 1151 anlagde hist og her ved Rysterne, for at fikke Landet, og navnlig Smaasøerne, mod Bøndernes Overfald. Alsholm nævnes saavidt vides første Gang 1329, da Christoffer II pantsatte det til Grev Johan af Bagrien for 20,000 Mark lødigt Sølv. Men Baldemar Atterdag bragte det atter snart tilbage under Kronen, og i Aaret 1360 gjorde han sin ældste Søn Christoffer til Hertug over Laaland og overdrog ham Slottet Alsholm til Residents, naar han ikke var med Faderen paa Krigstog. Men da Christoffer uheldeligviis døde allerede 1363, holdt Kong Baldemar paany Lensmænd paa Alsholm; saaledes havde Kersten eller Christen Røle det 1364 og følgende Aar, dog rimeligviis som Pant for laante Penge. Den 28de Juli 1366 sluttedes paa Alsholm en Traktat imellem Kong Baldemar og den svenske Konge Albrecht af Mecklenborg. I Baldemars Krig med Hansestæderne og de holsteenske Grever Henrik og Claus beleirede disse sidste Slottet i Begyndelsen af September 1368; men det blev ikke indtaget, da Befalingsmanden Kersten Røle den 8de September, i Forening med Lensmanden paa Ravnsholm, Hartwig Hummersbyttel, for Laalands Vedkommende sluttede en Vaabenstilstand med Kongens Fjender. Ved denne mærkelige Overeenskomst, som skulde vare til Mai 1369, bevarer disse to Lensmænd den i Fred for Fjendens Ødelæggelser, og begge Slottene for Kong Baldemar Atterdag. Efter Kersten Røle, der var Lensmand paa Alsholm 1364—1370, nævnes følgende Lensmænd: 1389 Berner Menveke, 1398 Jens Oluffsen, Ridder, 1446 Oluf Arselson Thott, 1449 Johan Frille, 1463 Mogens Ebbesen (Galt). Efter Christiern I's Død 1481 synes Alsholm og Ravnsholm med hele Laaland at have hørt til Dronning Dorotheas Livgeding og først at være kommet tilbage til Kronen ved hendes Død 1495. Blandt Lensmændene under Christiern II nævnes Otto Krumpen, Ridder,

1518. I den saakaldte Grevens Feide (1534—36) blev Slottet 1534, medens Lensmanden Tørgen von der Wisch var fraværende, taget ved Overrumpling af Christiern II's Tilhængere, og kort efter overdroges Slot og Len til Hr. Otto Krumpen, der næsten havde erobret hele Sverrig for Christiern II, hvem han stedse var hengiven. Otto Krumpen blev dog kort efter fangen af Grev Christoffer, og 1536 blev Slottet tilbageerobret af Christian III's Tropper, under Anførsel af Laurids Knob. Forøvrigt vare Zerne Laaland og Falsster med Ravnsholm, Alholm og Nykjøbing Slotte blevne anviste Frederik I's Enkedronning, Sofie, som Livgeding. Johan Rantzow, der var hendes Lensmand paa Alholm Slot, lod dette bestyre ved Adelsmænd, nemlig Knud Gøje til Rjærstrup (en lærd Mand), Erik Rosenkrands til Rjærstrup 1551, Tørgen Rud til Bedbygaard 1552, og Mogens Eriksen Mormand til Bramshytte 1559. Efter Enkedronning Sofies Død 1568 faldt Slottet tilbage til Kronen. 1570 blev Albert Dxe forlenet dermed, og den 13de Januar 1578 fik Haf Ulfstand til Hillebjerg Forleningsbrev paa Alholm Slot og Len med Soesmark, Rallø og Vigsnes Birker i Laaland. Af Brevet sees, at Eitzel Urne, Albert Dxes Efterleverke, paa Udstedelsestiden besad Alholm Len. I Haf Ulfstands Tid blev der, 1581—88, foretaget betydelige Bygningsarbejder paa Slottet, hvortil bl. A. Tolderne i Helsingør den 3die Juni 1587 fik Brev om at levere ham Skifersteen. Efter Frederik II's Død 1588 fik Enkedronningen, Sofie af Mecklenborg, Laaland og Falsster som Livgeding. Hun lod indtil sin Død 1631 Alholm bestyre af Lensmand, der tillige havde Zens Len (nuværende Ulriksdal). Hendes Lensmænd vare: Frederik Hobe til Boserup 1588, Anders Dresselberg til Bognserup 1557—1606, Knud Urne 1606—16, Laurids Grubbe 1616—27, Christoffer Urne 1627—29, og endelig Palle Rosenkrands, der havde Lenet 1629—42 og saaledes tillige var den første kongelige Lensmand efter Dronningens Død. Efter ham fulgte Joh. Fred. v. Papenheim 1642—47 og Sochum Philip Barsdorf 1654—60. Efter Gnevoldsmagtens Indførelse forblev Alholm som et kongeligt Amt under Kronen. Amtmanden boede undertiden paa Alholm og undertiden paa Nykjøbing Slot, naar Alholm og Nykjøbing Amter vare forenede. 1670—85 hørte Alholm med hele Laaland og Falsster til Dronning Sofie Amalies Livgeding. Ved hendes Død 1685 kom det atter under Kronen. Det havde dengang 5 Taarne, et Træspiir og et Par Karnapper, men var meget forfaldent. Af Strafferedskaber foresandtes her dengang 4 Halsjern med Tilbehør, hvorimod Træhest, spanske Skappe odl. først synes at være kommet til i en senere Tid. Efter Christian V's Død 1699 havde Enkedronning Charlotte Amalie Laaland og Falsster til Livgeding til

sin Død 1714. I Aaret 1725 folgte Kongen Nalholm med tilhørende Gods samt Bremersvold til Fru Emerentia v. Levekau, Enke efter Geheimeraad Johan Otto v. Raben. 1731 købte hun Bramshytte. 1734 oprettedes af Hovedgaardene Nalholm og Bramshytte, Nulsgaarden Egholm og tilliggende Gods et Grevskab for Geheimeraadindens Sønnesøn Grev Christian Raben. Dette Grevskab fik strax sit nuværende Navn Christiansholm, og ikke, som man forhen har angivet, først Navnet Christiansborg. Ved Grev Christian Rabens Død 1750 tilfaldt Grevskabet hans Broder Grev Otto Ludvig Raben, Geheimeraad, Kammerherre og hvid Ridder. Han døde 1791, hvorefter Grevskabet arvedes af Sønnen Grev Frederik Christian Raben. Denne sidste var en bekjendt Naturhistoriker; han samlede en Mængde fremmede Træer og Planter, som endnu for en stor Deel pryde Nalhølm's Have, og en stor Mængde Natursjældenheder, der endnu tildeels findes i Slottets store Taarn, hvilket sidste han forhøiede med en Træbygning og en Altan. Han foretog mange Reiser og døde paa en saadan i Brasilien 1838. Grevskabet tilfaldt da hans ældste Søn Grev Gregers Christian Raben, Dr. phil., der endnu besidder det. Han fik kongelig Bevilling til atter at give Slottet med Tilliggende det oprindelige Navn Nalholm, efter at det i nogen Tid havde været kaldet Christiansholm ligesom Grevskabet.

Grevskabet Christiansholm indbefatter: Hovedgaardene Nalholm og Bramshytte, Nulsgaarden Egholm, Konge- og Kirketienden af Rjettinge, Herredslev, Slemminge og Fjelde, samt Grønnegade Sogns Kirketiende. Efter Statshaandbogen for 1872 har Grevskabet: Hartkorn af alle Slags 698 $\frac{1}{4}$ Td., hvoraf under Hovedgaardene 179 Tdr., Bøndergods 319 $\frac{1}{4}$ Td. (siden 1ste Januar 1866 er afhændet henved 500 Tdr.), Kirke- og Kongetiender 200 Tdr., Banfaktier 8,000 Rdl., i Fideicommisskapitaler c. 882,400 Rd. — De tre Hoved- og Nulsgaarde have tilsammen et Jordtilliggende af 1,250 Tdr. Land, foruden 2,386 Tdr. Land Skov. Grevskabets Skove ere: Roden, forenet med Dele af Vantore, Taagense, Bekkeskov og Raagelunde Skove, tilsammen af Areal 1,012 Tdr. Land. Bestanden er deels gamle Ege og Alnbøge, deels yngre Løvskov. Hestehaven tæt ved Nalholm, 258 $\frac{1}{2}$ Td. Land, god Bøgeskov. Folehaven, n. for Nalholm, 63 Tdr. Land. Bestanden er Bøge- og Naaletræ. Bregninge og Langed Skov, 132 Tdr. Land, har ung Bestand af Eg, Bøg og Alnbøg. Bramshytte Dyrehave, 44 $\frac{1}{2}$ Td. Land, med forskjellig Bestand. Bramshytte Vester-Robbøl, 59 Tdr. Land med ung Bøge-Bestand. Egholm Skov, 64 Tdr. Land, god Bøgeskov. Grænge Skov, af Areal 596 Tdr. Land, har en smuk ung Bøgebestand. Slosserup

Skov, 122 Tdr. Land med blandet Bøgebestand. Ettehave Skov, 35 Tdr. Land med lignende Bestand.

Byen Bantore kaldes i S. R. D. VII, 540 Wanteworæ, men er der ved en Feiltagelse henført under Arnunghæret (det nuværende Sønder Herred). Taagenſe er formodentlig Toſes Næs. I Sognet findes flere Steenſætninger, der tildeels høre til de fredede Oldtidsminder.

Sarkjøbing.

Sarkjøbing Kjøbstad er forenet med et Landsogn til et Pastorat. (Fra 1690 til 1803 var Maibølle Annex hertil.)

Byen ligger ved den indre Vig af Sarkjøbing Fjord og ved den ene Ende af det lange Mosedrag, som herfra strækker sig mod S. O. lige til Guldborgsund, hvor det ender ved en Bugt imellem Fuglsang og Prierskov. Dette Mosedrag, der adskiller det ſaakaldte Guldborgland fra det øvrige Laa-land og tidligere ſkal have været et ſeilbart Sund, gjennemstrømmes af et Par mindre Aaer, hvoraf den ene løber mod S. O. til Guldborgsund, medens den anden, Korbæk Aa, løber mod N. V. og falder i Sarkjøbing Fjord. Ved den vestre Side af denne Aa ligger Byen Sarkjøbing, paa en noget ophøiet Flade af en temmelig regelmæssig Form, omgivet af Landsognet og Baabenſted Sogn. (Igennem den ſmukke Holme Skov, i Raſted Sogn, fører en Gangsti til det prægtige Herreſæde Hardenberg.) Omegnen er ſmuk.

Sarkjøbing ligger $1\frac{1}{2}$ M. ſ. v. for Guldborg Færgeſted, $1\frac{1}{4}$ M. o. n. v. for Maribo, $4\frac{3}{4}$ M. ø. for Raſtkov, 3 M. n. o. for Rødby, $2\frac{1}{4}$ M. n. v. for Nyſted og $2\frac{1}{4}$ M. n. v. for Nykjøbing i Falſter. Byen ligger under $55^{\circ} 48'$ nordlig Brede og $0^{\circ} 56' 36''$ veſtlig Længde fra Kjøbenhavn og har ſaaledes 3 Min. 46 Sec. ſildigere Middag.

Saxkjøbing har et temmelig stort og regelmæssigt Torv, omtrent midt i Byen, samt 2 større og 5 mindre Gader.

Saxkjøbing Kjøbstad har et Areal af 304,000 □ Alen, med henved 200 Gaarde og Huse, der 1871 vare brandforsikrede for 574,300 Rd. I Aaret 1825 vare samtlige Gaarde og Huse i Byen forsikrede for 114,430 Rd.

Byens Kjøbstadjord udgjør 204 Tdr. Land A. og E. med Hartk. 22 Tdr. 7 Sk. 1 Fj. 1 $\frac{1}{4}$ Alb. Til Kirkegaard, Bystanlæg osv. er anvendt omtr. 13 $\frac{1}{2}$ Td. Land.

Kirken har i den katholske Tid været helliget St. Peder og Paul, og kaldtes senere St. Olai Kirke; men historiske Efterretninger om dens Bygningstid savnes. Den er opført i den senere Rundbuestil, der peger hen paa Slutningen af det 12te eller Begyndelsen af det 13de Aarhundrede. Dette synes at være i Overensstemmelse med, at Saxkjøbing først nævnes som By i et Tillæg til Valdemar II's Jordebog, under Navnet Saxthorp. Kirken er opført af store røde Muursteen i den for Middelalderen sædvanlige Construction: Munkeskiftet med for det meste 2 Løbere og 1 Binder i hvert Skifte. Bygningen bestaar af et Taarn, et Skib, et firkantet Chor og en kantet Chorslutning eller Absis, hvis Grundplan er det Halve af en Serskant.

Den ældste Deel af Kirken er Choret, der bærer tydelige Præg af Valdemar Seiers Tid. Forbindelsen mellem dette og Skibet er, kjendeligt nok, senere. Skifterne passe ikke til hinanden, og Chorets Soffelsteen strakte sig kun til Skibet. Formodentligt har Choret oprindeligt været et Kapel med rund Absis, og ved Byens Udvidelse kan da Skibet være tilbygget. Denne Formodning stadfæstes ved Nedbrydelsen af Skibets østlige Gavl og bekræftes desuden af den afbrudte Muurforbindelse mellem disse Dele af Kirken. Dog kan Forskjellen i Tiden ikke være stor, da begge Dele ere opførte i Rundbuestil. Absis, der oprindeligt har været rund, er formodentlig ved senere Tilbygning bleven kantet. Chorets

Hvælving var oprindelig opført af Muursteen staaende paa Enden og havde en ganske særegen Form, da den var dannet omtrent som en Bifube, glat og uden Ribber. Denne mærkelige Hvælving, der havde lidt meget under Forskydelsen af Skibets østlige Gav, faldt ned, da Gavlen blev nedbrudt, men er paany opført i sin oprindelige Skikkelse. Absis er hvælvet op imod Choret med en Slags Kuppelhvælving. Choret er udvendig mod Syd prydet med en af krydsende Halvcirkler dannet Frise, der ganske ligner et Stykke af Frisen paa Skibets Nordside. Paa Chorets Nordside bestaaer Frisen af en Bort af skraatliggende Firkanter, der bæres af lignende Kragsteen som Rundbuerne paa Skibets Friser. Over begge Friser er et Tandskifte. Et vansirende til Chorets nordre Side bygget Sakristi blev, ved Kirkens Restauration 1864, nedbrudt, og den gamle Indgang for Præsten, paa Chorets søndre Side, der var tilmuret, atter aabnet. Ligeledes aabnedes det tilmurede rundbuede Vindue paa Chorets Sydside og det mindre, rundbuede Vindue paa Chorslutningens bagste Flade.

Kirkens Skib, der som bemærket er yngre end Choret, har oprindelig haft Bjælkeloft, og Bjælkehullerne ere fundne over Hvælvingerne. Medens dette Loft laae, men uvist naar, maa en Ildsvaade have ødelagt Kirken eller idetmindste endeel af samme; i Muurhullerne er nemlig fundet forfullet Træ, og Kirken maa engang have været dækket med Bly, da store Revner i den gamle Muur i Chorslutningen fandtes fyldte med nedsmeltet Bly. At Hvælvingerne senere ere indbyggede, sees ogsaa deraf, at Muurpillerne, der bære dem, ikke staae i muret Forbindelse med Væggene og at de overskjære de under Kalken fundne Væggemalerier. Hvælvingernes Construction med svære Krydsribber peger ogsaa hen til en Tid, der tør ansættes til omtrent et Par Aarhundreder yngre end Kirken. Dertil kommer, at Sidemurene i Anledning af denne Indbygning af Hvælvinger ere blevne forhøiede med flere Muur-

ffister og at en ny Tagliste med Halvkors og Tandskifte er bleven anbragt ovenover den oprindelige. Udvendig er Skibet nemlig prydet med smukke gamle Friser, der paa Sydsiden bestaae deels af smaae krydsende Rundbuer og deels af en bred Bort af skraatliggende Fiirkanter, der bæres af lignende Kragsteen som Rundbuerne. Dette Ornament findes hos os kun paa Kirker i Laaland og Falster, men derimod hyppigt paa Kirker i Slesvig og Nordthyskland. Skibet har paa hver Side 3 rundbuede Binduer, hvis Bueslag omgives af et Tandskifte. Imellem andet og tredie Fag mod Nord og Syd ere Muursfremspriug, og i disse har man ved Restaurationen atter aabnet de tidligere tilmurede smukke Portaler i Rundbuestil, der i Middelalderen have været Indgange resp. for Mænd og Kvinder. Skibets og Choret's Endegavle ere nu, ligesom oprindelig, Spids-gavle uden Takker, men prydede med Tandskifter. Skibet er blevet forsynet med Soffelsteen.

Kirkens Taarn er formodentlig samtidigt med Hvelvingerne. Det er, idetmindste for det øverste Parties Vedkommende, bygget ligesom de ved Hvelvingernes Anbringelse paabyggende Muurskifter paa Skibets Sidemure, i to Rægge, mellem hvilke Rummet er udfyldt med Granitsteen, lagte i Ralk. Det danner en svær fiirkantet Masse og er foroven mod Nord og Syd prydet med 3 rundbuede Glugger, hvorimellem sees smaae Kors. Udad mod Hjørnerne findes runde Blændinger. Taarnet fik 1852 et ottekantet Spiir, der dog paa Grund af den brede Basis ikke kunde blive slankt, men fik en noget tung Form og blev temmelig lavt. — I Taarnet findes et nyt Uhrværk med Skiver mod Nord, Vest og Syd, og tre Klokker, af hvilke den største har følgende Indskrift med gothiske Munkebogstaver: Anno Domini MCDXXII in die Urbani episcopi facta est hæc campana. Alpha et Omega, deus et homo, o rex gloriæ, veni cum pace. I Taarnets vestre Gavl er Hovedindgangen med sin smukke Portal anbragt.

Taarnets Længde er	17 M.	6 T.,	Brede	15 M.	12 T.
Skibets	—	34	-	10	-
Chorets	—	11	-	12	-
Sakristiets	—	6	-	18	-
Høiden til Spiret	36 M.	12 T.,	Spirets Høide	37 M.	12 T.
— Skibets Tag	13	-	— Høid. af Skib. T.	12	-
— Chorets Tag	11	-	— Chorets T.	9	-
— Sakrist. Tag	8	-	— Sakrist. T.	7	-

Allerede 1859 var der ved en Undersøgelse, som Directionen for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring havde ladet foretage i Kirken, fundet Malerier under Kalken paa den nordre Sidevæg af Langhuset; men disse Malerier bleve dog først 1864 fuldstændigt afdækkede af Arkitekturmaler Kornerup, paa den nævnte Directions Foranstaltning. Som alt bemærket vare nogle af dem blevne dækkede af Vægpyllerne og Hvælvingernes Hjørner, men det fra Indholdets Side mærkeligste af dem var dog nogenlunde heelt og tydeligt. Foroven saaes en adelig Dame med Slør og Kappe, knælende i Bøn for Jomfru Maria, af hvilken sidste og Jesusbarnet det meste var dækket af Hvælvingen, men dog ikke anderledes, end at man kunde skjønne, at Billedet har forestillet en Kvinde med et Barn paa Skjødets. Dette Barn udstrakte Haanden til Velsignelse. Over Kvinden var et Sprogbaand, hvorpaa kun kunde læses: **va me m**, maaskee Juva me Maria. Til Høire saaes et Negerhoved, bekrandsset med Roser, til Venstre tre røde Hjelme eller Stormhuer i hvidt Feldt. Det første er Baabenmærke for Slægten Pøisse, der har eiet Berritsgaard, som tidligere har hørt til Saxkjøbing Sogn; det andet er Baabenmærke for Slægten Hafn, der har eiet Bramshytte. Den afbildede Kvinde har maaskee hørt til sidstnævnte Slægt og været gift med en Pøisse, og maaskee ere de begravede i Kirken. Nedenunder den knælende Dame saaes en Kvinde med Glorie omkring Hovedet, liggende paa Dødsleiet. To Geistlige ved Foden af Sengen læste

Bønner for den Døende. Bagved denne viste Christus sig som Himmels Røge i en skinnende Glorie; med den ene Haand velsignede han den Døende, og med den anden modtog han Sjælen som et lille nøgent Væsen. I Baggrunden stode 10 Apostle eller Helgener med Bøger og den ene med et Røgelsekar i Hænderne og bivaanede med alvorlige Miner Sjælens Hensart. Billedet skulde uden Tvivl forestille Jomfru Marias salige Død. I den byzantinske Kunst forekommer lignende Fremstillinger af dette Emne. — Paa samme Muur, lidt vestligere, saaes en stor qvindelig Figur med Slør og Glorie, men meget beffadiget, og over hende en smuk Baldafin, paa hvis øverste Spids svævede en Engel med to Kirkeskalle. Indskriften var ulæselig. Længer mod Vest saaes en Røge med Krone og Sværd, og lidt til Venstre derafra en Figur, der pustede til Ilden med to store Pustere, men Resten af Billedet gik ind under Muurpillen. Maaskee forestillede det St. Laurentii Martyrium. Der fandtes ogsaa paa Hvælvingen over Choret og paa Chorbuen Dele af mange flere Billeder, men hvoraf intet heelt kunde fremdrages. Alle Billederne vare anbragte paa en temmelig løs Hvidtefalk og ere nu forsvundne. Men hvad der fandtes, blev aftegnet af Arkitekturmaler Kørnerup, og Tegningerne findes i det oldnordiske Museum. I Grunden fandt man endvidere en mærkelig Guldbrosche fra Christian I's Tid; den opbevares ligeledes i Museet.

Kirkens gamle murede Alterbord stod forhen nær ved den østlige Gavlmuur; men ved Restaurationen blev det rykket længere frem i Choret, og Chorflutningen blev indtaget til Sakristi ved en lavere Trævæg eller Ballustrade, alt i antik Stil, og Chorflutningen viser sig alt fra Indgangen som en Deel af Kirkens Indre. Udenfor den nævnte Væg staaer nu Alterbordet med den meget gamle Altertavle, der har baade antiqvarisk og kunstnerisk Interesse. Den er dannet som et Skab med to Gløse med Billedskjærerarbejde fra en meget

tidlig Alder. I Midten staaer Jomfru Maria med Jesusbarnet imellem St. Peder med Nøglerne og St. Paulus med Sværdet. Maria bærer Krone og rækker en Drueklasse frem, efter hvilken Jesusbarnet griber. Over hende er en gothist Baldakin og ved Siderne 4 smaae Engle med Luth, Harpe og Bækkener, antydende den himmelske Fryd. Paa hver af Fløiene sees 6 Helgenbilleder i to Rader, nemlig: St. Knud med Krone, St. Olaf med Krone, trædende paa en Lindorm med kronet Hoved, St. Jørgen i fuld Rustning, dræbende Dragen med Spydet, en Biskop, den store Christoffer bærende Jesusbarnet, St. Mauritius som Neger med Skjold, hvori et Negerhoved, St. Anna med Maria og Jesusbarnet, en Nonne med en Kirkemodel, maaskee St. Birgitte, St. Dorothea med Barnet og en 'Kurv' med Frugt, St. Helena med Krone og Kirkemodel, maaskee den hellige Gravs Kirke, St. Catharina med Hjulet, en Nonne, maaskee St. Clara. Udenpaa Fløiene ere Malerier med Vandfarve paa Kridtgrund, forestillende til Venstre St. Peders Martyrdom og foroven Jesu Omskjærelse, til Høire St. Pauls Martyrdom og foroven de hellige 3 Konger. Alt er restaureret.

Døbefonten, af Sandsteen, er en ny Efterligning af en gammel Døbefont i en Kirke i Skaane, der antages at være jevnaldrende med Saxtjøbings. Den er anbragt ved Skibets Nordside, ligeoverfor Prædikestolen, da den paa Grund af locale Banfseligheder ikke lod sig anbringe paa sin rette Plads, ved Indgangen.

Prædikestolen, fra Christian IV's Tid, er af udskåret Egetræ og prydet med de 4 Evangelisters Billeder. Den oprindelige Indskrift er gjengiven.

Kirken har faaet nye Stole svarende til dens Stil. Gulvet er under Stolene af Træ, men i Gangen og i Choret af graae Fliser. Taarnrummet, der ved en stor Spidsbue staaer i Forbindelse med Kirken, er anvendt deels til en Udvivelse af Skibet og forsynet med løse Bænke, deels til en

Forhælle, over hvilken der er anbragt et nyt fortrinligt Orgel med 17 Stemmer.

Kirken har 4 Vyktroner, 2 ældre og 2 nye i ældre Stil. Den er forsynet med et Varmeapparat, og Opvarmningen skeer med Damp.

Under Choret er en muret Gravhvælving, men hvem her hviler, vides ikke. (Et Par Vigsteen, som forhen havde Plads i Kirken, findes nu i Maibølle Kirke og omtales i Beskrivelsen af denne).

Kirken er i Kjøbstædernes Brandkasse forsikret for 46,300 Rdl. Dens Capitalformue udgjorde efter Decbr. Termin 1870: 2,064 Rdl. 74 β , og dens Gjæld paa samme Tid 6,140 Rdl. Kirketienden og den halve Kongetiende, hvormed Kirken er beneficeret, erlægges ifølge kgl. conf. Forening af 12te Juli 1802 med 3 Skpr. Hvede og 3 Skpr. Byg pr. Tønde Hartkorn, der efter Bevilling af 29de Mai 1818 beregnes efter hvert Aars Capitelstart, og udgjør af Landsfognets 288 Tdr. 7 Skp. 2 Fj. 2 Alb. tiendeydende Hartkorn ialt 108 Tdr. 2 Skp. 3 $\frac{1}{2}$ Fdf. Hvede og lige saa meget Byg. Af Særljøbing Kjøbstads Jorder erlægges efter forannævnte Tiendeforening af 36 Tdr. Lands Udsæd i halve Konge- og hele Kirketiende aarlig 1 Td. 7 Skpr. Hvede og lige saa meget Byg efter hvert Aars Capitelstart. Kirkens Landgilde udgjør aarlig 6 Tdr. 6 Skpr. 2 $\frac{5}{6}$ Fdf. Byg efter Capitelstart. Kirken eier fremdeles en Bolig for Graveren ved Kirkegaarden, asfureret for 450 Rdl., et Materialhuus ved samme, asfureret for 120 Rdl. og et nyopført Capel paa Kirkegaarden udenfor Byen, asfureret for 2,100 Rdl. Det bemærkes, at Kirken er Selveier og ikke, som det ofte berettes, Kjøbstadens Eiendom.

Præstegaarden bestaaer af 3 sammenbyggede Længder. Hovedbygningen, ud imod Brogade, samt Laden ere grundmurede, de øvrige Bygninger Tegelbindingsværk. Bygningerne ere uden Orden og Symmetri og Værelserne mindre heldigt

indrettede. Hovedbygningen og den østre Sidebygning ere opførte 1816, og paa samme Tid er formodentlig det gamle Borthuus nedrevet, der ifølge gamle i Arkivet opbevarede Dokumenter stod foran Haven, hvor Gaarden nu er aflukket med et Stakit. Stald- og Ladebygning ere senere opførte. Den vestre Sidebygning er endeel af den gamle Hovedbygning, der vendte Gavlen mod Gaden. Gaarden, hvis Grund udgjør 2,782 □ Alen, er assureret for 9,040 Rdl. Haven, c. 3 Skpr. Vand, er tildeels udsat for Oversvømmelse fra Fjorden. Paa Kjøbstadens Grund har Præstegaarden kun c. 2 Tdr. Vand, nemlig en Eng nedenfor Haven og 1 Td. Vand i Saxemarken, begge med Hartk. 1 Skp. 3 Fj. 1½ Alb. Præstegaardsmarken i Nørket, nærved Kjøbstaden, er udfisktet af Fællesskabet ved Forening af 15de September 1784 og staaer under Matr. Nr. 1. Dens Areal er 62 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdk., med 7 Tdr. 2 Fdk. 1¼ Alb. Hartk. og 55 Rdl. 50 β gl. Skat. Den er for Tiden bortforpagtet mod en aarlig Afgift af 262 Tdr. Byg at betale efter hvert Aars Capitelstart. De 2 Tdr. Vand paa Kjøbstadens Grund ere ligeledes bortforpagtede, mod en aarlig Afgift af 7 Tdr. Byg efter Capitelstart. Præsten udreder Skatterne, men Forpagteren Præstationerne in natura. Til Kaldet hører hverken Skov eller Tørvemose eller Deputat af Brændsel; ei heller Annex eller Mensalgods.

Præstetienden. Korntienden af Landsfognet er bestemt ved fgl. conf. Forening af 20de Juni 1817. Øderne ere inddeelte, efter Jordernes Bonitet, i flere forskjellige Klasser og erlægge som Følge heraf forskjelligt Bederlag. Hele det tiendeydende Hartkorn udgjør efter gl. Matr. 289 Tdr. 4 Skpr. 1 Fdk. 2 Alb. og hele Tienden af Landsfognet 6 Tdr. 6 Skpr. Hvede, 125 Tdr. 4 Skpr. 3 Fdk. Rug, 136 Tdr. 3 Skpr. 3 Fdk. Byg og 8 Tdr. 3 Skpr. 3 Fdk. Havre. Dvæg- og Smaaredselstienden erlægges med ialt 10 Tdr. 2 Skpr. 1⁹/₁₆ Fdk. Byg at betale efter hvert Aars Capitelstart, hvorimod

Korntienden ydes in natura at levere efter Præstens Valg enten i Saxtjøbing eller ved Dreby Udffibningssted. I ovenanførte Korntiende er indbefattet den halve Kongetiende, hvormed Sogneskaldet er beneficeret. Den anden Halvdeel tilhører Kirken. Korntienden af Kjøbstadens Jorder er bestemt ved fgl. conf. Tiendeforening af 8de Decbr. 1858 og fastsat til 1 Td. Byg pr. Td. Hartkorn i enkelt Tiende at betale efter hvert Mars Capitelstart. Kjøbstadens Jorder staae for Hartk. 22 Tdr. 7 Skp. 1 Fj. $1\frac{1}{4}$ Alb., og den Præstetiende, Sognepræsten tilkommer af Kjøbstaden, udgjør saaledes i Forbindelse med den halve Kongetiende 34 Td. 6 Skp. Byg aarlig.

Raadhuset har tidligere været en privat Bygning, der er kjøbt af Communen. Det er en vel indrettet og vedligeholdt grundmuret Gaard.

Borger- og Almueskolen er saavel Betalings- som Friskole, og har 3 Lærere. Betalingskolen har 63 Børn i 3 Klasser, Friskolen har 96 Børn i 2 Klasser. Skolebygningen er en paa Torvet beliggende grundmuret Gaard paa to Etager; den er opført 1847, og har kostet 4,000 Rdl. Hertil har Byen laant af Kirken 2,200 Rdl., der forrentes og afdrages paa 28 Aar. Den nederste Etage er indrettet til Skoleværelser, den øverste til Bolig for to af Lærerne. Den ene Lærer faaer Huusleie-Godtgjørelse af Skolen.

Til Skolen har L. H. Junior ved Testamente af 6te Marts 1802 skjænket et Legat paa 600 Rdl. hvoraf Renten skulde tildeles Skolelæreren som en Forbedring af hans Løn. En kongl. Obligation af 10de August 1822 lyder paa Legatet, 600 Rdl. Sølv, hvoraf svares 4 pCt. — Renten deles, ifølge ministeriel Resolution, lige imellem de nuværende 3 Lærere.

Byen Fattighuus og Juniors Hospital ligge ved Siden af hinanden. I Fattighuset findes to Sygestuer.

Juniors Hospital og Legat er ganske gaaet over til Fattigvæsenet. Fundatsjen indeholdes i afg. Kjøbmand Lars

Hansen Juniors Testamente af 6te Marts 1802 og Tillæg af 19de November 1803. Facultas testandi bevilget 8de Januar 1802. Hospitalet afgiver Huusly for 12 af Byens Fattige, og Renterne, 4 pCt. af Legatet paa 3,000 Rbd. uddeles iblandt dem. Rgl. Obligation af 10de August 1822, lydende paa Legatet. Regnskabet er indbefattet i Fattigregnskabet.

Fru Thesstrups Legat er paa 962 Rbd. 66 ß, hvoraf Renten aarlig uddeles til to fattige Enker. Dog havees intet egentligt Gavebrev, men dette og den kongl. Conf. ligge i en kongl. Obligation, udstedt den 19de Marts 1788 og lydende paa Legatet. Regnskabet indbefattes i Fattigregnskabet.

Størstedelen af de Baroniet Guldborgland tilhørende Kjøbstad-jorder er arvesæstet til Amtet, der paa dem i 1866 har opført en Daare- og Tvangsarbejdsanstalt, beregnet paa 88 Sindssyge og 50 Arbejdslemmer.

Folkemængden i Sarløbing var 1801: 549, 1840: 852, 1850: 917, 1860: 1,149, 1870: 1,413.

Byens Beliggenhed er mindre gunstig for Handel, da Afstanden til de omliggende Kjøbstæder ikke er betydelig og da den forbiflydende Aa kun er af ringe Dybde. Aaen er nu opmudret ind til Byen til en Dybde af 8 Fod, men Byens egentlige Ladeplads er dog $\frac{1}{2}$ Miil derfra, ved Dreby, (i Landsfognet) hvorhen Transporten skeer ved Hjælp af Pramme. Da der blev bygget en Bro mellem Nykjøbing og Sundby, mistede Sarløbing en betydelig Deel af sit tidligere Opland, hvad der har indskrænket Byens Handel og Næringsbrug. En lignende Indskrænkning er skeet ved, at der er oprettet et Handelsetablisement ved Guldborg Færgested.

De vigtigste Udførselsartikler ere Kornvarer og Frøsorter. I Aaret 1824 blev der fra Byen udfibet 18,800 Tdr. Korn af alle Slags, 2,211 Tdr. Raps, 9,600 $\mathcal{A}$ Kløverfrø og 230 Stk Kreaturbeen. 1848 udførtes fra Sarløbing 44,799 Tdr. Korn, hvilket var betydeligt mere end 1847; deraf udførtes til Udlandet 34,500 Tdr. — 1871 var Udførselen til

Udlandet omtr. 37,000 Tdr. Korn. Vareomsætningen be-
 ffjæftigede i Farter paa Udlandet for Indgaaende 76 Skibe
 med en bestuvet Drægtighed af 1,528 Elst., for Udgaaende
 55 Skibe med 1,135 Elst. Bestuvning. I den indenrigske
 Fart indkom 125 og udgik 123 Skibe med henholdsvis 586
 og 552 Elsts. Gods. Antallet af hjemmehørende Fartøier
 var 11, med en samlet Drægtighed af 217½ Elst.

Toldindtægten var 1802: 689 Rd. 40 β, 1803: 509 Rd.
 36 β, 1804: 564 Rd. 16 β, 1824: 2,793 Rd. 2 β. 1848
 udgjorde Konsumtions- og Toldindtægten 9,915 Rd. — I
 Finantsaaret 1871—72 udgjorde Toldindtægten (med Krigs-
 skat) efter Fradrag af Godtgjørelsen: 15,691 Rd. — Korn-
 brændeviinsafgiften indbragte 1871 henved 3,000 Rd. Netto.
 Det producerede 8° Brændevin anslaaes til 56,700 Potter.

I Saxkjøbing holdes Markeder i Februar, Marts,
 Juli, October og November, med Heste og Ovæg.

Af industrielle Anlæg nævnes: 2 Bæverier, hvoraf
 det ene er et Dampbæveri, 2 Farverier, et Bryggeri, en An-
 stalt for russiske Bade, 2 Garverier, 2 Pottemagerier, 1
 Skibsbyggeri, 2 Kalkbrænderier og 1 Brændeviisbrænderi.
 Iøvrigt har Byen kun de i de mindre Kjøbstæder almindelige
 Haandværkere.

Gasværket, indrettet 1865, ligger ved Veien til Rysted.

Byens Øvrighed bestaaer af en Byfoged, der tillige
 er Byssriver samt Herredsfoged og Skriver i endeel af Musse
 Herred; et Byraad bestaaer af Byfogden samt 9 Medlemmer.

Communen Udgifter i Aaret 1870 varet 9,400 Rd.,
 deraf til Fattigvæsenet 2,200 Rd., og til Skolevæsenet 2,000 Rd.

Byen har et Politikorps af 16 Mand og et Brand-
 forps af 148 Mand.

Saxkjøbing hører under Maribo Amtstuedistrict og Sax-
 kjøbing Lægedistrict. Districtslægen boer i Saxkjøbing. Byen
 har et Apothek og flere practiserende Læger. Den udgjør

med tilhørende Landsogn Maribo Amts 102 Lægd; den er Valgsted for Maribo Amts 3die Folkethings Valgfreds.

Harnevæsenet havde i Aaret 1871 en Indtægt af 3,143 Rd. og en Udgift af 3,143 Rd. — Det eier en Dampmuddermaskine til Uddybning af Løb og Rhed.

Bed Toldvæsenet er ansat en Toldoppebørjelscontrolleur og to Toldassistenten, hvoraf den ene har Station ved Ladepladsen Dreby. Ved Postvæsenet er ansat en Postexpediteur, der tillige har Tilsyn med Befordringsvæsenet. Byen har en Telegrafstation med indskrænket Dagstjeneste.

Saxkjøbings Waaben bestaaer af to Overskjærersjare i rødt Felt.

Naar Saxkjøbing er bleven anlagt, vides ikke, men dens Beliggenhed vidner om, at den istammer fra en Tid, da man mere søgte at gjemme Byer for Vikinger og Sørøvere end at anlægge dem paa Steder, som vare bequemme for Handel og Søfart. I et af Tillæggene til Baldemars Jordebog nævnes (S. R. D. VII, 540) blandt de Kongen tilhørende Steder en By Saxthorp, mellem Dræby (nu Dreby) og Wapnæstath (nu Waabensted). Denne By, der da var en Sares Torp, fik senere Navn af Sares Kjøbing, da her efterhaanden opstod en Kjøbstad. Byens Waaben, der bestaaer af to Udsjare eller Overskjærersjare i rødt Felt med Krone over, maa hidrøre fra en Tid, da Navnet Sare var forældet og man meente, at et Par Sare havde givet Byen sit Navn, hvor usandsynligt dette iøvrigt maatte være. Det ovennævnte Saxthorp nævnes ikke saaledes senere, og man maa derfor antage, at Byen omtrent i den første Halvdeel af det 13de Aarhundrede forvandledes fra en Landsby til en Kjøbstad. I et andet Tillæg til Baldemars Jordebog (S. R. D. V, 615—21) nævnes Saxakøpingh som den ene af Landets Kjøbstæder, medens Naffkov var den anden. Disse tilligemed Sjællands 16 Kjøbstæder og Nykjøbing i Falster gave ialt 290 Mark; høiest ansatte vare: Roskilde 80 $\text{\textit{K}}$, Næstved 40 $\text{\textit{K}}$, Kallundborg 33 $\text{\textit{K}}$, Kjøbenhavn 28 $\text{\textit{K}}$, Naffkov gav 5 $\text{\textit{K}}$ og 2 Drer, Saxkjøbing 4 $\text{\textit{K}}$, hvorefter endnu kommer Stege, Slangerup og Storeheddinge. I Suhms D. Hist. XIII S. 388 kaldes Byen Saxakøpingh, ligesom i S. R. D. V, 617, derimod Saxcøpingh i S. R. D. VI, 528. Fra Nykjøbing udsiedte Kong Erik Menved den 14de October 1306 et Brev, hvorved han befaler alle sine Mænd, Myntere, Bragere eller Andre, som boe i Saxkjøbing og der drive Handel, at de med Borgerne skulle betale den Skat og Afgift,

som tilkommer Kongen. Ifølge Hvitfeld (I, 358) indløste Erik Menved 1312 af Markgreve Albrecht følgende i Laaland liggende Byer: Særljåbing, Nalkfob, Bigsuæs, Taderud, Østoste, Sedorp, Hørs- lunde, Nørbe, Neersuæs, Birkinde og Maibølle med mere Gods, som var ham pantsat for Krigsomkostninger. Hertil bemærker Suhm (D. Hist. XI, 684) at paa den Tid levede ingen anden Markgreve af det Navn, end en i Meissen, som vel først døde 1314, men sad fangen siden 1306, og med ham vides vi ikke at have haft Samqvem. Suhm mener at der skal forstaaes Markgreve Baldemar af Brandenburg, maaskee dog Greve Albrecht af Anhalt. Den første Søndag efter St. Jakob Apostels Dag 1320 (27de Juli) udsteder Kong Christoffer II fra Rolding et aabent Brev, hvorved han bekræfter Særljåbing Byes Privilegier og Friheder. Senere pantsatte han Byen og hele Laaland til sin Farbroder, den holsteenske Greve Johan den Milde, som endvidere 1328 fik Myntrettighed paa Stedet. Man har først i den nyeste Tid fundet Mynter, der kunde antages at være prægede i Særljåbing, men 1871 fandt man i Østoste paa Falster omtrent 1,000 Stk. gamle Mynter, der paa den ene Side have en Udsjæ imellem en Halvmaane og en Stjerne, og paa den anden en Pentagramma. Ikke længe efter den nævnte Pansattelse foresaldt i Særljåbing en Begivenhed, som tydeligt viser Tidens Vilddhed og Raahed. Efter at Christoffer II havde mistet næsten hele Riget, opholdt han sig i Foraaret 1332 i Særljåbing, til- ligemed sin Søn Otto og et ubetydeligt Følge, og her blev Kongen overfaldet af to Adelsmænd, Hennike Breyde og Johan Ellemose, der haabede at gjøre sig Greve Johan meget forbunden, om de kunde fange Kongen. De beleirede derfor Huset, hvor Kongen var, og da han ikke vilde gaae ud til dem, satte de Ild paa Huset og drev ham ved Røgen ud af Vinduet. Han blev nu ført som Fange til Nalholm Slot, som Greve Johan den Milde besad, men saasnart Greven fik Underretning om Overfaldet, satte han strax Kongen i Frihed. (I Hvitfelds Krønike I, 458 hedder det herom: „Dette skete i et Steenhuus, Peder Hvitfeld tilhørte“, og her menes vistnok et Huus, som førend Hvitfeld skrev sin Krønike havde tilhørt hans Farbroder Peder Hvitfeld til Engestoste, skjøndt man senere aldeles urigtigt har forstaaet Ordene som om Peder Hvitfeld havde levet paa Christoffer II's Tid, og da eiet det Huus, hvori Kongen boede). Efter sin Frigivelse har Kongen formodentlig begivet sig til Nyljåbing Slot, hvor han døde nogle Uger efter. Kon- gens Søn Sunter Otto „Hertug af Estland og Laaland“ synes at have været tilstede ved Faderens Død og ved hans Begravelse i Sorø den 15de August. Men den 6te October var han atter i Særljåbing,

hvor han afstod Reval med flere omliggende Byer til sin Svoger
 Markgreve Ludvig af Brandenburg (see Suhms D. Hist. XII, 243—44).
 Den 31te Mai 1334 udstedte Prinds Otto i Saxejebing et Brev an-
 gaaende St. Mikkel's Kirke i Slagelse. Den 29de Juni var han endnu
 paa Laaland, hvor han tog Greve Johan af Henneberg i sin Tjeneste
 (S. D. H. XII, 249) og forlenede ham med Mors Land osv. Den 5te
 Juli pantsætter Junker Otto Mors for 2,000 $\text{\text{R}}\text{sk}$ lodigt Sølvs til be-
 meldte Greve Johan, som skulde tjene ham mod Greven af Holsteen
 eller tilveiebringe et Forlig med denne. Den 26de Juli tilstaaer Greve
 Geert af Holsteen at have ved Greve Johan af Henneberg forligt sig
 med Junker Otto, saa at han hverken var ham eller hans Raadgivere
 Noget skyldig. (See Suhms D. H. XII, S. 249 hvor det bemærkes,
 at Forliget neppe var rigtig meent fra nogen af Siderne, siden det saa
 fort efter kom til Krig). Prinds Ottos Forsøg paa at bemægtige sig
 Riget mislykkedes, da han blev overvunden og fangen i Slaget paa
 Laphede ved Viborg den 7de October 1334. Greve Johan af Holsteen
 udstedte i Næstved paa Johannis Baptista's Dag (24de Juni) 1337 et
 Brev, hvorved han giver Saxejebings Borgere de samme Rettigheder
 og Friheder som Borgerne i Roskilde og andre Kjøbstæder i Sjælland
 nyde og bruge (S. D. H. XII, 400—402). Den 22de April 1420 ud-
 stedte Biskop Johannes (Avonis eller Sæns Dvesen) af Odense et Afslads-
 brev til Bedste for et Alter i St. Pauls Kirke i Saxejebing, hvilket
 Bispen havde indviet den 2den Dag næst efter Søndagen Misericordia
 Domini (2den Søndag efter Paaske), som det hedder: «in honorem et
 memoriam omnipotentis Dei, Sanctae Crucis, Beatae Mariae semper
 virginis et Beati Olavi regis et martyris omniumque Sanctorum». Brevet
 lyder paa 40 Dages Afslad for Enhver, der i fromt Siemod
 begiver sig til nævnte Alter eller hører Messe der eller skænker Bys
 eller andre Gaver dertil. Den 10de Juni 1420 var Biskop Sæns af
 Roskilde i Saxejebing, hvor han i Forbindelse med Biskop Aslak af
 Bergen, Thomas af Orkenøerne, Arne af Skalholt og Anbjørn af
 Hammer udstedte et Afsladsbrev for alle dem, som vilde give Noget til
 St. Olufs Alter i St. Pauli Kirke i bemeldte Saxejebing (Danske
 Magazin V, 1751. S. 299). Derved er bemærket, at dette Afsladsbrev,
 som var paa Latin og dateret feria secunda infra octavas Corporis
 Christi, forhen havde været i Præstens eller Kirkens Gjemme i Sax-
 ejebing, men havde ikke været at finde der i sidste 5 Præsters Tid).
 1420—21 udstedtes flere Afsladsbreve i Saxejebing. I Mæret 1422 blev
 Kirkens største Klokke støbt; efter Sagnet skal den med en noget mindre
 Klokke, som senere er omstøbt, være bleven støbt i Leergravene strax vesten
 for Byen. 1440 gav Borger Sesse Hugaf i Saxejebing 1 Gaard og

2 Boder til St. Olufs Alter, ligesom han ogsaa 1444 gav en Bod til Hellig Kors's Alter. Byens Privilegier stadfæstedes 1442 af Christoffer III og 1449 af Christiern I. Den 1ste Februar 1474 udstedte Byfogden i Saxkjøbing m. Fl. et aabent Brev angaaende Gaver til Lille vor Frue Alter i Saxkjøbing Kirke. Den 18de October 1477 udstedte Biskoppen i Odense et Afsladsbrev for Sfr. Marias Alter i Saxkjøbing Kirke. 1483, 1488 og oftere udstedtes Breve angaaende Gaver til Hellig Gjæst Huns, der formodentlig har været et Hospital eller en lignende Stiftelse. Den 2den Mai 1486 udstedte Kong Hans et Befrættelsesbrev for Saxkjøbing, hvorved han bekræfter Byens Privilegier. I en Liste over „det Folk, som Kong Hans havde i Kalmar“ 1505 opregnes hvor mange Skibe og hvor meget Mandskab Bisperne med deres Svende og Bjerne leverede. Erkebiskpen af Lund stillede 92 Svende, Roskilde Bisp 102, Kjøbenhavn 90 Mand, Malmø 76, Helsingør 37, Odense 35, Stege 43, Kjøge 45, Næstved 46, Roskilde 49, Næstved 60, Aarhus 60, Randers 48, Nykjøbing i F. 25, Stubbe-
kjøbing 18, Saxkjøbing og Nysted: „bodhe ett skiff“, Saxkjøbing 10 Mand, Nysted 12. Den 22de Januar 1516 udstedte Byfoged Hans Røgen et Brev angaaende en Gave til Jomfru Marias Alter i Saxkjøbing. 1517 forordnede Christiern II, ifølge Borgernes Begjering, at der skulde holdes Marked og Torvedag i Saxkjøbing hver Løverdag, i Stedet for som hidtil hver Mandag. Maribo fik derimod nu Torvedag hver Onsdag i Stedet for som tidligere hver Løverdag. I Juli 1523 er Saxkjøbing „med Byfsat og Told og anden kongl. Rettighed“ opført i en Fortegnelse over de „Slotte, Len og Kjøbstæder, som ere til vor naadige Herres Gadebuur“. Før Reformationens Tid skal der i Byen have været et halvt geistligt, halvt verdsligt Broderskab, kaldet Hellig Trefoldigheds Gilde (D. Atlas III, 301). Da Reformationen kom, fik man her som andetsteds mere Lyft til at tage fra Kirken end til at give til den, saa at der paa et Sognestævne 1532 blev svaret: „at Kirken kan ingenlunde komme det affted, at give alle Sjølegaver igjen, som have været givne fra Arilds Tid“, og Biskoppen i Fyen, Knud Gyldenstjerne, til hvis Bispedømme Byen hørte, fandt sig foranlediget til at tilskrive Borgerne i Aaret 1534, at de ikke maatte besatte sig med Kirkens Eiendom, men at der maatte forholdes dermed efter det, som var besluttet paa Herredagen i Kjøbenhavn 1530. Borgerne havde netop 1534 forgrebet sig paa en anden Kirkens Eiendom. 1545 forligede Borgerne sig nemlig med Landsdommeren i Falster, Mogens Falster til Bellinge om halvshvende Lod Sølvs i en „Skenne“ og „en liden hondt“, som de sidst i Grevefeidens Tid havde taget fra St. Jørgens Billede i

Bregerup, dat. Bellinge (i Falster) St. Mathiæ Dag 1545. (Om Bregerup see S. H. Larsens Beskr. over Laaland og Falst. I, 208, 210). Men Kirken mistede dog vistnok mange af sine Kostbarheder; saaledes synes det, at der 1536 er blevet indleveret idetmindste 360 Lod Sølvs fra Saxkjøbing, og dette har uden Tvivl været taget fra Kirken. 1550 henlagdes Markederne i Thoreby og Døllefjelde til Saxkjøbing. Men Byen var dog endnu den mindste Kjøbstad paa Den, hvilket kan sees af et kongl. Brev fra 1557, hvori det paalægges Kjøbstæderne i Laaland og Falster at udrede et Skib paa 60 Læster og 60 Personer orlogsviis, hvilken Byrde var saaledes fordeelt imellem dem: Nakskov 20, Stubbe-
kjøbing 12, Maribo 10, Rødbby 6, Nykjøbing 5, Nysted 4 og Saxkjø-
bing 3. Dette Forhold har formodentlig bestaaet i længere Tid, da man seer, at 1604 betalte Byen for 3 Baadsmænd i 192 Dage: 63 gamle Daler. Den aarlige Skat, som Byen erlagde til Kongen, beløb sig i næsten hele det 16de Aarhundrede til 30 Mark danske Penge, og da Grev Christoffer af Oldenborg i Grevens Feides Tid udsfrev den 25de Penning af Kjøbstæderne i Sjælland og Smaalandene, var Saxkjøbings Bidrag 100 Mark, som dog ikke betaltes paa en Gang. Byen havde dog sin Borgmester og fire Raadmænd; men forøvrigt stod den under Lensmanden paa Alholm, der havde Byen „i Forvaring“, som det hed. Det sidste sees af en Dom, ved hvilken Byen 1582 vandt Hævd paa fri Ind- og Udsfibning ved Dreby, som Christoffer Gøye vilde forbyde den. Senere synes Byfogden med tiltagne Mænd af Borgerstabet alene at have varetaget Byens Anliggender. Af Gaver til Kirken i nyere Tider nævnes følgende: Fru Elisabeth Friis til Berritsgaard, der tidligere hørte til Sognet, skænkede til Kirken 500 Rd., Kjøbmand Niels Casperne Siøe 433 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ Courant, Vilhelm Frederik Mortensen fra Tranquebar 100 Dl. til Pulpitur, Raadmand Hillebrand Henriksen Bernt et Pulpitur og et Orgelværk (som 1826 ombyttedes med et bedre), Magister Niels Svendsen Castrup en Sølvkande paa 59 Lod, Skipper Erik Christensen af Kjøbenhavn en „Klingtafle“ paa 47 Lod, Peder Henriksen Bert og Hustru Sara Mathiasdatter v. Westen en Lysekrone, og Thomas Sørensen og Karen Christoffersdatter et Døbebækk.

Efter Reformationen fik Byen, ligesom saamange andre smaa Kjøbstæder en Latinskole. Der var kun een Lærer ansat ved den, og skjøndt han kaldtes Rector, var hans faste Løn dog kun 16 Tdr. Korn, hvilket formodentlig var Grunden til, at Degneembedet ofte var forenet med Rectoratet. Til Skolen gav Fru Elisabeth Friis 500 Rd. og Præsten Beherholm i Saxkjøbing og hans Søstersøn S. Stenderup 200 Rd., hvilke Legater ved Skolens Nedlæggelse vare voxede, det første

til 541 Rd. 4 K, det andet til 346 Rd. 36 B. Latinskolen nedlagdes 1740, og Legaterne henlagdes til Raskov Skole.

Om „Et gammelt Bægmaleri i Særkjøbing Kirke“ see Nye kirkehistoriske Samlinger IV, 422 fig.

Særkjøbing Landsogn.

Dette Sogn omgives af Særkjøbing Kjøbstad og Fjord, Søen imellem Smaalandene og Sognene Taars, Maibølle, Rasted, Slemminge og Baabensted. Det har en meget uregelmæssig Figur. Endeel af det ligger s. for Særkjøbing, en anden Deel strækker sig mod N. V., langs med Østsiden af Særkjøbing Fjord og fortsættes med Halvøen Steensøre, der ender i Rodsnæs, og atter en anden Deel danner en lang Arm, der paa nogle Steder er meget smal, men derimod omtrent en Miil lang og strækker sig mod N. O., imellem Taars og Rasted Sogne, lige til Maibølle. Overfladen er temmelig jævn; den hæver sig noget mod N., men ved Rørbæk og Keersø er den siid og lav. Jordbunden er næsten overalt leret, dog tildeels stærkt sandblandet, især i Dreby og Keersø. Rørbæk Åa, der kommer fra Fjelde Sogn og passerer Nord om Hardenberg og forbi Rørbæk, falder i Særkjøbing Fjord. Den har forhen været Havbund, og man kan endnu kjende Havarmens forhenværende Udstrækning; det antages, at den i Forbindelse med Thoreby eller Flintinge Åa engang har adskilt Guldborgland fra det øvrige Laaland. Sognet passerer af Hovedlandeveiene, der fra Særkjøbing føre til Maribo og Sundby, samt af de mindre Landeveie til Nysted, Dreby og Guldborg Færgested. Sognets Areal er 3,905 Tdr. Land, hvoraf 309 Tdr. Land Fredskov (Stensøre, Holdskminde, Christianelund og Røhaven, alle n. for Drebygaard). Hartfornet er 342³/₄ Tdr. A. og E., 8¹/₄ Tdr. Skovff. og 2¹/₂ Tdr. Mstf.

Keersø By, $\frac{1}{8}$ Mil f. for Saxkjøbing, hører under Grevskabet Hardenberg. Den har 4 Fæstegaarde med 70—90 Tdr. Land og 8—10 Tdr. Hartk. til hver. Desuden er her 15 Huse med Jord, af hvilke det største har over 1 Td. Hartk.; 1 er uden Jord; de ere alle Fæste- eller Leiehuse. 5 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. Hartk. fra Keersø By hører under Aggerupgaard i Baabensted Sogn. Ved Byen findes en indhegnet og beplantet Gravhøi.

Nørbæk By ligger tæt f. for Saxkjøbing. Byen har 15 Bøndergaarde med hver 5—6 Tdr. Hartk.; kun 1 har over 6 Tdr. Heraf ere 11 Selveiergaarde, kjøbte 1850—60, 3 Fæstegaarde med Livsfæste, 1 forpagtet paa 8 Aar; de have hver 40—50 Tdr. Land, og 4—5 Tdr. Hartk. I Nørbæk er 48 Huse med Jord, der have hver 2—7 Tdr. Land og 2—5 Skp. Hartk. Endeel af disse ere Selveierhuse, de øvrige Fæste- eller Leiehuse. Endvidere findes her Christoffer Gøyes Hospital, (see nedenfor), Sognets Fattighuus og et Jernstøberi, til hvilke der ogsaa hører smaae Jordlodder. Til et af Selveierhusene hører dog en Parcel paa omtrent en Snees Tdr. Land med lidt over 1 Td. Hartk. Byen har omtrent en Snees Huse uden Jord, deels Selveierhuse og deels Fæste- eller Leiehuse. Paa en Huuslod er en lille Mølle kaldet Rudsfemøllen. I Byen findes desuden en Dampmølle, der er forenet med en hollandsk Veirmølle og med tilhørende Jordlod, omtr. 7 Tdr. Land med 7 Skp. 3 Fdk. $3\frac{3}{4}$ Alb. Hartk. hører til Baroniet Guldborgland. Forpagteren af Møllen driver i Forbindelse med denne et bethdeligt Bageri. En Gaardeier i Byen har i den senere Tid anlagt en Beenmølle, dog kun til eget Brug. 1765 oprettede den driftige Baron Abraham Lehn en Fabrik for uldne Varer i Nørbæk; den skal have lønnet sig godt og endog være blevet udvidet 1803, men senere blev den nedlagt. — Byen har en Skole.

Christoffer Gøyes eller Drebygaards Hospital, der forhen laae i Saxkjøbing By, er stiftet i Aaret

1581 af Christoffer Gøye til Drebygaard og hans Hustru Birgitte Bølle, til Bolig for 5 Fattige. Man kjender dog intet ældre Gavebrev end Axel Brahes, af 3die April 1610, paa 400 Rd., for hvilke Penge og Holger Rosenfrandses Gave paa 100 Rd. Grev Christian Christoffer Holdt til Drebygaard den 11te Juni 1688 udstedte en Obligation paa Donation af 500 Rd. og den yngre Grev Holdt ligeledes den 18de August 1732, hvilken er den senest bekjendte. Hospitalet var oprindelig kun stiftet for 5 Fattige, der her fik Huusly samt Renter af Stiftelsens Midler, men 1778 blev det udvidet af Kammerherre P. A. Lehn, saa at endnu 5 Lemmer kunde faae Huusly her. Han fik da i Fundatsen for Oluf Skyttes Legat (1779, under Taars og Vigsnæs Sogne) indført den Bestemmelse, at 3 af Taars Sogns og 2 af Vigsnæs Sogns Fattige kunde faae Bolig i Hospitalet og hver et godt Læs Brænde. Stiftelsens Midler ere: a) 5 pCt. Rente af den gamle Donation paa 500 Rd., b) 10 Læs Brænde aarlig, c) 850 Rd. opsparede Penge til 4 pCt., d) et Bænge paa 5,000 □ Alen, e) et Stk. Jord i Særemarken, f) et do. i Lillemark. Ifølge Axel Brahes Gavebrev er Besidderen af Drebygaard ene berettiget til at besætte Pladserne i Hospitalet, ligesom ogsaa Bestyrrelsen tilkommer ham. Dog skal Sognepræsten i Særljøbing have Tilsyn med, at Legatets Bestemmelser overholdes. Ved Indenrigsministeriets Resc. af 30te April 1850 blev det bevilget Besidderinden af Baroniet Guldborgland at bortfælgge Hospitalets gamle Bygning i Særljøbing By med tilliggende Jorder og i Stedet herfor at opføre en ny Bygning i Nørbæk By, tæt udenfor Særljøbing, efter approberet Tegning. Byggepladsen med tilliggende Have blev overladt dertil afgiftsfri fra Baroniet; den nye Bygning blev opført 1852, og det følgende Aar erhvervedes Approbation paa Hospitalet, der fik det gamle Navn: Christoffer Gøyes Hospital. I Hospitalet indrettedes 2 Sygestuer og ansattes en Sygevogeterisse.

I Forbindelse med Hospitalet staaer Somfru Helms Legat. Det er paa 700 Rd., hvoraf Renten, 4 pCt. tildeles en Pige eller Enke. Testamentet af 5te Mai 1839 indeholder Fundatsen og har faaet kongl. Confirmation 17de Decbr. 1839. Pengene staae i en kgl. Obligation. Besidderen af Baroniet Guldborgland udvælger den, som skal nyde Godt heraf.

Af det Harstalliske Legat, som hører under Taars Sogn, udbetales aarlig $\frac{1}{5}$ af Renten til en Fattig i Nørbæk By. Legatet er 150 Rd. i en kongl. Obligation, som opbevares hos Sognepræsten i Taars. Renten betales aarlig af Stiftskassen til Baroniet Guldborglands Besidder.

Dreby (ogsaa kaldet Dureby) ligger ved den østlige Bred af Saxkjøbing Fjord, omtrent $\frac{1}{2}$ Mil fra Kjøbstaden. Dreby har stedse været Ind- og Udfibningsplads for Saxkjøbing og vil vistnok fremdeles vedblive at være det, i al Fald for større Skibe. Her findes en Skibsbro og derved en god Rhed, der dog er udsat for nordvestlige Storme og Paalandsvind. Losse- og Ladepladsen er i den senere Tid blevet meget udvidet og forbedret, ligesom ogsaa Renden er udbygget. I Byen, hvis Gader ere sandblandede, findes 2 Selveier- og 5 Fæstegaarde, med 4—5 Tdr. Hartk. til hver, samt 14 Huse med og 19 Huse uden Jord. Den saakaldte Lille Nørbæk, som hører til Dreby Skoledistrict, har 6 Gaarde med hver 4—5 Tdr. Hartk., alle kjøbt til Selveien- dom 1853—69, 8 Huse med og 2 Huse uden Jord; en Skole.

Hovedgaarden Drebygaard, Hovedsædet i Baroniet Guldborgland, har en meget smuk Beliggenhed lige ved Strandbredden, nær ved Dreby Losse- og Ladeplads, $\frac{1}{2}$ Mil n. for Saxkjøbing, med en herlig Udsigt over Laalands skovrige Nordkyst og Smaasøerne. Af den fordums Befæstning er endnu en betydelig Deel tilbage. Borggaarden omgives af en dyb og bred Grav med to Broer over; indenfor Graven findes en Vold, der naaer en Høide af 8 Alen over

Bandstanden i Graven og forhen omgav hele Pladsen paa en Strækning af 850 Alen, men heraf har man mod S. V. sløiset et Stykke paa omtrent 204 Alen, for at skaffe fri Udsigt til Søen. Den store Borgplads danner en uregelmæssig Oval, som er længst i N. og V., og bredest i den vestlige Ende, hvor Hovedbygningen ligger. Hele Den indtages af Borggaarden og den smukke Have. Hovedbygningen er for Størstedelen opført 1587, med hvælvede Kjældere og Mure paa et Par Alens Tykkelse. Den var paa to Etager, med to høie Taarne, men disse bleve nedbrudte og Bygningen forandret og moderniseret i Aarene 1813—15. Den bliver nu smukt restaureret og udvidet. Her opbevares den smukke Malerisamling og flere Samlinger, der grundedes af Abraham Lehn paa Berritsgaard. — Haven er i den senere Tid bleven udvidet og forskjønnnet; der er blevet opført meget smukke Vært- og Drikhuse, og Plantninger ere anlagte foran Gaarden.

Til Gaarden hører 375 Tdr. Land med ca. 27 Tdr. Hartk. og ca. 300 Tdr. Land Skov. Tæt ved Gaarden findes en Veirmølle.

Rodsnæs, oprettet 1857 af Jord, som hørte under Dreby, har ca. 620 Tdr. Land med 45 Tdr. 7 Skp. 2 Fj. 1 Alb. Hartk.

Ødegaard ligger smukt ved Veien, der fører fra Korbæk til Guldborg Færgested, og har ialt 300 Tdr. Land, nemlig i Saxkjøbing Landsogn 150 Tdr. Land med 18 Tdr. 6 Skp. 3 Fj. Hartk. og et lignende Areal og Hartkorn i Taars Sogn.

Cypressegaarden ligger ved Sundbyveien og hører til Korbæk. Den har 60 Tdr. Land med 6 Tdr. 6 Skp. 1 Fj. $\frac{3}{4}$ Alb. Hartk. under Saxkjøbing Landsogn og et lignende Areal og Hartkorn under Rødsted Sogn. Ved Gaarden er en smuk lille Lystskov.

I Sognet findes ialt 32 Gaarde og 84 Huse.

Indbyggerantallet var 1801: 700, 1840: 915, 1860: 1,132, 1870: 1,200.

Agerbruget er i Sognet i god Fremgang, Mergling almindelig, Draining og Anvendelse af kunstig Gjødning begyndt. De større Gaardes Jorder ere heelt drainede.

Sundhedstilstanden er i Reglen god. Den tidligere saa berøgtede Laalandiske Feber (Koldfeber) kjendes nu saa at sige kun af Navn.

Rørbæk Skole har 92 Børn i 2 Klasser. En smuk ny Skolebygning er opført i Aaret 1870. — Dreby Skole blev bygget 1820 og udvidet 1871. Børneantallet er omtrent 60.

Landsognet hører under Musse Herreds Jurisdiction, Maribo Amtstuedistrict, Saxkjøbing Lægedistrict; 3die Valgfreds. Det udgjør Amtets 48de Lægd. Det danner en egen Commune. (Sognet hørte tidligere under Baroniet Guldborglands Birk's Jurisdiction; men saavel dette Birk som Grevskabet Hardenberg-Reventlows østre Districts Birk er nu slaaet sammen med Musse Herred, og den tidligere Birke-dommerbolig, Eremitagen ved Berritsgaard, inddraget).

Rørbæk kaldes i S. R. D. VII, 540 Rørbæk. — Dreby kaldes anf. St. Woræby, og i S. R. D. VI, 177 Oræby in Laland. — Cyppressegaardens Navn er en Forvanskning af Syvbjergsgaarden. Paa en af Gaardens Marker laae forhen 7 steensatte Høie.

Drebygaard er meget gammel, og har saavidt vides altid ligget paa samme Sted som nu. Den nævnes allerede 1317, og eiedes dengang af Sigvard Lauridsen, senere af Erik Sjællandsfar, og derefter af dennes Enke Margrethe Jakobsdatter, der var Enke 1371 og skal have givet meget Gods til Hospitaller og Klostre. Af Hr. Erik Sjællandsfars tre Døttre bragte Bodil Eriksdatter Gaarden til den i Sagn og Viser noksom bekjendte Familie Blaa, idet hun giftede sig med Laurits Jensen Blaa. Han døde 1408, og efterlod Gaarden til sine to Sønner Sivert og Oluf Lauritsen; men efter dem blev Gaarden deelt imellem Familierne Blaa og Bølle. Sivert efterlod nemlig sin Halvpart af Gaarden til en Datter, Anna Sivertsdatter Blaa, der først var gift med Peder Grubbe til Alslev og siden med Erik Madsen Bølle til

Søholt. Oluf Lauritsen Blaa, der eiede den anden Halvdeel af Gaarden, havde flere Sønner, blandt hvilke Erik Olsen eller Oluffen blev den længstlevende; han var den sidste af Familien Blaa, der uddøde med ham omtrent 1500. Hans Enke Fru Inger Hansdatter Pøiske til Berritsgaard og hans Datter Barbara Eriksdatter, der var gift med Otto Clausen Hvitfeld, kom ved Skifte med Oluf Lauritsens øvrige Arvinger 1504, foruden af Berritsgaard tillige i Besiddelse af den ene Halvdeel af Drebygaard, hvorimod den anden Halvdeel endnu vedblev at tilhøre Bøllerne. Erik Madsen Bølle og Fru Anna Sivertsdatter havde to Sønner og tre Døttre og efterlod den ene Halvdeel af Drebygaard til Sønnen Hr. Mads Eriksen, senere Ridder og Rigenes Raad, der rimeligviis samlede hele Gaarden ved at afkjøbe Barbare Eriksdatter hendes Halvdeel. — I August og September Maaneder 1556 reiste Christian III igjennem Laaland og var den 4de September i Dreby, hvor han sees at have underskrevet et Brev. Det følgende Aar opholdt han sig fra 11te til 24de August i Nykjøbing og Omegn, for Sagtens Skyld, men om han denne Gang var paa Drebygaard, vides ikke. — Hr. Mads Eriksen havde kun to Børn, Erik Madsen og en Datter. Erik Madsen eller Erik Bølle benævnes iøvrigt ogsaa Erik Bøve, og begge Navne, Bølge og Bøve, svare lige godt til Baabenet, der forestiller tre Bølger. Han var gift med Sofie Rud og døde 1562 som den sidste Mand af Slægten. Efter ham tilfaldt Drebygaard den ene af hans to Døttre, Birthe eller Birgitte Bølle, der var gift med den rige Christoffer Gøye til Gunderslevholm, Åbensbjerg, Bollerup, Bregentved og Clausholm; den anden Datter, Kirstine Bølle, fik Tersløse og blev gift med Jesper Kranse til Basnæs. — I Sarlkjøbing lode Hr. Christoffer Gøye og Birgitte Bølle opføre et grundmuret Hospital, hvortil de skænkede 5 Boder og 1,000 Daler, og hvortil Besidderen af Drebygaard endnu har Besættelsesretten. Paa Drebygaard skulle deres Billeder forhen have været at see over en Ramin, tilligemed et Maleri, der forestillede den Procession, hvormed de, omringede af deres Huuskarle, drog til Kirke. Maleriet, der skal hidrøre fra en senere Tied, omtales i Danske Atlas; men her staaer ikke Noget om, hvad man senere har anført, at det var satirisk. Det Optog, som det forestillede, var rimeligviis heller ikke saameget et Tegn paa Pragtløst som paa den daværende almindelige Usikkerhed paa Liv og Guds udenfor Borgens faste Mure. (Billedet har dog maaskee snarere forestillet Flemming Ulfeld og hans Hustru). — Christoffer Gøye døde 1584, og hans Enke, Fru Birgitte Bølle, lod 1587 opføre en prægtig Hovedbygning, som tildeels endnu staaer, om end i en meget forandret Skikkelse. Ved dette Arbejde har hun rimeligviis benyttet den samme Bygmester Johannes Steen-

vinkel fra Emden, som byggede Uraniborg m. m. for Tyge Brahe paa Hveen. Det er rimeligviis denne „Mester Hans“, der nævnes i et Brev, som Tyge Brahe den 20de Januar 1586 fra Uraniborg skrev til Fru Birgitte Bølle, hvem han kalder sin „kjære Fæster“. (Hun var en Halvfæster til hans Fader, Otto Brahe). Bygningen bestod af et stort grundmuret Huus paa to Etager med to høie Taarne og med Indgang igjennem det ene af disse. En Udbygning i det sydøstlige Hjørne har forhen indeholdt et katholisk Kapel og maa altsaa have været ældre end den øvrige Bygning. Svælvingerne staae endnu, men Kapellet er afdeelt til 4 Værelser. Dette Kapel maa ikke forveksles med et andet, indrettet af Flemming Ulfeld, herom nedenfor. — Fru Birgitte Bølle døde 1593 uden Børn, hvorefter hendes Søster Fru Kirstine Bølle, der eiede Tersløse og havde været gift med Jesper Krause til Basnæs (i det sydlige Sjælland) arvede alt hendes Gods. Fru Kirstine Bølle døde 1604, hvorefter Drebygaard tilfaldt Axel Brahe til Elved, en Broder til den berømte Astronom Tyge Brahe. Han gav 1610 en Sum af 400 Daler til det ovennævnte Hospital, og døde 1615. Efter ham kom Drebygaard til hans Søn Falk Brahe, der omtrent ved samme Tid blev gift med Anna Galt, Enke efter Morten Benstermand til Søholt. Falk Brahe solgte Gaarden 1620 for 40,000 Lod Sølv til Jakob Ulfeld til Egešov, drog ud af Landet med sin Frue og døde 1625 i England, uden at efterlade sig Børn. — Jakob Ulfeld døde 1630, og af hans mange Børn (hvoriblandt den bekjendte Rigshovmester Christoffer Ulfeld) arvede Sønnerne Frants og Flemming Drebygaard. Frants Ulfeld døde ugift 1636, som tydsk Rigs greve, kejserlig Oberst og General-Felt-Bagtmester, og Flemming Ulfeld, der var gift med Anna Elisabeth von der Groeben til Gunderslevholm, har maaskee derefter eiet hele Gaarden. Han lod her opføre et Kapel med Orgel og en udmærket smuk Altertavle (see Maibølle Kirke), rimeligviis 1639, hvilket Årstal tilligemed hans og Fruens Navne endnu sees over Døren. Efter dem arvede Datteren Sofie Ulfeld Gaarden. Hun blev gift med Grev Christian Christoffer Holck, der faldt som Oberst i Slaget ved Lund 1676, medens hun selv levede til 1698, da hun efterlod Gaarden til sin ældste Datter Grevinde Hilleborg Holck, der var Hofdame hos Dronningen og i omtrent 20 År forlovet med Adam Levin Knuth til Gisselsfeld og Assendrup, uden at denne nogensinde kunde beslutte sig til at holde Bryllup. Hilleborg Holck døde ugift paa Drebygaard 1724, efter at have testamenteret Gaarden eller sin Andeel af den til sin Brodersøn Grev Christian Christoffer Holck, der senere blev Generallieutenant og 1723 gift med Baronesse Ermgaard Sofie, f. Friherreinde Winterfeldt. Deres ældste Søn, Grev Flemming Holck, arvede senere Baroniet Vintersborg

og antog Navnet Holdt Winterfeldt. (En yngre Søn var den under Christian VII bekendte Grev Holdt). Erngaard Sofie døde 1756, og hendes Ægtefælle Grev E. E. Holdt 1774. Det følgende Aar folgte Arvingerne Drebygaard og Gods for 38,000 Rdl. til Kammerherre Poul Abraham Lehn til Berritsgaard. Kammerherre P. A. Lehn var paa den Tid en af Landets rigeste og dygtigste Godseiere. Efter sin Fader arvede han Berritsgaard og Høibyggaard paa Laaland, og efter sin Farbroder Hvidkilde, Nielsstrup og Lindskov i Fyen; til sine laalandske Godser købte han, som bemærket, 1775 Drebygaard, og desuden 1784 Lungholm; paa alle disse Godser udfisktede og udflyttede han næsten alle Bønderbyer, og der kan neppe nævnes nogen anden Mand i Danmark, der har gjort saa meget for Fællesskabets Ophævelse som han. Omtrent 1780 blev han ophøiet til Baron, og af sine Godser oprettede han efterhaanden tre Baronier, nemlig: 1) 1781 Baroniet Lehn, af Godserne Hvidkilde, Nielsstrup og Lindskov i Fyen, bestemt for hans ældste Datter Sofie Amalie Baronesse Rantzau-Lehn; 2) 1784 Baroniet Guldborgland af Godserne Drebygaard og Berritsgaard, der efter hans Død skulde tilfalde den 3die Datter Erica Christine, men som da denne døde før Faderen bestemtes for den endnu tidligere afdøde Datter Margrethe Krabbes eneste Barn Christiane Henriette Barner; 3) 1803 Stamhuset Sønderkarle, (senere ophøiet til Baroni) af Godserne Lungholm og Høibyggaard, for hans yngste Datter Johanne von Wallmoden. — Baronesse Margrethe Krabbe Lehn, f. 1766, blev 1785 gift med Kammerherre Hartvig Gottfred v. Barner til Stamhuset Vedbygaard; hun døde 1789 og efterlod en eneste Datter, Christiane Henriette Barner, der ved Kammerherre Baron P. A. Lehns Død 1804 arvede Baroniet Guldborgland. Samme Aar blev hun gift med Kammerherre Otto Ditlev Raas til Stamhuset Nedergaard, Committeret i Renteskammeret, der efter Tiltraedelsen af Baroniet blev ophøiet til Baron af Raas-Lehn. Han døde 1811, uden at efterlade sig Børn, og Enken giftede sig 1820 med Major Henrik Christian Rosenørn, ophøiet til Baron Rosenørn Lehn, senere Oberst og Kammerherre og død 1847. Baronesse Christiane Henriette døde den 26de Marts 1860, hvorefter Baroniet tiltraadtes af hendes Søn, den nuværende Besidder, Kammerherre, Baron D. D. Rosenørn Lehn.

Baroniet Guldborgland indbefatter Gaardene Drebygaard, Berritsgaard, Rodsnæs og Ødegaard, 2 hollandske Weirmøller, 2 Stubmøller, 2 Kroer, 36 Tdr. Land Kjøbstadsjord paa Saxkjøbing Mark, Taars, Bigsnæs og Maibølle Kirker med disse tre Sognes Rønge- og Kirketiende. Baroniet har: 911 Tdr. Hartk. af alle Slags, Bøndergods 552 Tdr. (siden 1ste Januar 1866 er afhæntet henved 200 Tdr.);

Kirke- og Kongetiender 164 Tdr., i Bankaktier 9,400 Rd., i Søassur-
ranceaktier 2,000 Rd.. i Fideicommisskapitaler ca. 426,000 Rd. — De
nævnte Hoved- og Avlsgaarde have et Jordtilliggende af 1981 Tdr.
Land foruden 2,300 Tdr. Land Skov. — I Baroniets Skove findes
endeel mærkelige gamle Egetræer. (See om disse Chr. Vanpell, De
danske Skove. 1863).

Hunseby Sogn.

Hertil hører intet Annex. Sognet, hvis Kirke ligger $\frac{1}{3}$
Miil n. o. for nærmeste Kjøbstad, Maribo, og 1 Miil v. for
Sarkjøbing, begrænses i N. af Vandholmsbugten, i D. af
Baabensted, i S. af Maribo Landsogn og Nørre Sø, og i
V. af Østøfte. Overfladen er lav, jevn og afdalende mod N.,
Jordbunden stenet, leret og enkelte Steder henimod Herreds-
grænsen, n. for Maglemer, noget sumpet. Hunseby Åa, der
kommer fra Nørre Sø, gaaer mod N. og falder efter sit om-
trent 2 Miil lange, bugtede Løb i Vandholmsbugten; den er
nu meget ubetydelig. Igjennem den sydlige Deel af Sognet
gaaer Hovedlandeveien imellem Maribo og Sarkjøbing og
imellem Maribo og Raskov, samt Veien fra Maribo til Ny-
sted. Sognet passeres endvidere af en mindre Landevei og
af en Jernbane, der begge forbinde Maribo med Vandholm.
Jernbanen aabnedes den 2den November 1869. — Sognets
Areal udgjør 4,800 Tdr. Land, hvoraf 679 Tdr. Rd. Fred-
skov (Merrits Skov, Maglemer Hestehave, Haverløffer og
Nørrehave, Knuthenborg Dyrehave og Røhaven). Sognets
Hartkorn er 492 Tdr. A. og E., $30\frac{1}{2}$ Td. Skovsk. og 16
Tdr. Møllefyld.

Hunseby By har Kirke, Præstegaard, Skole, Hospital
og 13 Bøndergaarde, samt Forpagtergaarden Sasagergaard
med 175 Tdr. Land Agter, 2 Tdr. Land Skov og 22 Tdr.
 $7\frac{1}{2}$ Skp. Hartk., og Damsmosegaard med 126 Tdr.
Land A., 14 Tdr. Rd. E. og $12\frac{1}{2}$ Td. Hartk. Til Byen

hører endvidere 29 Huse med Jord, hvoriblandt Namosehusene, 6 i Tallet, og Husebyhusene. (Strandhusene ere ikke mere til).

Maglemer har en Skole, 19 Gaarde og 16 Huse med Jord.

Grimstrup har 9 Gaarde og 7 Huse med Jord.

Anderstrup har 8 Gaarde og 7 Huse med Jord.

Anderstrupgaard har 10 Tdr. Hartk.

Skjellstrup By har Skole og 8 Gaarde, hvoraf de to forhen kaldtes Ravnstrupgaarde, desuden Kirstinelund og Idasminde, begge af en alm. Bondegaards Størrelse, samt 9 Huse.

Hovedgaarden Knuthenborg, Herresæde i Grevskabet af samme Navn, ligger ikke langt fra Bandholm. Gaarden har 691 Tdr. Land og 90 Tdr. Hartk. Halvdelen af den ældre Hovedbygning er nedreven, og den nye er ikke paabegyndt. Den af den sidst afdøde Greve i Maret 1855 opførte Fløi vil heller ikke blive staaende.

Det til Parkanlæg bestemte Areal, der omfatter en stor Deel af Knuthenborgs Jorder samt af de til forhenværende Bandholmsgaard (i Østøste Sogn) hørende Jorder, er tilligemed Gaardens Marker og Enge indfredet med en 3 Alen høi Muur af fløvet Granitsteen. Af selve Parken er et stort Stykke aaben Slette og Skov indhegnet til Dyrehave. Til den med Steenmuur omgivne Park føre to store Indførselsporte, af hvilke især den ved Bandholmsveien er anseelig. I Parken findes flere smukke nye Bygninger, opførte af røde Muursteen med Sandsteensforsiringer, efter Sibberns Tegninger. En af disse Bygninger, paa to Etager med Taarn og kobberbeklædt Spir, kaldes „Enkesædet ved Bandholm“ og er opført i Aarene 1865—66, paa Grunden af den forhenværende Bandholmsgaard. Af to lidt senere opførte Bygninger beboes den ene af Skovrideren, og den anden, der ligger i en sjelden Samling af store, gamle, fritstaaende Ege, af Godsinspecteuren. Egehuset er bygget i Schweizerstil

ved Indfjørselen til Parken. De igjennem Parken løbende Aaer og Bække ere betydeligt fordybede, og Hovedveien gaaer over en Bro af huggen Granitsteen og Beton, med Sluser for at hindre Høivande. De aabne Sletter i Parkanlægget benyttes til Græsning.

I Aarene 1848—49 lod Grev F. M. Knuth opføre en Dæmning, for at beskytte en større Engstrækning mod Oversvømmelse. Engene bleve afgravede og ved Vandledninger fra den Grevskabet tilhørende Grimstrup Sø indrettede til Overrisling. Ved Stormflod 1855 blev Dæmningen tildeels bortreven og Engene ødelagte, ligesom ogsaa Markerne og Skovene lede ved Oversvømmelsen. Den nuværende Besidder har derfor for egen Regning ladet opføre en Dæmning til Beskyttelse for Knuthenborgs og tilstødende Damsmosegaardss Jorder; den er 5 Alen høi og omtrent $\frac{1}{2}$ Mil lang, og har hidtil godt svaret til Hensigten. De inddæmmede Jorder ere nu drainede; større Moser og Engstrækninger ere omdannede til frugtbare Marsfenge; ligeledes er den til Overrisling tidligere bestemte Engstrækning, da det dertil fornødne Vand ikke altid kunde faaes, nu omdannet til Marsfeng. Ogsaa langs med Skoven er en Dæmning opført.

I Sognet findes ialt 63 Gaarde, 68 Huse med Jord og omtrent 50 Huse uden Jord.

Indbyggerantallet var 1801: 702, 1825: 980, 1834: 1,029, 1840: 1,059, 1855: 1,254 1870, 1,426.

Hunseby Kirke ligger noget sydligt i Sognet, $\frac{1}{3}$ Mil n. o. for Maribo. Den er bygget af store tilhugne Kampesteen og har Tegltag og takkede Gavle saavel paa Taarnet, som vender mod V., som paa to Udbygninger mod N. og S. Paa den sydlige Kirkemur sees 5 Alen fra Jorden et i Steen udhugget Ansigt, som ifølge Sagnet angiver Kong Huns Høide, efter hvem Sognet og Aaen skulle have Navn. I Taarnet hænger 2 Klokker. Omkring den store staaer i een Linie: VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM.

ANNO 1571 MATIAS BENNINCK ME FECIT, nedenunder paa begge Sider (mod N. og S.): AXEL WRNE, og derunder et Vaaben. Mellem Ordene i Indskriften er aftegnet Hund, Hare og Fugl. Foroven og forneden er en Krands af Røvværk med Mennekehoveder imellem. — Den lille Klokke har ogsaa en Indskrift, men som er ulæselig. Kirkens Hovedindgang findes i den vestlige Taarnmuur. Vaabenhuset indtager den ene Deel af Taarnrummet, medens den anden hører til Skibet. En mærkelig Indskrift i Dørfarmen nævner en Salomon, der antages at have været Dominikanermunk (Sortebroder) i Marhuus og at have haft med Kirkens Bygning at gjøre. Skibet, der har Gipsloft er omtrent 32 Alen langt og 12 Alen bredt; det har 4 høie, spidsbuede Vinduer mod Syd, men ingen mod Nord. I Stolene er Plads til omtrent 300 Mennesker. I Taarnet findes to Stjernehvælvinger og to almindelige dobbelte Vinduer, et paa hver Side, til Lysning for Orgelet og for Døgningen til dette. Orgelet er anbragt ovenover den Deel af Rummet, der er Vaabenhuus. Choret er, foruden et Rum bag Alteret med særegen Indgang for Præsten, omtrent $9\frac{3}{4}$ Alen langt og omtrent $8\frac{1}{2}$ Alen bredt; det har to Krydshvælvinger, to spidsbuede, høie Jernvinduer og to smaa Vinduer lige for Alteret, et ved hver Side. Altartavlen er et Maleri, som forestiller Nadverens Indstiftelse og er indfattet i en Ramme af forgyldt Træstjærerarbeide. Under Maleriet læses Indstiftelsesordene, med forgyldte Bogstaver. I det ene af Altartablens nederste Hjørner sees Jerchernes Vaaben, med 3 Lærker og 2 røde Lilier, og i det andet et Vaaben med 3 blaa Lilier og et Easblad i Midten med en Krog paa hver Ende og en midt paa. En gammel Sølv Viinkande er givet af Sognepræsten Hr. Samuel Jensen Afd 1674; paa denne sees et Mærke eller Vaaben, omgivet af Bogstaverne M L J E D og følgende Indskrift: „Given til Hunsebye K. Alter A. 1684 af Sam. J. og hans K. Hustru Dorothea N. D.“. Den blev

senere som ubrugelig henlagt i Sognepræstens Gjemme. Fru Søster Lerche har 1704 givet to store Messingstager til Alteret. Fru Admiralinde Rothe, nuværende Enkegravinde Knuths Moder, har 1856 givet et udmærket smukt broderet Alterklæde til Kirken. I Chorbuen, der er omtrent $1\frac{1}{4}$ Alen dyb og noget smallere end Choret, staaer en ny og ikke meget stor Døbefont, og et smukt broderet Fodtæppe er skænket hertil. Paa Prædikestolen findes Billedsfjærrerarbejde og nogle Felter med Skriftsprog. Et Crucifix hængen over Chorbuen ud til Skibet. Forhen saaes her en lille Alabastes Table, som engang skal have været Altertable. Den blev for længere Tid siden i beskadiget Tilstand nedlagt i et Gjemme i Kirken, men findes ikke mere. Den var smukt udarbejdet, men kun 1 □ Alen i Størrelse og gav Anledning til Ordsproget: „Han er saa høi som Huseby Altertable“. I den Deel af Skibet, der strækker sig ind under Taarnet, findes to Brystbilleder, af Eggert Christoffer v. Knuth og hans Hustru Fru Søster Lerche, og derunder en Indskrift til Minde om dem. Kirken, der tilhører Grevskabet Knuthenborg, blev restaureret 1851 og fik da nye Værvinduer, et nyt Orgel, nye Stolestader, en Kaffelovn og Flisegulv i Hovedgangen og i Choret. Under Taarnet er den ældre Begravelse for Slægten Knuth. Den sydlige Tilbygning, som er tilmuret, indeholder rimeligviis de gamle Præsters og maaskee Andres Ligkister. I Kirkeskibets sydlige Muur sees nemlig, lige for Tilbygningen, en Table med denne Indskrift: „Vi ere Guds Medarbejdere, I ere Guds Kornland. 1 Cor. 3“. Derefter nævnes Sognepræsterne med deres Dødsaar, indtil 1683, da denne Table, som Indskriften viser, blev opsat af Samuel Jensen. Derunder staaer: „Kommer Ederes Ledere ihu, som have sagt Eder Guds Ord, hvilkets Umgængelses Ende I skulle see til og efterfølge i deres Tro. Heb. 13. For hans Vælske skal være Herlighed. Esa. 24“. — Tilbygningen mod Nord anvendes til Skorstens- og Brænderum.

Kirkegaarden er vel vedligeholdt og omgivet af en Ringmur, langs med hvilken der mod S., V. og D. findes høie Kastanietræer. Mod Nord er Grev F. M. Knuths Familiebegravelse, en muret Hvælving, dækket med Jord og bevoxet med Vink; ovenpaa staaer i Midten et stort Kors, omgivet af en Gang med Plantning ved Siden. Gravstedet omgives i en stor Firkant af et Jernrækværk. Den første, som blev jordet her, var Frederik Markus Greve af Knuth.

Præstegaarden, ø. for Kirken, bestaaer af 4 sammenbyggede Længder, af hvilke den østre og endeel af den søndre inderholde en rummelig Beboelsesleilighed. Den nordre Længde er saavidt vides den ældste. Efter en omfattende Reparation 1869 er Gaarden i god Stand. En smuk men noget lavtliggende Have findes ø., og en Frugt- og Urtehave v. for Gaarden, begge ud mod Veien. Præstegaardens Areal er 92 Tdr. Land g. M. med Hartk. 14 Tdr. 5 Sk. 3 Fdk.; Besætning: 6 Heste, 20 Køer, 12 Faar. Marken drives i 8 Dele. Af Hvede kan i Almindelighed regnes 10 Fold, af Byg 12 og af Havre 10. Ingen Skov. Intet Enkesæde.

Præstetienden er: 85 Tdr. 7 Skp. $3\frac{1}{2}$ Fdk. Hvede, 13 Tdr. 5 Skp. $\frac{1}{2}$ Fdk. Rug, 124 Tdr. 6 Skp. $2\frac{1}{6}$ Fdk. Byg. 83 Tdr. 6 Sk. 2 Fdk. Havre. Ifølge Dokument af 5te December 1691 har Præsten Ret til det Brænde og Gavntræ, som han behøver, af Knuthenborg Grevskabs Skove, og dette er nu bestemt til 26 Favne Bøgefagot, 14 F. Ege- eller Ellefagot, 2 F. Egegavntræ, 2 F. Bøgegavntræ, 16 Bunker Hegning og 2 do. Humlestager.

Kirketienden er $91\frac{1}{4}$ Td. Hvede og $124\frac{1}{2}$ Td. Byg.

Af Sognets tre Skoler har den i Huseby Hartk. 6 Tdr. 2 Fdk. $3\frac{3}{4}$ Alb., (den ældste Skole var stiftet 1683); Skjelstrup Skole, med smuk ny Bygning, har Hartk. 1 Td. $\frac{1}{4}$ Alb; Maglemer Skole har Hartk. 1 Td. $1\frac{1}{4}$ Alb. I hver af disse Skoler undervises omtrent 70 Børn.

Hunseby Hospital er stiftet ved Fundats af 19de November 1715 af Fru Søster Lerche til Næsmarke for 8 Lemmer, som have 4 Stuer og faae aarligt af Knuthenborg: 18 Tdr. Rugmeel, 18 Tdr. Malt, 6 Tdr. Byggryn, 3 Tdr. Erter og 32 Rdl., der uddeles maanedlig, samt hvert Aars Mortensdag 2 Stk. Slagteqvæg og 4 Fedesviin. Desuden forsynes Lemmerne af Grevskabet med Brænde, Linned, Gang- og Sengflæder samt Lægehjælp. I det Tilfælde, at disse Fundatsens Bestemmelser af eventuelle Giere af Knuthenborg ikke skulde blive overholdte, skal Kongetienden af Hunseby Sogn tilhøre Hospitalet, til Udbredelse af det Bestemte og Dplæggelse af Overfludet til Udvidelse af Hospitalet.

Diderich Bech har givet en Sum af 66 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ til Hunseby Sogns Fattigkasse.

Sognet hører under Maribo Birk's Jurisdiction, Maribo Amtstue- og Lægedistrict; 2den Valgfreds; det udgjør Amtets 66de Lægd og danner en egen Commune.

I S. R. D. IV, 430 nævnes et Merethueth, der efter Sammenhængen synes at maatte ligge her i Sognet eller nær derved, men nu ikke mere findes. Men da der er en Skov, der hedder Merretskov, er det sandsynligt, at denne forhen har hørt til det nævnte Merethueth. Maglemær er maaskee en Forkortelse af Maglemærret eller Maglemerehueth, og det forsvundne Merethueth har maaskee været lille Merethueth.

I Nye Danske Magazin V, 3 nævnes ved Aar 1401 Grimstorp, og i f. Skr. VI, 224 ved Aar 1488 Grymstrop.

Knuthenborg kaldtes forhen Næsmarke eller maaskee rigtigere Narsmarke. Den skal ved Aar 1400 have været Ladegaard under Nielstrup. Man har endnu et Dokument af 15de October 1404, hvorved „Hr. Peder Basse til Svenstrup skjoder sin Eiendom i Narsmarka og Narsmarks Fang, som han arvede efter sin Farmoder, til Hr. Folmer Jacobsen Lunge i Tvede“ (C. Molbech og N. M. Petersen, Udvalg af danske Diplomer, S. 191). Gaarden eiedes 1446 af Albert Nielsen, og derefter af Datteren, Fru Elsebe Albertsdatter, der var gift med en Adelsmand af det almindelige Navn Sorgen Olsen. Ved hendes Død kom Gaarden ved Arv til Knud Urne, der 1536 fik Stævning over Maribo Borgere, som i Grevens Feide havde plyndret Gaarden. 1541 nævnes Johan Venstermand til Næsmarke; dog efterlod Knud Urne ved

sin Død 1543 Gaarden eller en Deel af den til sin Søn Axel Urne, Rigsraad og Lensmand paa Maribo Kloster. Axel Urne var først gift med Anna Rosenfrands, og efter hendes Død med Birgitte Rud. Ved hans Død 1577 kom Gaarden til Lensmanden Knud Urne, der døde 1622, og derefter til dennes Søn Christoffer Urne, Statholder i Norge og senere Rigskansler i Danmark og død 1663. Dennes Søn Christian Urne skal have solgt Gaarden til Cornelius Lerche, og efter ham kom endeel af den til hans Datter Fru Sofie Lerche, gift med Geheimeraad Eggert Christoffer v. Knuth, der afkjøbte Medarvingerne deres Deel. Godset blev desuden bethdelig forøget saavel af ham som efter hans Død af Enken, der iøvrigt omtales som meget godgjørende og forstandig. Af Knuthenborg og flere Gaarde oprettede hun den 19de April 1714 Grevskabet Knuthenborg for sin Søn Geheimeraad Adam Christoffer Greve af Knuth, der døde 1736. Grevskabet tilfaldt da Eggert Christoffer Knuth, der først var gift med Marquise de Monteleone til Gyldesteen, derefter med Maria v. Rumsen, og tilsidst med Caroline v. Moltke. Af hans 10 Børn arvede Sønnen Kammerherre, Stiftamtmand Johan Henrik Knuth Grevskaberne Knuthenborg og Gyldesteen. J. H. Knuth døde 1802. Han efterlod sig ingen Sønner, men hans ældste Datter (bekjendt af sine 4 tildeels uhyggelige Ægteskaber) succederede Grevskabet Gyldesteen, hvorimod Grevskabet Knuthenborg gik over til hans Broder Geh. Conf. Raad Grev Frederik Knuth, og efter dennes Død 1818 til Sønnesønnen Kammerherre Frederik Marcus Grev Knuth, f. 1813, Udenrigsminister 1848, senere Forstander for Herlufsholm, død 1856. Dennes Søn Kammerherre Grev Eggert Christoffer Knuth er den nuværende Besidder.

Grevskabet Knuthenborg indbefatter: Hovedgaardene Knuthenborg, Maribo Ladegaard, Binnike, Paarupgaard, Haverlykkegaard, Vaarskovgaard, Knuthenlund og Bollesminde, af hvilke kun den første ligger i Musse, de øvrige i Fuglse Herred; endvidere Hunseby, Døllefjelde, Musse, Vester Alslev, Østøfte og Stoffemarle Kirker. Grevskabet har 1,321 Tdr. Hartkorn af alle Slags, hvoraf under Hovedgaardene 341½ Td., Rønge- og Kirketiender 516¾ Td., Bankattier 16,300 Rd., Fideicommissets Formue er 893,173 Rd. 3 β, hvorunder er indbefattet de cederede Obligationer for indfriele 1/6 Bankhæftelse 13,638 Rd. 1 & 12 β. Gaardene have et Jordtilliggende af 2,902 Tdr. Land, foruden 2,818 Tdr. Land Skov. — Ifølge Bevillingen blev af Grev F. M. Knuth i 1845 og følgende Aar solgt af Grevskabets Fæstegaarde de første Aar med Arvefæsteafgift, men med Ret til at sælge og pantsætte, senere som reen Eiendom. I nuværende Besidders Tid er i 1865 og senere solgt til reen Eiendom af Fæstegodset 61 Gaarde og Parceller. Flere Fæste-

gaarde ere tilbudte Brugerne paa moderate Vilkaar, som de dog ikke have villet antage.

Den gamle Indskrift paa Dørfarmen i Kirken omtales i Nye kirkehist. Samlinger I, 196 fg. — En Contract, oprettet imellem Arvingerne efter Sognepræst Peter Thomsen († 31te Marts 1653) og hans Eftermand Niels Pral, angaaende Naadensaaret, omtales i det nævnte Bd. S. 137 fg. — Om Hr. Jens Nielsen i Hunseby og hans „uchristelige Handel“ (omtr. 1566), see Nye kirkehist. Saml. III, 608 fg.

Vaabensted Sogn.

Hertil er Engestofte Sogn annecteret.

Sognet, hvis Kirke ligger $\frac{1}{2}$ Miil s. v. for Saxkjøbing og $\frac{3}{4}$ Miil n. o. for Maribo, ved Landeveien mellem disse to Byer, begrændses mod N. af Saxkjøbing Fjord, mod D. af Saxkjøbing Landsogn og Slemminge Sogn, mod S. af dette og Engestofte, og mod V. af Hunseby Sogn. Overfladen er i det Hele jevn, dog noget bølget henimod Fjorden; ned mod Stranden er Jordbunden gruset og sandet, og her findes en Mængde store Kullesteen, meest af Granit. Sognets Areal er 3,989 Tdr. Land. Af Skove findes i Sognet: Aggerup Skov $38\frac{1}{2}$, Steenstrup Skov 13, Maltrup Skov 27, Raabjerg Skov 140, Nyvangskrog $52\frac{1}{2}$, Soffelunden 30, Kragvig Skov 51, Store Dyrehave 88, Skovsminde 14 og Enghaven 15 Tdr. Land, ialt 469 Tdr. Land. Alle disse Skove tilhøre Grevskabet Hardenberg-Reventlow, med Undtagelse af den førstnævnte, der af dette er solgt til Eieren af Aggerupgaarden. Fredskovene, Store og lille Dyrehave m. fl., udgjøre 325 Tdr. Ld. Sognets Hartkorn er 377 Tdr. 3 Skp. A. og E., 4 Tdr. Skff. og $1\frac{1}{2}$ Td. Mff.

I Vaabensted By ligger Kirken, Præstegaarden, en Skole, et Fattighuus med to Stuer, en Smedie, 17 Bøndergaarde, der have hver i Gjennemsnit 50 Tdr. Ld. og 5 Tdr.

6 Skp. Hartk., og hvoraf 9 ere Selveiergaarde, og 8 Fæstegaarde under Grevskabet Hardenberg-Reventlow; 24 Huse med omtr. 3 Tdr. Land og $3\frac{1}{2}$ Skp. Hartk. til hvert, og hvoraf 4 ere Eiendom, de øvrige Fæstehuse; 16 jordløse Huse.

Buderup By har en Selveiergaard, 2 Fæstegaarde og et Huus med Jord.

Kraarup har en Skole, et Fattighuus med 4 Stuer, en Smedie, 13 Gaarde, hvoraf 7 Selveiergaarde, 15 Huse med Jord og 5 jordløse Huse.

Kragvig har 5 og Rikop 6 Huse, alle med Jord.

Rødeledshuse kaldes 13 Huse med Jord.

Hovedgaarden Nielstrup under Grevskabet Hardenberg-Reventlow har et Tilliggende af 736 Tdr. Ld. Ager og 86 Td. Ld. Eng, med A. og E. Hartk. $86\frac{1}{4}$ Td.

Til Nielstrup høre 3 Huse, som beboes af 16 Arbeiderfamilier, og paa Gaardens Mark findes en Stubmølle, som kaldes Ventepose Mølle.

Selveiergaarden Aggerup har et Areal af 304 Tdr. Land med 33 Tdr. Hartk., Arvesæstegaarden Trudstolpe 130 Tdr. Land med 15 Tdr. Hartk.; Fæstegaarden Steenstrup 150 Tdr. Land med $14\frac{1}{2}$ Td. Hartk. — Endvidere nævnes Malstrupgaard (ved Siden af Steenstrup) med 60 Tdr. Land og 5 Tdr. 5 Skp. 1 Alb. Hartk., og Leirupgaard.

I Sognet findes ialt 38 Gaarde og 80 Huse.

Folkemængden var 1801: 600, 1825: 720, 1834: 704, 1840: 773, 1855: 870, 1870: 827 (402 M., 425 Q.).

Agerbrug er Hovederhvervet. Kobbeldrift bruges. Marken er inddeelt i 6 Dele, hvoraf de 3 besaaes, saa at en Bonde har 1 Mark til Vraa, 1 til Vinterkorn, især Hvede, $\frac{1}{2}$ til Væster, 1 til Byg, $\frac{1}{2}$ til Havre og 2 til Kløver. Tilforn var Marken inddeelt i 7 Dele, hvoraf de 4 besaaedes, men man fandt denne Driftsmaade mindre fordeelagtig. Bonden anvender foruden de sædvanlige Redskaber, Svingplov, Harve og Tromle, tillige Græstirpator og svensk Harve; med

de sidste Redskaber behandles nu saavel Brakmarken som Baarmarkerne, der besaaes uden Foraarspløining. Jorderne ere forbedrede ved Brugen af Mergel, der overalt findes mere eller mindre dybt under Overfladen. Agerens Udbytte anslaaes i Gjennemsnit til 10 Fold. Bygninger og Jord forbedres efterhaanden som Selveiendom tiltager.

Kirken har et Taarn mod Vest, et Baabenhuus mod Nord, og mod Syd en Udbygning, der er tilmuret og indeholder Conferentsraad Flindts Familiebegravelse. I Choret østlige, flade Gavl sees udvendigt 3 Nischer eller snarere tilmurede Vinduer. (Dette er her i Landet noget ualmindeligt, hvorimod Kirkerne i England ofte have Vinduer i Chorgavlen). Taarnet, der er tilbygget 1674 af Steen, kjøbt af Maribo Kloster, er 66 Fod høit, har et spaantakt Spiir og indeholder to Malmklokker. Den ene af disse er givet 1693 af Kammerjunker Chr. Lerche til Nielsstrup, den anden 1766 af Etatsraad Flindt. (En Klokke, som var givet 1616 af Sognepræsten Iver Nielsen, er rimeligviis omstøbt). Kirkens Skib er indvendig $40\frac{1}{2}$ Fod langt og 24 Fod bredt. Loftet er gipset. I hver af Skibets Sidemure er 3 Vinduesaabninger i Rundbuestiil, men med spidsbuede Vinduer. Paa Nordsiden er en Døraabning i Rundbuestiil med Udgangsdør til Baabenhuset. I Skibet, der i Midten har en 5 Fod bred Gang, er ved den søndre Side 15 Stolestader med heelt panelet Ryg, og ved Nordsiden 14 Stolestader. Choret er indvendig 24 Fod langt og 18 Fod bredt. Gulvet er belagt med Muursteens Fliser. Choret har, ligesom Skibet fladt Gipsloft (ikke Hvælvinger). I hver af Chorets Sidemure findes en Vinduesaabning i Rundbuestiil med en Vindue i Spidsbuestiil. Alteret er af Træ og staaer tæt op til Kirkens østre Gavl. Over Alteret er en af Træ udskaaen Altartable, i hvis Midte findes et Maleri, forestillende Nadverens Indstiftelse; over dette er et mindre Maleri, som forestiller Christi Opstandelse. I Choret staaer en Døbefont

af Cement, hvorpaa et Bækken af Messing med presse Figurer, Præstens og Kirkesangerens aabne Stolestader. Prædikestolen har, ligesom den indflædte Døgang til samme, sin Plads i Skibets søndre Side, tæt ved Choret. Den er af Træ og prydet med fire Figurer. Træfjærerarbeidet saavel paa denne som paa en over samme anbragt Lydhimmel med Due, er smukt udført. Den nederste Deel af Taarnet er sat i Forbindelse med Kirkens Skib og danner et Rum af 22 Fods Længde og 18 Fods Brede. I Taarnets søndre Side er under Hvælvingen en Vinduesaaabning med et Trævindue i Spidsbuestil. Taarnrummet har paa Sydsiden 8 og paa Nordsiden 9 Stolestader. Endvidere findes her et Orgel, som blev anskaffet i Aaret 1863 ved frivillige Bidrag. Waabenhuset, der har et Vindue mod S. og en Nische og Udgangsdør mod N., er 14½ Fod langt og 11 Fod bredt, og dækket med Brædeloft. Ved Kirkens Istandsettelse 1864 indmuredes i Waabenhuset to Vigsteen fra 1544 og 1618. Paa den ene findes denne Indskrift: „1544. Under denne Steen ligger Hr. Jehan Oxe. Salig met Gud, Ridder til Nielstrup, som døde paa Nielstrup ten Torsdag før Juul Anno Domini 1534“. Paa den anden staaer: „Denne Steen og Graf haver ærlig og velbyrdig Eiler Gyldenstjerne til Bistrup med sin elskelig og velbaarne Frue Sofie Barnekov paa Nielstrup ladet bekoste over hæderlig og velærværdig Mand Iver Nielsen, fordam Sognepræst til Vognsted og Ingestofte i 10 Aar. Døde udi sin Alders 50 Aar den 15. September Anno 1618. Hans Sjæl Gud have“. Udvendig paa Taarnet findes en Tavle med følgende Indskrift: Cornelius Lærke til Nielstrup og Aasmærk, Kongelig Majestæt Christian V Stats og Cancelliraad og Stiftsbefalingsmand over Lolland og Falster, haver med sin kjære, nu salig Hustru, Anne Kirstine Friis, Aar MDCLIX, der han var høilovlig Frederik III Ambassadeur hos Philippum IV, Konge i Spanien, til christelig Brug udloved To Tusind

Rigsdaler, hvilke han til dette fast ganske forfaldne Guds Huus at reparere, dets bortkomne Ornamente at indkjøbe, saa og dette Taarn af Grunden at opbygge, Gud fornemlig til Ære, Kirken til mærkelig Forvidelse og Beprydelse, sig og sin salig Hustru og paarørende Venner til en christelig Afmindelse - haver henvendt, og blev samme Bygning færdigdet Aar MDCLXXIV. — Kirken hører til Nielstrup, under Grevskabet Hardenberg-Reventlow.

Muren omkring Kirkegaarden er opført dels af Muursteen og dels af Rampesteen.

Præstegaarden bestaar af 4 sammenbyggede Længder. Staldlængden er 1848 opført af Grundmur, 29 Fag; de øvrige Bygninger ere af Bindingsværk, gamle, men vel vedligeholdte. God Have. To Brønde med Poster give godt og tilstrækkeligt Vand. Præstegaarden havde forhen omtrent 80 Tdr. Land med lidt over 10 Tdr. Hartk., men har nu kun 38 Tdr. Land med Hartk. 5—4—1—2. Resten blev 1869 bortsolgt for en Betaling i Penge af 200 Rd. pr. Td. Land geom. Maal og en aarlig Afgift af $1\frac{1}{2}$ Td. Byg pr. Td. Td., at betale efter den sidst satte Capitelstaxt hvert Aars 1ste November.

Præstetienden af Baabensted Sogn udgjør $54\frac{1}{4}$ Td. Hvede, $138\frac{1}{4}$ Td. Byg, $11\frac{3}{8}$ Td. Rug, $9\frac{5}{8}$ Td. Havre; Refusion af Nielstrup 4 Tdr. Byg og 4 Tdr. Rug. Offer og Accidentser beløbe sig aarlig til 180 Rd. Af Brændsel haves aarlig af Nielstrup Skove 9 Favne Klovbøgebrænde, som leveres ifølge et gammelt Thingsvidne af 29de Februar 1600 og et indgaaet Forlig af 9de September 1856.

Sognets to Skoler, i Baabensted og Kraarup, have hver en Lærer, der har anordningsmæssig Løn og Emolument. Læreren i Baabensted har desuden en Jordlod paa $4\frac{1}{2}$ Td. Land, bedste Jord. Baaningshuset er godt og rummeligt, og Ladehuset opført af Nytt 1853. Børneantallet er omtr. 90. Til Kraarup Skole hører en Jordlod paa $5\frac{1}{2}$ Td.

Land Middelfjord. Skolen blev bygget 1845, og har rummelig Leilighed for Læreren. Børneantallet er omtrent 60. I begge Skoler undervises, foruden i de lovbefalede Discipliner, i Fædrelandshistorie og Geografi efter forfattede Lærebøger, i Retskrivning og Grammatik. 2den Grad af Gymnastiken er indført.

Et Almuebibliothek grundlagdes 1846. Ved Landhuusholdningssekskabets Gave af Bøger og ved frivillige Bidrag samlede 200 Bøger, som læstes flittigt, men lede meget ved Brugen.

Et Fattighuus til 8 Lemmer blev 1844 bygget i Baabensted; et andet, til 4 Familier, blev 1848 bygget i Kraarup.

Fattigvæsenet i Baabensted og Engestofte Sogne er betydeligt. I Begyndelsen af 1870 var der af indskrevne Fattige i begge Sogne ialt 66 Personer. Budgettet for 1870 var 3,545 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ β , hvoraf 475 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 8 β lignedes paa Formue og Leilighed.

Legater. Landsdommer Henrik Flindt og Birkedommer Christen Rølle skænkede i Aaret 1748, den første 50 og den sidste 20 Rd. til Baabensted Fattige. Capitalen blev sikket i Nielsstrup; Renten har i de senere Aar været indbefattet under Nielsstrups Giers Bidrag til Fattigvæsenet.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction, Maribo Amtstuedistrict, Saxkjøbing Lægedistrict. Det hører til 3die Valgfreds og udgjør Amts 58de Lægd. Med Annersognet Engestofte danner det een Commune.

Baabensted kaldes i S. R. D. VII, 540 Wapnæstath og i Hofm. Fund. VI, 197 ved Aar 1493 Wobenstædhe. — Trudstolpe er vistnok Truidstrup. Endessen stolpe, der forekommer ved flere laalandske Stednavne, er uden Tvivl en Forvanskning af „strup“ eller, som Almuen udtaler det, „struppe“. (See endvidere under Slemminge Sogn).

I Baabensted By blev 1848 fundet en Guldring, der blev indsendt til Museet for nordiske Oldsager, som betalte den med 90 Rd. — Ved Trudstolpe i Baabensted By findes adskillige Høie, der ikke ere udgravede.

Hovedgaarden Nielstrup skal være en af de ældste Herregaarde i Landet. Den nævnes allerede 1309 under Navn af Nielæstorph (Suhms D. H. XI, 619). Som en af dens ældste Eiere nævnes Hr. Johan eller Henrik Moltke til Torbenfeld, Ridder, der levede 1380—98. Ved Aar 1392 nævnes Peder Basse til Nielstorp (Suhm XIV, 302), ved 1403 og 1408 Tyke Basse til Nielstorp (Molbeck) og N. M. Petersen, Udv. af Dipl. 165, 381). En Datter af Tyke Basse bragte den ved Giftermaal 1413 til Ove Lunge, der regnede sig i Slægt med Palnatøke og Skjalm Hvide. Hans Datter var gift med Torbern Bille, hvis Datter Snger († 1492) blev gift med Ridder og Rigsraad Johan Dre; det var uden Tvivl denne sidste, der paa Gaarden opførte en grundmuret Bygning med Taarn og Vægtergang, der senere er bleven nedbrudt. Sønnen, der ligeledes hed Johan Dre, blev i Grevens Feide 1534 angrebet og beleiret af Almuen, der holdt med Christiern II. Først forærede han Anførerne nogle Sølvbagere, for at de skulde overtale Almuen til at ophæve Beleiringen og drage bort; men herover blev Almuen forbittret, dræbte Anførerne og fortsatte Beleiringen. Johan Dre forsvarede sig med stor Tapperhed, indtil han blev dødelig saaret af en Falkonet, som sprang idet han vilde affyre den. Han døde den 24de December 1534. Han var gift med Frue Mette Gøye til Krenkerup, en Søster til Herluf Trolles Hustru; de havde 12 Børn, hvoriblandt den berømte Peder Dre, der blev født paa Nielstrup 1520. En anden af Sønnerne, Albert Dre, arvede Nielstrup og døde 1577 som Slægtens sidste Mand. Gaarden tilfaldt nu Johan Barnekov, som levede endnu 1592 og var en Broder til den trofaste Christen Barnekov. Hans Hustru var Mette Bilde, og Datteren Sofie Barnekov blev gift med Eiler Gyldenstjerne, der gav en Klokke til Kirken. De havde ingen Børn. Senere kom Gaarden ved Kjøb til Rentemester (senere Kansler) Christoffer Urne til Næsmarke, hvis Søn Christian Urne i nogle Aar besad den efter ham. 1664, eller efter Andre 1667 folgtes Nielstrup og Næsmarke til Stifamtmand Cornelius Lerche, der nedbrød det store Taarn, forandrede og ombyggede Gaarden og forøgede og afrundede dens Tilliggende. Ved Cornelius Lærches Død 1681 tilfaldt Nielstrup Sønnen Etatsraad Christian Lerche, og eiedes derefter, omtrent fra 1716, af dennes Søn Kammerjunker Cornelius Johan Lerche, der 1732 folgte Nielstrup Gaard og Gods med 405 Tdr. Hartk. og Baabensted, Slemminge og Fjælde Kirker, for 33,000 Dl. Cour. til Commerceraad Jakob Flindt i Nysted. Han døde 1750 og efterlod Godset til Sønnen, Landsdommer Henrik de Flindt, som blev adlet 1768, og eiede den i al Fald til 1776, da Rhode udgav sin Beskrivelse over Lolland. Han gav 1766 en Klokke til Baabensted Kirke og roses for

sin Belvillie imod Bønderne. Hans Søn Ritmester og Sagtjunker C. v. Flindt folgte 1798 Nielsstrup til Baron (senere Greve) Hardenberg-Reventlow, som fik Tilladelse til at substituere den for Stamhuset Kallø og Frisenbold i Thyland og senere af den og det laalandske Stamhuus Krenkerup oprettede Grevskabet Hardenberg-Reventlow, hvortil den endnu hører.

Engestofte Sogn.

Dette Sogn er siden 1570 Annex til Baabensted Sogn. Kirken ligger $1\frac{1}{2}$ Miil s. o. for nærmeste Kjøbstad Maribo, $\frac{3}{4}$ Miil s. v. for Saxbjøbing, tæt ved Maribo Søes nordøstlige Bred; Sognet begrændses i N. af Hunseby og Baabensted, i D. af Slemminge, og i S. af Maribo Sø og Heirede Sø og i V. af Hunseby Sogn. Det passeres af Landeveien imellem Maribo og Nysted. Overfladen er jevn og lav, og sænker sig ned mod Søen, hvor Jordbunden tildeels er sumpet. Endeel af Maribo Sø omgives dog af en Skrænt, hvis Høide er omtrent 30 Fod. De to Søer Maribo og Heirede Sø ere kun adskilte ved den smalle Landstrimmel Sømod. Tidligere gif en Vig af Heirede Sø heelt op til Engestofte, saa at en Deel af det Jordsmon, der nu hører til Gaardens Marker, til Skovgaarden og Fredskoven, dengang var et Næs imellem denne Vig og Maribo Sø. Disse Søer ere omgivne af smukke Skove og indeholde flere skovflædte Smaasøer, blandt hvilke Borgø (see nedenfor) og Skjelnæs ere de bethdeligste, og Landskabet faaer herved en smuk Afverling. Arealet er 1,596 Tdr. Land, hvoraf 237 Tdr. Land Fredskov (Bøgeskoven paa 204, Holmen paa 8 og Nørreskov paa 25 Tdr. Land. Den sidstnævnte er Egeskov). Sognets Hartkorn er 153 Tdr. A. og E. $5\frac{1}{4}$ Td. Skff. og $1\frac{1}{2}$ Td. Mff.

Borgø, der ligger i Maribo Sø og hører til Engestofte Sogn, er omtrent 15 Tdr. Land stor. Den er næsten ganske

bevoret med Skov (ikke Fredsskov), dog saaledes, at en Mand, som boer her, har 3 Tdr. Land til Kornavl. Paa Dens vestre Ende, der udgjør en lille Høislette, omtrent 150 Fod i Kvadrat og ligger 15—20 Fod over Vandets Overflade, sees Levninger af en fordums Borg; Stedet kaldes derfor Slotspladsen. Den midterste Deel, omtrent 60 Fod i N. og S. og 50 Fod i Ø. og V. er sænket noget; den har udgjort Borggaarden, udenom hvilken Bygningerne have staaet. Jordsmonnet her oppe er bedækket af Muursteen. Nedenfor Skrænten, paa Dens nordlige Hjørne, findes Levninger af en Skibsbrog; paa begge Sider af samme fandtes endnu for en 30 Aar siden Eggepæle, som vistnok vare Resten af et gammelt Bolværk. Tilsvarende Levninger af Bro og Bolværk fandtes til samme Tid ligeoverfor paa Refshale Grund i Maribo Landsogn. (See om Borgø: Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø, af J. Wichfeld, S. 59—60).

Engestofte By indbefatter Kirken, Hovedgaarden Engestofte (see nedenfor) med tilhørende 5 Arbejderhuse, et Hospital til 4 Lemmer, en Smedie, en Bolig for Godsforvalteren, en Skole, en hollandsk Mølle, som eies af Mølleren, 4 Gaarde, som alle af Kammerherre Wichfeld ere solgte til Selveiendom, og af hvilke den ene er en dobbelt Gaard og kaldes Hannestofte, 4 Huse med Jord og 2 jordløse Huse, hvoraf det ene eies af Beboeren.

Forneby har 6 Selveiergaarde, 6 Huse med Jord, blandt hvilke det ene er et Eiendomshuus, 3 jordløse Huse, et fattighuus med to Stuer og lidt Jord, kjøbt af Kammerh. Wichfeld som Sælger, 2 Parcelsteder med 6 Tdr. Land til hvert.

Skovby bestaaer nu kun af 5 Huse med Jord, en Bolig for Stamhuset Engestoftes Skovrider og et Fisserhuus ved Engestofte Strand. 2 Gaarde, som tidligere fandtes i Byen, ere af den nuværende Stamhuusbesidder indlagte under Engestofte Hovedgaard.

Olstrup har 4 Selveiergaarde, 5 Parcelsteder og 3 jordløse Huse.

Hovedgaarden Engestofte, der har et Areal af 400 Tdr. Land med omtr. 50 Tdr. Hartkorn, er smukt beliggende ved Maribo Sø. Hovedbygningen er to Etager høi og opført af Henning Wichfeld i Aaret 1807. Den er omgivet af smukke Haveanlæg. Udhusene, der afbrændte 1857, gjenopførtes i Aarene 1858—59. Hertil hører en Huusholdningsbygning med en Kuppelbygning ved hver Ende, en Lade, Staldbygninger, en hvælvet Port osv. Bygningerne ere opførte af røde Muursteen og efter Arkitekt Winstrups Tegninger. Midt imellem Hovedbygningen og Ladegaarden ligger Engestofte Kirke. — Paa Engestofte har Kammerherre J. Wichfeld tilveiebragt en betydelig Samling af Oldsager.

I Sognet findes ialt 15 Gaarde og omtrent 40 Huse.

Indbyggerantallet var: 1801: 236, 1834: 273, 1840: 288, 1855: 344, 1870: 351 (158 Mnd. og 193 Kv.).

Kirken, der er beliggende ved Hovedgaarden Engestofte, er opført af store røde Muursteen. Den har paa den vestre Ende et Taarn, hvis Spiir er tækket med Spaan og hvori findes to gode Klokker. Paa den mindste staaer (ifølge D. Atlas VI, 481): Junker Peder Wittfeldt til Ingestoft 1575. Til Støtte for Muren er udvendig anbragt 7 Stræbepiller med forskellige Mellemrum. Taget er af almindelige røde Muursteen. Skibets Længde udgjør 21 Alen og Bredden 12 Alen. Choret, der har rund Afslutning, er $8\frac{1}{2}$ Alen langt og 12 Alen bredt. Kirken har smukke Hvælvinger i Spidsbuestil. Gulvet er i Gangene og Choret belagt med forskjelligtfarvede Fliser, lagte i Figurer, og i Stolestaderne med Muursteen. Kirken har 5 buede Jernvinduer, i hvilke sees farvede Ruder med indbrændte Figurer. Imellem Kirken og Baabehuset ind til Kirken er en meget høi, buet Dør, forsynet med Billedstjærerarbejde, og ud til Baabehuset en Jerngitterdør. Altertavlen i Kirkens østre Ende er et fortrinligt Billedhug=

gerarbeide, lueforghldt og fremstiller Jomfru Marie med Barnet, som Himmeldronning, omgiven af en Krands af Roser. Denne Altertavle, der forhen prydede Høialteret i Maribo Klosterkirke, solgtes i Aaret 1648 for 45 Daler til Fru Barbara Wittrop, der dengang eiede Engestofte Hovedgaard og Kirke. Omkring Alteret er ved Knaefaldet et poleret Gelænder med Messing Balustre. Døbefonten, der staaer i Kirkens nordre Side, er udhugget af Steen og har paamalede Ornamenter. Døbehækkenet er af Messing. Prædikestolen og Lydhimlen ere for faa Aar siden udførte af Snedker Krøyer i Maribo og prydede med fortrinligt Billedsfjærerarbeide af Billedsfjærer Wille i Kjøbenhavn, samt rigt forghldte. Paa Lydhimlen findes i Billedsfjærerarbeide Christus med de fire Evangelister. Stolestaderne ere prydede med Træsfjærerarbeide og egetræsmalede. Paa den søndre Væg, lige for Indgangen, er et Mindesmærke af poleret Granit, opreist for Stifteren af Stamhuset Engestofte, Etatsraad Jørgen Wichfeld. Ved Kirkens Nordside er et smukt grundmuret Baabenhuus med hvælvet Loft, fra hvis Kuppel Lyset falder ned. Før 1856 var Kirkens Indre meget tarveligt, men i dette og det følgende Aar blev den af dens nuværende Eier, med stor Bekostning restaureret under Arkitekt Zeltners Ledelse. Den tilhører Stamhuset Engestofte.

Præstetienden af Engestofte Sogn udgjør 26 Tdr. $7\frac{5}{8}$ Skp. Hvede, 33 Tdr. $3\frac{1}{2}$ Skp. Byg, 1 Td. 2 Skp. Havre; Refusion af Hovedgaarden 8 Tdr. Byg, Offer og Accidentser aarlig 70 Rd.

Skolen i Engestofte har een Lærer og omtrent 60 Børn. Underviisningsfagene ere de samme som i Baabensted Sogns Skoler.

Et Fattighuus findes i Engestofte By. (See iøvrigt om Fattigvæsenet under Baabensted).

Legater, see Baabensted.

Sognet hører under Saxkjøbing Kjøbstad med en Deel

af Musse Herred forenede Jurisdiction, Maribo Amtstue og Lægedistrict, 3die Valgfreds; det danner Amtets 59de Lægd.

§ S. R. D. VII, 540 kaldes Sognet Sngæstophth.

Som den ældste bekjendte Eier af Gaarden Engestofte eller som den forhen kaldtes, Sngestofte, nævnes Henning Jensen Dvitzov 1437; men senere var Gaarden stundom i Kronens og stundom i Privates Besiddelse. Hr. Johan Urne, der døde 1537, efterlod den til sin Søn Hr. Sorgen Urne, der var gift med Anna Glob og besad den endnu 1555, men maa være død inden 1561. Hans Datter Anna eiede Gaarden fra 1574, og giftede sig 1580 med Hr. Peder Hvitfeld, der dog allerede i et Dokument fra 1571 skrives til Engestofte. Peder Hvitfeld døde 1610, hvorefter hans Datter Anna arvede Gaarden. Hun bragte den ved Giftermaal til Hr. Hans Wittrop, som ved sin Død 1624 efterlod den til Datteren Fru Barbara Wittrop, der ægtede Kansler Christian Friis til Kragerup, ved hvis Død 1639 Gaarden tilfaldt hans Datter Fru Anna Cathrine Friis. Hun var først gift med Landsdommer Stigge Høg, og derefter med Tønne Suel til Thaarupgaard. Han døde omtrent 1698 og Enken folgte senere Gaarden til Etatsraad Chr. Lerche til Nielsstrup, hvis Enke Sofie Ulrica von Reichou erholdt Gaarden 1721 af Arvingerne og derefter giftede sig med Oberst Chr. Ulr. v. Hausmann. De folgte den 1728 med Gods og Tiender for 15,000 Kroner til Kjøbmand Bertel Wichmann i Nykjøbing. En af dennes Sønner, Landsdommer Sorgen Wichmann arvede Godset efter at have udkjøbt sine Søskende med omtrent 15,000 Daler. Han blev senere Etatsraad, optaget i Adelsstanden den 23de Juli 1777 med Navnet Wichfeld, og døde ugift 1798. Han efterlod Gaard og Gods til sin Brodersøn Capitain Henning Wichfeld, der senere blev Oberstlieutenant og Kammerherre og den 8de November 1799 oprettede et Stamhus af Engestoft og Ulriksdal. Den sidstnævnte Gaard, var henimod Slutningen af det 18de Aarhundrede kommen i Landsdommer Sorgen Wichfelds Besiddelse. Henning Wichfeld døde paa Engestofte i en Alder af 80 Aar, og efterlod Stamhuset til sin Søn, den nuværende Besidder, Kammerherre Sorgen Wichfeld.

Stamhuset Engestofte og Ulriksdal har Hartkorn af alle Slags 267 Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 111 $\frac{3}{4}$ Td., Bøndergods omtrent 71 Tdr. (siden 1ste Januar 1866 er afhændet omtr. 25 Tdr.), Kirke- og Kongetiender 84 Tdr., i Bankaktier 3800 Rd., Fideicommisskapitaler c. 274,000 Rd. Hovedgaardenes Sordtilliggende udgjør 933 Tdr. Land g. M. foruden 570 Tdr. Land Skov.

Slemminge Sogn.

Hertil er Fjelde Sogn annecteret. Sognet, hvis Kirke ligger $\frac{3}{4}$ Miil s. s. v. for nærmeste Kjøbstad, Særljøbing, og 1 M. ø. for Maribo, grændser mod N. til Baabensted, Særljøbing Landsogn og Rødsted, mod D. til Fjelde og Døllefjelde, mod S. til Musse og Godsted, og mod V. til Engestofte. Den lille Heirede Sø berører Sognets sydvestlige Grændse. Overfladen er i den nordlige Deel af Sognet lav, i den midterste lidt hækket og i den sydvestlige stid. Jordbunden er leret og stenet. Landeveiene imellem Maribo og Rødsted og imellem Særljøbing og Rødsted passere Sognet. Arealet er 3,406 Tdr. Land, hvoraf endeel Skov (Indtægten, Hegningen og Ettehave), men kun 37 Tdr. Land Fredskov. Hartkornet er $375\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E., og $1\frac{1}{2}$ Td. Mff.

I Sognet findes følgende Byer:

Store Slemminge, med Kirke, Præstegaard, Skole, 14 Gaarde og endeel Huse; Lille Slemminge, med 6 Gaarde og nogle Huse; Øster Slemminge, tidligere kaldet Østerby, da den bestaaer af nogle Gaarde, som før Udsiftningen hørte til Store Slemminge; Ud Stolpe, med 16 Gaarde; Heirede ved Heirede Sø, med 5 Gaarde; Ettehave, (udsiftet 1798); Ristofte Gaarde; Brandstolpe Gaarde og Ramperhave Gaard.

Hovedgaarden Nørregaard, under Grevskabet Hardenberg-Reventlow, har 538 Tdr. Land med Hartk. 61 Tdr. 7 Skp. 3 Tdk. 2 Alb.

I Sognet findes ialt 50 Gaarde og 66 Huse.

Indbyggerantallet var 1801: 582, 1834: 700, 1840: 736, 1855: 834, 1870: 840 (186 Fam., 409 M. 431 Kv.).

Af Selveiendom foresandtes tidligere i Sognet kun en Rod paa omtr. 7 Tdr. Land, som en Kjøbmand Junior af Særljøbing havde erhvervet, og som han fik Tilladelse til at udstykke i 18 Parceller. Den største Deel af Sognet var

Fæstegods under Grevskabet Hardenberg-Reventlow (især under Nørregaards og Rosenlunds Gods); endeel af Sognet hørte til Grevskabet Christiansholm og til Stamhuset Engestofte. Den største Deel er nu Selveiendom.

Avlsbrugen er vistnok endnu for en stor Deel den samme, som indtraadte strax efter Udsfistningen. (Udstolpe By udsfistedes først 1835). Sædvanlig er Driften i 6 eller 8 Marker. Engkultur bruges ikke, og man er meget begjærlig efter at opdyrke Engene til Kornavl. Den brugelige Drift har viist sig udtømmende for Jorden. Der anvendes dog nu større Omhyggelighed ved Vandafledning, samt ved Heste- og Kvægavl. Draining og kunstig Gjødning anvendes kun sjældent. Flere Bønder opfodre endeel Korn paa Malfeqvæget.

Kirken har omtrent den sædvanlige ydre Form. Taarnet, der vender mod V. og bærer et firkantet spidst Tag, hænge to Klokker, af hvilke især den mindste har en daarlig Klang. Paa den største Klokke staaer: GERT * VAN * MARVELT * COT * MI * VARBVM * DOMINI * MANET * IN * ETERNVM * 1545 *). Paa den mindste staaer: Anno 1649 * Er * Dennæ * Klocke * Omstøbt * Paa * Kirkens * Oc * Menige * Sognemends * Bekostning * Oc * Da * Vaar * Erlig * Velbiurdig * Just * Friderick * Von * Papenheim * Til * Søeholt * Lensmand * H * Jacob * Clansøn * Sognepræst * Vilom * Andersen * Degn * Peder * Nielsøn * Oc * Hans * Jensøn * Medhiælpere * Lauritz * Løyet * Foget * Rasmus * Lolle * Oc * Rasmus * Løyet * Kirkeverger * M * Michael * Westval * Me * Fecit. — Kirken havde tidligere et Baabenhuss mod N., men dette blev nedbrudt 1867, og i dette

*) Den bekjendte Klokkestøber, som her nævnes, kaldes ellers overalt Mervelt, men at her virkelig staaer «Marvelt» og «Varbum», fremgaar af en Tegning af Indsfriften, som Pastor Winther velvilligt har tilstillet Udg. — De gammeldags Jemtal see ud som omvendte Sybtal.

Sted indrettedes i Taarnrummet en Vestibule, hvis Loft anvendtes til et „Lægte“ (o: Pulpitur). Paa samme Tid fik Kirken støbte Jernvinduer. Skibet er (foruden Taarnrummet) 29½ Alen langt og 12 Alen bredt; det har to spidsbuede Hvælvinger, hver med 4 Ribber. Til Understøttelse for Hvælvingerne tjene to Muurpiller ved Sidemurene og 4 murede Conjoller i Hjørnerne. Choret er 12 Alen langt og 8 Alen bredt og har en Hvælving af samme Form som de ovennævnte. Kirken blev i det 16de Aarhundrede forsynet med Taarn, Hvælvinger, ny Altertavle og ny Prædikestol. Disse Forandringer skyles tildeels en Hans Laursen og hans Familie, der eiede Nørregaard, og maa være udførte i Tidsrummet imellem 30te Juli 1566 (Hans Laursens Dødsdag) og 1590. Man borttog det flade Loft, affavede Bjælkerne, hvis Ender endnu sidde i Murene, og indbyggede Hvælvinger, der dog udøvede et saa stærkt Sidetryk paa Murene, at disse sidste maatte holdes sammen ved Hjælp af nogle temmelig vansirende Bjælker med Muuranfere. Altertavlen indeholder intet Billede, men er inddeelt i 6 Felter. Her vare forhen Nadverens Indstiftelsesord anførte paa Dansk, Tydskt og Latin, men ved Kirkens sidste Restauration bleve disse ombyttede med nogle Bibelsprog, som den daværende Provst anmodede Præsten om at vælge. I øverste Række læses: Joh. 17, 3; Matth. 11, 8; Joh. 14, 16; i nederste: Eph. 4, 5; 1 Cor. 13, 13; 1 Cor. 15, 55. Paa Altartavlen findes Hans Laursens Baaben og Aarstallet 1589. Samme Baaben findes paa Prædikestolen. Denne er opført i en halv Ottekant og har saaledes 4 Flader, der vende ud imod Kirken, medens en femte findes ved Opgangen. Paa disse 5 Flader sees en Christusfigur i Midten og ved hver Side 2 Evangelister med de sædvanlige Emblemer. Nedenunder sees fire smaae Felter med 4 Baabener og følgende Navnechiffre: 1) CH. SF. 2) CH. SM. 3) CHS. TM. 4) CH. MM. En Messinglysfrone, givet af „Fru Karine Gyl-

denstjerne til Nørregaard, salige Hans Laursens Efterleverfke", har Aarstallet 1590. Døbefonten er rund og dannet af Granit; paa Midten sees et Ornament, som ligner en Buegang. Det indre Rum er udmuret, og kun en Fordybning efterladt til at anbringe Døbefadet i. Denne gamle Døbefont har, ligesom den i Fjelde og flere, engang været borttaget, men er atter taget i Brug. — I Kirken findes et Gravminde, hvis Indskrift oplyser, at det er bekostet af Hans Laursens Enke, til Hæd for Manden, der døde under Gul-land den 30te Juli 1566 som Amiral for Flaaden. I Begravelsen herunder fandt siden Enken og en Søn Plads. Begravelsen var under Choret, men Ligstenen (Sandsteen) er nu stillet opreist paa en dertil passende Plads i den søndre Side af Kirken. Foruden det nævnte Gravminde findes her endnu eet, nemlig i Kirkegangen, over en Præst Peder Hanssen Melfart, som levede 1622. Kirken tilhører Grevskabet Christiansholm.

Præstegaarden. Stuehuset og flere af Gaardens Bygninger ere opførte af Præsten Seidelin, der døde 1803. Ved en Omlægning af Steenbroen i Gaarden bemærkedes Spor af, at Stuehuset tidligere har ligget i N. og S., med Siden mod Kirkegaarden, samt at det engang har været afbrændt. Gaardens Jordtilliggende er $89\frac{1}{2}$ Td. Land, med 11 Tdr. 2 Skp. $2\frac{1}{4}$ Alb. Hartk. Jorden ligger tæt ved Gaarden, med Undtagelse af en saakaldet Skovlod, paa omtrent 35 Tdr. Land, der ligger $\frac{1}{4}$ Miil derfra, og hvoraf 3—4 Tdr. Land anvendes som Hegningskov, medens Resten nu er Agerland.

Tiender. Konge- og Kirketienden eies af Grevskabet Christiansholm. I Aaret 1855 er der for Store-Slemminge, Heirede, Kamperhave og Ettehave sluttet Tiendeafford, ved hvilken hver enkelt Tiende ansattes til 1 Td. Byg, og for nogle Gaarde til $\frac{1}{2}$ Td. Byg og $\frac{1}{4}$ Td. Hvede, pr. Td. Hartk. Grevskabet har dog i endeel Aar, i Stedet for Korn, modtaget Penge efter Capitelstart med et lille Tillæg. Den

nævnte Afford gjælder ogsaa for Præstetienden. — Smaaredsfelstienden blev ved Overenskomst af 22de April 1863 ansat til 3 Skp. Byg. Korntienden for Slemminge og Fjelde Sogne udgjør i det Hele, enkelt Tiende: 97 Tdr. Hvede, 1½ Td. Rug, 182 Tdr. Byg, 5 Tdr. Havre.

Slemminge Sogn har to Skoler. Den ene af disse, i Slemminge By, benyttede indtil 1861 den gamle Degnebolig, i hvis Sted nu en ny Skole er opført. Den anden Skole er i Udstolpe. Læreren har reglementeret Løn. Skolelodden, udlagt ved Udskiftningen af Udstolpe By 1835, er omtrent 4 Tdr. Land.

Fattigvæsenet eier 2 Fattighuse, et i Slemminge, opført 1842, og et Fjelde, opført 1862. Fattigforsørgelsen har hidtil ikke været trykkende for Communen, hvis aarlige Udgifter, bl. A. til Skole- og Fattigvæsen, udgjøre omtrent 2800 Rd.

Pastor Seidelins Enke Karen Green har til de Fattige i Slemminge og Fjelde Sogne skænket 400 Rd. i fgl. Obligationer. Gavebrevet er dateret den 1ste November 1811 og conf. den 24de Januar 1812. Fattigcommissionen bestyrer Legatet.

Communen disponerer over 6 Pladser i Rådsted Hospital.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction, Maribo Amtstuedistrict, Saxkjøbing Lægedistrict; 3die Valgfreds; det udgjør Amtets 53de Lægd.

I Sognet findes, især paa Skrånten ned mod Heirede Sø, endeel Høie fra Oldtiden, men de nærme sig hurtigt deres Undergang. Flere af dem have særegne Navne, saasom Rævehøi, Vigmandshøi, Rivehøi, Kirkehøi.

Slemminge kaldes i S. R. D. VII, 540 Selyming, og i Danske Magazin II, 11 ved Aar 1463 Slyminge. I alle de Dokumenter og Kirkebøger (fra 1680), som forefindes i Pastoratets Arkiv, kaldes det Slemminge, men Generalstabens Kort har Slemminge. Ligeledes hedder Annexet her altid Fjelde, men paa det nævnte Kort Fjelle. I

Gjorslev Sogn i Bieverskov Herred findes en By, Slimminge, der i S. R. D. VII, 71 kaldes Slimenge. Et Slimminge findes i Skaane. — Udstolpe kaldes i Sognets ældste Kirkebøger Ugestruppe; i et Document af 1380 kaldes det Ugstorp in parochia Slymynge, og i et lgl. Brev af 1632 Ugestrup. (Om Endelsen „stolpe“ see endvidere S. 59.) Heirede kaldtes forhen Hegherde.

Den 21de September 1786 affluttedes en Convention, som fik lgl. Conf. den 11te Mai 1787, ifølge hvilken Sognepræsten til Slemminge og Fjelde, Bertel Seidelin, for sig og Eftermand i Raldet afstaaer den Slemminge Præstefald tilhørende Annerpræstegaard i Fjelde By og Sogn, til Besidderen af Stamhuset Krenkerup. Præsten forbeholdt Raldet endeel Afgifter og Arbeide, og blandt Betingelserne findes endvidere (som Nr. 6) følgende: Præsterne reserveres stedse og uforanderlig den sædvanlige Udgang og Bei af Bondens Stue til Kirkegaarden, item at deres Heste og Vogne maa som sædvanligen, medens Kirketjenesten, staae i Portrummet ud til Gaden.

Inden Tiden aldeles udsletter de sidste Spor af ældre Institutioner, kan følgende vel fortjene at opbevares. Ved Bylauget forstaaes en Communal-Forsatning, som maafee naaer heelt op i Oldtiden. Bønderne i en By danne et Laug, og Formanden kaldes Oldemand, hvortil Interessenterne skiftes. De sammentkalles ved Hjalp af Byhornet, der ogsaa bruges som Alarmsignal, og een Gang om Aaret, enten ved St. Hansdag eller ved Juletid (Knudsdag) „klares Stof“. Oldmanden har nemlig en Stof med en Flade for hvert Medlem, og herpaa skulle Overtrædelser af Byloven betegnes ved Skurer. Boderne bestaae i — Brændeviin. Denne Indretning blev paa Krenkerup (nuværende Hardenberg) Godser fornyet af Palle Rosenfrands, men har efterhaanden ved Udsfistningen, Udslytningen og Hoveriafløsningen tabt sin egentlige Betydning. Noget forskjelligt fra Bylauget var det saakaldte Gildeslaug, der nok især fremtraadte ved Børnedaab og Bryllupper. Et Begravelses-Gildeslaug forefindes endnu i Heirede. Oprindelig synes Gilderne at have været Knudsgilder, og Benævnelsen er endnu indtil 1838 eller 1839 benyttet i Fjelde, idet et Julefjelskab, som efter Omgang i Gildeslauget skulde holdes ved Juletid, kaldtes Knudsgildet, eller efter Laalandsk Talebrug Knudsegildet.

En af Nørregaards Giere var den ovennævnte Hans Laurjen, som commanderede den danske Flaade, der den 29de Juli 1566 under Gulland kæmpede hele Dagen mod de Svenske. Dagen efter reiste der sig en stærk Storm; men desuagtet lode Officererne Skibene blive liggende ved Land, indtil en falden Adelsmand med behørig Pragt var bleven bisat i Visby, og denne Uforsigtighed medførte Tabet af 16

Skibe og 7000 Mand. Iblandt de Omkomne var ogsaa Hans Laur-
sen. Hans Enke Karine Gyldestjerne, der eiede Gaarden efter ham,
døde 1590, og begges Lig hvile i Slemminge Kirke. Derefter eiedes
Gaarden af deres Søn Christen Hansen, der kom i Strid med Peder
Rud til Fuglsang og stak ham ihjel paa Frederiksborg den 2den De-
cember 1592. Han var Lensmand paa Kronborg 1612—1619, og
døde 1628 som Slægtens sidste Mand. (See Vedel Simonsens Fa-
milie-Efterretninger om de danske Ruders Adelslægts 2 H. S. 165—
67, hvor det bemærkes, at Christen Hansen neppe, som i Almindelighed
antages, var en Baden, men snarere en Sernstjæg). Hans Søster, Enke
efter Eustachius v. Thymen, folgte Gaarden til Palle Rosenfrands, ved
hvis Død den tilfaldt Svigersønnen Chr. Skeel til Sofstrup. Efter
Souveranitetens tilhørte den Otto Josva v. Korff, som myrdede sin
Hustru, hvorfor han blev henrettet omtrent 1676. Senere blev Gaar-
den indlemmet i Stamhuset Krenkerup, og hører endnu under Grev-
skabet Hardenberg-Reventlow.

Fjelde Sogn.

Sognet, der er Annex til Slemminge, grænses mod V.
til dette og omgives mod N., O. og S. af Rødsted, Thoreby,
Døllefjelde og Musse Sogne. Kirken ligger $\frac{3}{4}$ M. f. f. o.
for nærmeste Kjøbstad, Saxkjøbing, $1\frac{1}{2}$ M. o. f. o. for Ma-
ribo og omtrent midt i Sognet, hvor Landeveiene fra Maribo,
Saxkjøbing og Rødsted støde sammen. Overfladen er jevn,
lidt afdalende mod N. O., Jordbunden leret. Arealet er
1336 Tdr. Land, hvoraf 80 Tdr. Land Fredskov (Fjelde Skov).
Hartkornet er $136\frac{1}{4}$ Tdr.

I Sognet findes kun 2 Byer, Fjelde, med Kirke,
Skole, 9 Gaarde og nogle Huse, og Kartofte, med 12
Gaarde og nogle Huse.

Sognet har ialt 21 Gaarde og 26 Huse. Forhen var
Sognet Fæstegods under Grevskabet Hardenberg-Reventlow,
men den største Deel deraf er nu overgaaet til Eiendom.

Folkemængden var 1801: 278, 1834: 288, 1840: 306,
1855: 336, 1870: 369 (74 Fam. 179 M. 190 Q.).

Kirken har et Taarn, hvis Tag gaaer paa tværs for Kirkens Tag. I Taarnet findes een ret god Klokke. I den nordlige Kirkemuur findes en Nische, hvori der maaskee forhen har staaet et Helgenbillede. I den flade Chorgavl sees udvendigt et tilmuret Vindue. Kirken blev i samme Tidsrum som Slemminge Kirke, af Hans Laursens Familie forsynet med Taarn, Hvælvinger, ny Altertavle og ny Prædikestol. Om Fjelde Kirkes Hvælvinger og forhenværende Loft gjælder det samme som foran er anført om Slemminge Kirkes, dog med den Forskjel, at i Fjelde Kirke blev Taarnrummet, da det indrettedes til Forhalle, forsynet med en Hvælving af samme Form som de øvrige. Det er $6\frac{3}{4}$ Alen langt og $7\frac{1}{2}$ Alen bredt; Skibet er 17 Alen langt og 11 Alen bredt; og Choret er 5 Alen langt og $7\frac{1}{4}$ Alen bredt. Altertavlen og Prædikestolen ligne ganske Slemminge Kirkes; kun at der paa Fjelde Kirkes Prædikestol, i Stedet for Navnchiffre læses: „Beder, saa skulle I faae“. Døbefonten er af Granit og har paa Midten 6 Flader med 3 Kors og 3 andre Figurer. Kirken har i de senere Aar faaet støbte Jernvinduer, samt en ny Indgang, i Taarnmuren. Det gamle Baabenhuss ved Kirkens Sydside er nu framuret fra Kirken og bruges som Materialhuus. Kirken tilhører Grevskabet Christiansholm.

Fjelde Sogn har een Skole. Den var forhen fælles for dette og endeel af Thoreby Sogn, og laae derfor i Nærheden af Sogneskjeldet. Bygningerne vare opførte 1814 af stampet Leer; Skolelodden var udlagt paa samme Tid, af Grevskabet Hardenberg-Reventlow, som derimod overtog Degnelodden i Fjelde. Men i Aaret 1860 ophævedes det nævnte Fællesskab, og det bestemtes da, at Skolen skulde forlægges til et for Districtet mere beqvemt Sted.

Om Tiender og Fattigvæsen see under Slemminge.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction, Maribo Amtstuedistrict, Saxtjøbing Lægedistrict; 3die Valgfreds; det udgjør Amtets 54de Lægd.

Døllefjelde Sogn.

Hertil er Musse Sogn Annex. Sognet, hvis Kirke ligger 1 Mil n. v. for Nysted og omtrent lige saa langt fra Saxkjøbing, grændser mod N. og D. til Thoreby, mod S. til Bregninge, og mod V. til Musse og Fjelde. Landeveien mellem Saxkjøbing og Nysted gaaer igjennem Sognet. Overfladen er noget bakket (især Præstegaardens Marker); Jordbunden er af meget forskjellig Bessaffenhed, men de fleste Steder stærkt leret med Leer- og Mergelunderlag og mange Kilder i Grunden; paa nogle Steder er den sand- og leerblandet med Tørv-Underlag. Til Døllefjelde By hører en temmelig stor og særdeles god Eng. Langet Skov, i den østlige Deel af Sognet, er ikke Fredsskov. Sognets Areal er 1343 Tdr. Land, Hartkornet 153½ Tdr. A. og E., og ¾ Td. Mst.

I Sognet findes kun to Byer: Døllefjelde, med Kirke, Præstegaard, Skole og Beirmølle, og Sønder-Langet. Begge Byerne bleve udsiftede Aar 1800. Bøndergaardenes Antal er 17. Af Huse med Jord findes, Skolen iberegnet, 23, og af Huse uden Jord 14, ialt 18 Gaarde og 37 Huse. Alt er Selveiendom, undtagen 4 Huse med Jord.

Folkemængden var 1801: 260, 1834: 262, 1840: 295, 1855: 312, 1870: 290 (149 M. 141 Kv.).

Til hver Bondegaard hører i Reglen 60—70 Tdr. Land med 6—8 Tdr. Hartk. Lodden er i Reglen inddelt i 6 Marker, og Driftsmaaden følgende: 1, reen Brak, 2, Hvede og Rug, 3, Byg og Erter, 4, Havre og Byg, 5 og 6, Kløver. I Almindelighed faaes 10—15 Fold af langstraaet Sæd og 6—8 Fold af Bælgsæd. Hvede er den meest brugte Vintersæd. Rug, Kartofler, Hør og Humle dyrkes i Almindelighed kun til eget Brug. Jorden behandles næsten overalt i Sognet med 4 Brakpløininge til Vintersæd; Gjødningen paaføres før 2den Pløining, sidst i Juni; Byg og Havre faaes

i den vinterpløiede Jord, uden Anvendelse af Foraarspløining, men efter at Jorden er behandlet 1 eller 2 Gange med Svenskharven. Til Værter behandles Jorden af de Fleste kun med een Pløining i Foraaret. Afgravning, Mergling og kunstig Gjødning anvendes næsten kun paa Præstegaardens Jorder, Draining saa godt som slet ikke.

Kirken, der er opført af Muursteen, med Kampesteens Grund, har Taarn og smukke høie Hvælvinger. Taarnet har taffede Gable, og paa dets østre Muur staaer (i 4 Linier): H. — E. C. K. — F. S. L. — 1694 (o: Hr. Grev Evgert Christoffer Knuth til Knuthenborg og Fru Søster Verche). Altertavlen har fritstaaende Træsøiler, imellem hvilke sees en hvid Christusfigur. Paa Prædikestolen findes udskaarne Figurer. Et Sakristi og et Gravkapel blev nedbrudt 1694, og Kisterne nedsatte i Jorden. Ligsteen eller andre Gravminder findes ikke. Kirken tilhører Grevskabet Knuthenborg.

Sønden for Kirken var fordum en Kilde, som var heligt St. Kjeld. Den blev efter Vedkommendes Befaling tilstoppet, „fordi dermed blev drevet Afguderiet“; derefter brød den frem i selve Kirken, men blev atter tilstoppet, for at hindre Afguderiet; endelig brød den frem nord for Kirken, hvor den findes endnu.

Præstegaarden, hvis Have støder op til Kirkegaarden, har det største Areal af alle Præstegaarde i Stiftet, nemlig 179 Tdr. Land; heraf er 139 Tdr. Land Agerjord af meget forskjellig Bessaffenhed, 25 Tdr. Land Skov og Resten mindre gode Enge og Tørvemojer. Hartkornet er 20 Tdr. 6 Skp. Paa Markerne findes Vaffer og mange Kildevæld. Bygningerne afbrændte ved Lynild 1851, hvorefter nye opførtes i det samme og det følgende Aar.

Tienderne betales efter fast Afford med 6 Skp. Byg aarligt pr. Tønde Hartk. for hver enkelt Tiende.

Skolen, i Døllefjelde By, har et nyt grundmuret

Stuehuus og et Tilliggende af 6 Tdr. Land. Skolen har 1 Lærer og 2 Klasser.

Sognet har et Fattighuus.

Legater. Døllefjelde og Musse Sognes Skole- og Fattigvæsen nyde en aarlig Andeel af Geheimeraadinde Levehaus Legat, nemlig 3 Rd. 56 β.

For Døllefjelde og Musse Sogne var Communalsskatten for 1870 lignet med 4 Rd. pr. Td. Hartk. Udgiften til Fattigvæsenet var i Aaret 1869: 370 Rd.

Sognet hører under Nysted Birk's Jurisdiction, Maribo Amtstuedistrict, Saxløbing Lægedistrict; 3die Valgfreds. Det udgjør Amtets 51de Lægd.

Baldemar Atterdags Søn Christoffer, Hertug til Laaland, gav 1362 sin Gaard Thorstrup med alle Herligheder til Præstens Bord i „Døllefeldt“, for at læse aarlige Messer for hans Sjæls Frelse. (Hofman. Fund. VI, II, 45—46. At Præstegaardens Areal endnu er saa stort, antages for en stor Deel at hidrøre fra denne Gave. I en gammel Provstebog hedder det herom: „Udi den vestre Mark ligger Tostrup Tang, saa kaldet af en Gaard, som haver været bygget der og kaldet Tostrup. Da Gaarden blev afbrudt, er Jorden givet til Præsten.“ Paa et andet Sted i samme Bog hedder det, at Hertug Christoffer har givet en Deel Jord til Kaldet, som findes beliggende i de 3 Døllefjelde Marker, men at samme Jord mange Steder falder „ond og svigefuld“, paa Grund af de mange „Kildespring“, som findes især i Søndermarken. — Da den nuværende Herregaard Christiansgårde forstum ligeledes hed Tostrup, har man undertiden forvevlet disse Navne og saaledes feilagtigt troet, at det var hiin store Gaard, som Hertugen 1362 lagde til Døllefjelde Præstekald.

I Nye Danske Magazin V, 3 nævnes ved Aar 1401 Dynæsæller. Ifølge Suhms Saml. II, 2 S. S. 31 fik Hr. Jakob Madsen 1517 Præsentats paa „Dølefulle“ med Annexet Musse.

I Døllefjelde Kirkes Chor har forhen paa Nordfiden været et gammelt Glasmaleri, som nu findes i det oldnordiske Museum i Kjøbenhavn. Billedet, som er 1 Alen høit og 10 Tommer bredt, forestiller paa blaa Grund en Ridder i gylden Rustning, over hvilken er trukken en Pantserfjorte eller Ringbrynne. I høire Haand fører han Sværdet, i venstre et Skjold, hvori to med Rod oprykkede korslagte

Træer. Samme Skjoldmærke er ogsaa anbragt over Hjelmen. Under denne Figur staaer med Munkebogstaver: dni hinr
ic plot.

I sidste Linie mangler maaskee et Par Bogstaver, men disse fandtes allerede 1765, da Abildgaard aftegnede Billedet. (See Antiquariske Annaler IV, 492.)

Musse Sogn.

Dette Sogn, der er Annex til Døllefjelde, og hvis Kirke ligger omtrent 1 Miil n. v. for nærmeste Kjøbstad Nysted, grændser mod N. til Fjelde, mod D. til Døllefjelde, mod S. til Bregninge og Herredslev, og mod V. til Slemminge og Godsted Sogne. Landeveien imellem Saxkjøbing og Nysted passerer Sognet. Overfladen er temmelig jevn, noget hævet mod D. og afdalende mod V. og S. V. Jordbunden er de fleste Steder leermuldet med Leer- og tildeels Gruusunderlag. Arealet er 1559 Tdr. Land, hvoraf 58 Tdr. Land Fredskov (Vesterkobbøl, Dyrehaven), med Hartk. 153 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E., $\frac{1}{2}$ Td. Skff. og 1 $\frac{1}{4}$ Td. Mff.

I Sognet findes de to Byer Store Musse med Kirke, Skole, Fattighuus og Veirmølle, og Lille Musse.

Hovedgaarden Bramshytte, der tilhører Grevskabet Christiansholm, har et Areal af 320 Tdr. Land med 44 $\frac{1}{4}$ Tdr. Hartk. Hovedbygningen, opført af Grev F. Raben, er en toetages grundmuret Bygning med Tag af glasfærede Tagsteen.

I Sognet findes 17 Gaarde, 30 Huse med Jord og 7 Huse uden Jord. Alle Sognets Bøndergaarde og Huse ere Selveiendom, med Undtagelse af en Gaard og 5 Huse med Jord. I Musse Sogn eiede Grevskabet Christiansholm tidligere 8 Gaarde, der udfiktedes Aar 1800 og nu alle ere folgte til Selveiendom.

Folkemængden var 1801: 269, 1834: 255, 1840: 270, 1855: 315, 1870: 347.

Til hver Bondegård i Sognet hører 40—70 Tdr. Land med 4—8 Tdr. Hartk. Avlsbrugen er omtrent som i Døllefjelde; Rug dyrkes dog mere end Hvede. Afgravning og Mergling bruges kun lidt af Bønderne, og Draining og kunstig Gjødning slet ikke. Paa Bramslykkes Marker, der ere merglede og vel gjødede, anvendes endeel kunstig Gjødning, men ikke Draining. Her bruges 10 Markes Drift, nemlig: 1, reen Brak, 4 Pløiningen, 2, Hvede, 3, Bælgfæd og Byg, 4, Byg og Havre, 5, Kløver, 6, Halvbrak, 7, Hvede og Rug, 8, Havre, 9 og 10, Kløver. I Reglen avles 10—15 Fold langstraaet Sæd og 6—8 Fold Kærter. Kløver voxer ikke villigt, hverken paa Bramslykkes eller paa Bøndergaardenes Marker.

Kirken, der ansees for meget gammel, er opført af Muursteen med Kampesteens Grund. Den er lille og uanseelig, og uden Taarn. Kloften hænger i en Slags Dvæst, der er bygget ind i Tagværket, mod N. V. Indgangen er i den vestre Gavlmuur, og paa Sydsiden findes 3 Vinduer. 3 store Tværbjælker, anbragte under Hvælvingerne, vistnok for at støtte Murene, vandsire Kirkens Indre. Paa Altertavlen sees 6 smaae Felter, hvorpaa Bibelsprog ere skrevne. Paa Prædikestolen findes udskarne Figurer. Døbefonten er vistnok af Muursteen. I Vaabenhuset er indmuret en Marmorplade med Indskrift til Minde om en Soldat, der faldt ved Dybbøl 1864. Andre Gravminder eller Ligsteen findes ikke. Kirken, der eies af Grevskabet Knuthenborg, er for saa Nar siden sat i god Stand.

Tienderne betales efter fast Afford aarligt med omtr. 1 Td. Byg pr. Td. Hartk. efter Capitelstarten, for hver Tiende.

Skolen i Store Musse By har gode Bindingsværks

Bygninger og 6 Tdr. Land god Jord. Den har 1 Lærer og 2 Klasser.

Om Fattigvæsen osv. see under Døllefjelde.

Sognet hører under de samme Administrations = Inddelinger som Hovedsognet; 3die Valgkreds; det udgjør Amtets 68de Lægd.

Stedet kaldes i S. R. D. VII, 540 Mossæ, og det maa i Oldtiden have haft en ikke ringe Betydning, da det har givet hele Herredet Navn. (Forhen har saaledes ethvert af Laalands fire Herreder haft Navn efter et af dets Landsogne; Nørre Herred hed Horslunde S.; Sønder Herred Arninge S.)

Hovedgaarden Bramshytte (Brams Røffe, o: Indhegning eller Mark) maa være dannet af en nedlagt Bondeby. I S. R. D. VII, 540 kaldes Stedet nemlig Bramsthorp. Gaarden eiedes 1439 af en Anders Pedersen, hvis Fader var Ridder Peder Basse, som nævnes 1382 og 1400; derefter tilhørte den 1449 Hr. Henning Haffn, og 1472 Hr. Claus Rechberg, der døde 1493. Hans Datter giftede sig med Erik Mogensen Mormand, der nævnes som Gaardens Eier 1525; efter ham tilfaldt den hans ældste Søn Mogens Eriksen Mormand, der var gift med Margrethe Hvitfeld, en Datter af Otto Hvitfeld til Krumstrup. Med Mogens Eriksens Datter forefaldt nogle særegne Omstændigheder. Efter hendes foregivne Sygdom og Død og derpaa følgende Begravelse opstod der Rygter, som bevirkede, at Kongen den 19de Mai 1580 gav Befaling til at eftersee hendes Ligliste. Da den blev aabnet, fandt man kun Halmviske og Steen i den, men hvor Pigen selv var bleven af, fik man aldrig at vide. — Den følgende Eier af Bramshytte efter Mogens Eriksen var hans Søn Erik Mogensen Mormand, der dog rimeligviis eiede Gaarden i Fællesskab med sin Broder Claus, da denne 1586 skrev sig til Bramshytte. Senere eiedes Gaarden af Erik Mogensens Datter Barbara Mormand, der giftede sig med Erik Steensen til Sølstedgaard. Han skjødede 1647 Bramshytte Gaard og Gods til Fru Lisbeth Lunge, Hr. Palle Rosenfrandses Enke, hvis Datter, Fru Lisbeth Rosenfrands, var gift med Frants Rantzov til Estvadgaard. Deres Søn, Generallieutenant Johan Rantzov folgte 1677 Bramshytte til Generalmajor Joachim v. Schack, der 1681 tillige købte Kjærstrup (i Juhlse Sogn) og døde 1700. Hans Søn, Major Otto v. Schack folgte den 11te Juni 1724 Bramshytte med Slemminge og Fjelde Kirke-tiender og 202 Tdr. Hartf. Bøndergods for 16,000 Rd. til sin Broder, Oberst Niels Rosenfrands v. Schack. Efter dennes Død 1731 kjøbtes

Gaarden af Grevinde Raben, der indlemmede den i Grevskabet Christiansholm, hvortil den endnu hører.

„En Synsforretning, som de fire Provster i Lolland med flere Dannemænd efter Kong. allernaadigst Befaling ved Stifts-Regenten Velbyrdige Hæd Ulfstand har taget paa den skammelige og forargelige Begravelse i Musse Kirke i Musse Herred i Lolland“ 19de Mai 1580, er trykt i Nye Danske Magazin IV, 157 fg.)

Oster Ulslev Sogn.

Dette Sogn, hvortil Godsted er Annex, og hvis Kirke ligger 1 Mil n. v. for nærmeste Kjøbstad Nysted, begrænses i N. af Godsted, i D. af Herredsløv, i S. af Laalandsbæltet og i V. af Vester Ulslev Sogn. Landeveien mellem Rødby og Nysted passerer Sognet. Overfladen er paa nogle Steder bølgeformig, men øvrigt jevn, lav og afdalende ned mod Stranden. Jordbunden er i Reglen leermuldet og stærkt blandet med Sand. Arealet er 2035 Tdr. Land, hvoraf 306 Tdr. Land Fredskov (Kildekov, Indeluffet), med Hartk. 190¹/₂ Tdr. A. og E., 2 Tdr. Skff. og ³/₄ Td. Mff.

I Sognet findes kun een By, Øster Ulslev, mod N., med Kirke, Præstegaard, og Veirmølle. Til Gaarden Louisehøi, sammenlagt af to Gaarde, hører 110 Tdr. Land med Hartk. 11—5—3—1. Gaarden Hedevisglund, sammenlagt af 2 Gaarde og en Huuslod, har omtr. 140 Tdr. Land med Hartk. 14—1—3—¹/₁₀. Bøndergaardene have i Reglen 40—60 Tdr. Land med 3—7 Tdr. Hartk. I Sognet findes ialt 27 Gaarde og 64 Huse, hvoriblandt 36 med Jord (1¹/₂—6 Tdr. Land).

Indbyggerantallet var 1801: 398, 1834: 425, 1840: 484, 1855: 611, 1870: 653.

Udsiftningen er i sin Tid udført meget godt. En Saltgræsning ved D. Ulslev Strand, som ved Sognets Udsiftning blev liggende som Fællesgræsning for 21 Gaarde, er,

efter at den i 1857—58 ved en Dæmning er bleven beskæftiget mod Høivande, bleven udsfistet. Den største Deel af den benyttes nu som Bløieland, Resten som Tørvestjær. En Deel af Engen kaldes „Dødmosen“, og Sagnet fortæller, at en Afdeling svenske Soldater tilfattede Livet der i Krigen i Frederik III's Tid. Tætved Stranden ligger en meget stor Steen, 40—50 Alen i Omfang.

Indtil 1852 var D. Ulslev Sogn Fæstegods under Rjærstrup (i Fuglse H. og S.); men efter at et Interessentskab, med Grev Knuth i Spidsen, det nævnte Aar havde kjøbt Rjærstrup Gaard og Gods, ere alle Gaarde paa 3 nær og alle Huse paa 1 nær, folgte som reen Eiendom. Gaardene kostede 600 til 650 Rd. pr. Td. Hartk.; Husene solgtes for 2—300 Rd. pr. Td. Land og 2—300 Rd. for Bygningerne. Fra endeel af de solgte Gaarde ere Parceller frafolgte, og Udslytningen vedbliver.

Driftsmaaden er følgende: 1, Brak, 2, Hvede (Kug til eget Forbrug), 3, Ærter, 4, Byg, 5, Havre, 6 og 7, Røver. — Allerede for endeel Aar siden begyndte man her at indføre Forbedringer med Hensyn til Avlsbrug, Redskaber og Bygninger, og dette fortsattes stadigt, saavel hos Fæstere som hos Selveiere. Jorden behandles overalt med Omhu, og forbedres ved Mergling og Afgravning, samt paa flere Steder ved kunstig Gjødning. Ved de to Gaarde Louisehøj og Hedevisglund er Draining anvendt. Med Hensyn til Kreaturhold staaer man derimod endeel tilbage. Flere have dog begyndt at fodre Køerne om Vinteren med Korn og Roer og at forskaffe sig Tillægssdyr af god Race. Besætningen paa en Bondegård er 4—6 Heste, 6—8 Køer, et Par Ungnød og 10—12 Faar.

Kirken er opført af store, røde Muursteen, og har midt paa Taget et lille ottekantet Taarn af Træ med et spæantakt Spir (Tagrider). I Taarnet findes et godt Taarnuhr, samt en større og en mindre Klokke. Paa den ene af

disse skal findes denne Indskrift: 1665 Sognepræst Peder Rasmussen Ruud. I Veiret blev jeg trækket, Da Svensken Laaland svækket. I Fred fik omstøbt, bedre Klang, Og kalder Folk til Kirkegang. (Indskriften anføres efter en Optegnelse af den forrige Sognepræst og maa ansees for paa-
libelig. Som Klokken nu hænger, kan Indskriften ikke læses.) Kirken har udvendig været prydet med murede Forsiringer. Muurfrandsen under Taget dannede en Række runde Buer. I Muren fandtes to smukke om end noget lave Portaler med runde Buer og 3 Rader Søiler med Kapitæler. Ved Foden løb 3 Rader runde Baand. I den flade Chorgavl findes et tilmuret Vindue med runde Buer og Søiler og paa Choret sees Muurfrandse af krydsende Buer. Kirken, der tilhører Stamhuset Engestofte, blev restaureret af dens nuværende Besidder 1853. Da man huggede Kalken af Murene indvendig, viste det sig, at disse oprindelig have været røde med hvide Fuger, ligesom i Roskilde Domkirke. Med Kirkens Restauration blev det flade Loft i Choret og Skibet gipset, et nyt grundmuret Baabenhuus blev opført og midt paa Bæggen, lige for Indgangen anbragtes et Basrelief af Thorvaldsen, den blinde Tobias's Helbredelse. Endvidere fik Kirken en ny Altertavle, af Wegener, forestillende Kristus paa Dommersædet, nye Stole osv. Prædikestolen er gammelt Træfjærerarbejde. I Choret findes en Døbefont, hugget af en stor mørkebruun Steen med hvide Pletter og Aarer; om Kanten er en Rands af runde Buer. Den blev 1838 oversmurt med Rønrog, derefter overmalet med Perlesfarve og er nu malet med mørkebruun Farve liig den oprindelige, med hvide Striber og Pletter. Paa en Bæg i Choret var forhen Præsterækken malet; men nu findes her en Trætavle med Præsternes Navne *). I Kirken fandtes ved Restaurationen

*) I Rhodes Samlinger, udg. af S. S. F. Friis, II, 438 nævnes en Præst, som ogsaa kaldtes „Musspræsten“; men paa den gamle Tavle stod tydeligt „Munkpræsten“.

3 gamle Ligstene. Den ene af disse, hvorpaa Skrift og Afbildning næsten var udslettet, blev nedlagt i Gulvet i Baabehuset. Af de to andre, som tidligere begge laae i Choret, blev den ene nedlagt omtrent paa sin gamle Plads; den anden blev flyttet ned i Gangen i Kirken. Den sidste har følgende Indskrift: Margretha Christierni filia placida morte quiescens 29. Septb. 1647. — Olaus Nicol: Glob ab hac ærumnosa vita migrabat anno 1635. — Andreas Pauli Rodius in domino feliciter edormiebat 15. Octob. Ao. 1619. — Funera hic feliciter dormiunt, animæ æterno hospitio vivunt. — Ligstenen i Choret har følgende Indskrift: „Herunder hviler sødelig det i Herren salig bortsovede ærlige og kjærlige Ægtepar Zacharias Povelsen Danchel, født i Kjøbelev Præstegaard i Nørreherred Ao. 1643, d. 16. Mars, Beskikket til dette Steds Sognepræst Ao. 1669 d. 2. December, ordineret Ao. 1670. Indtraadte i Ægteskab Ao. 1671. Beskikket til Provst for Musse Herred Ao. 1702, død Ao. 17 *), saa og hans hjerte allerkjæreste Hustru Margrethe Pedersdatter Ruud, født i Øster Ulslev Præstegaard Ao. 1648, d. 9. Mai, død Ao. 1693 d. 16. September. Udi nævnte sit Ægteskab Moder til XI Børn, 4 Sønner og 7 Døttre. — Hun var en Kone for sit Kjøen, Har Ærens Krone nu til Løn. — Gud give dem en ærefuld Opstandelse til det ævige Lif. Amen. Jesu dulcissime, Salvum dum spiro spero, me fore morte tua; ergo tibi totum me trado. Christe redemptor, vivam seu morior sanguine tuo vivo.

Præstegaarden er opført paany efter en Ildebrand 1847. Stuehuset er Grundmuur med Tegltag. Dens Areal er 118 Tdr. Land og Hartkornet 11 Tdr. 3 Fj. 2 Alb. Jorderne høre til de stærkeste Leerjorder i Sognet; de ere

*) Årstallet, der ikke er udfyldt, skal være 1715. See anf. Str. S. 438, hvor ogsaa Præsterne Rhode og Glob omtales.

for største Delen gode, men paa Grund af den bølgesformige Overflade vanskelige at befrie fra skadeligt Vand.

Alle 3 Tiender ere ifølge kgl. conf. Tiendeforening overladte Nderne for et Vederlag af 2 Skp. Hvede og 3 Skp. Byg pr. Td. Hartk. for hver enkelt Tiende, som leveres in natura inden hvert Aars 24de December.

I Sognet findes kun een Skole, opført 1831 af Egebindingsværk og udvidet ved Tilbygning 1856. Den har, foruden 2 rummelige Skolestuer, 4 Værelser m. m. til Førstelærer og 2 Værelser til Andenlærer. Førstelærer, som tillige er Kirkesanger, har reglementeret Løn, Brugen af en Jordlod paa 6 Tdr. Land meget god Jord og af en Have paa omtr. 2 Skp. Land. Leien af $3\frac{1}{2}$ Tdr. Land gl. Degnejord deles mellem Lærerne, saa at Førstelærer faaer $\frac{2}{3}$, og Andenlærer $\frac{1}{3}$. Andenlærer har desuden i Løn 200 Rd., Andeel i Skolepengene og 3 Favne Brænde. I Skolen undervises i Læsning, Regning, Skrivning, Retskrivning, dansk Grammatik, Fædrelandshistorie og Geografi.

Sognet har, i Forening med Godsted Sogn, to Fattighuse. Det ene, i N. Alslev By, er opført 1845 og indeholder 6 større Stuer m. m., det andet, i Udkanten af Saltengen, indeholder 2 Stuer m. m.

Af Dandels og Frigasts Legater, hvert paa 100 Rd. der ere sikrede i N. Alslev Præstegaard, udbetales Renten, 4 pCt. til de Fattige i N. Alslev og Godsted Sogne. Endvidere have en Part af Thonboes Legat 1 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ aarlig.

Sognet hører under Nysted Birk's Jurisdiction, Maribo Amtstuedistrict og Lægedistrict; 3die Valgfreds; det udgjør Amtets 56de Lægd. Med Annersognet Godsted danner det een Commune.

Den 28de August 1513 fik Petrus Johannis, Præst i Odense Stift, Præsents paa „østre vlsffløff" Sogneald, der var ledigt efter afdøde Johannes Petri. (Suhms Saml. 2 Bd. 2 H. S. 61).

Kirkens gamle Altertavle indeholdt to Malerier, et stort firkantet, forestillende Christus paa Korset og de to Røvere samt Marie og Johannes, og derover et mindre, rundt, forestillende Christi Opstandelse af Graven. Ved Siderne paa det nederste Maleri saaes 4 Søiler, og paa de to yderste af disse stode 2 Figurer, Moses med Lovens Tavler, og Elias. Rammen omkring det øverste Maleri var en Laurbærkrands. Altertavlens og Prædikestolen vare malede og forgyldte 1694, men begge Dele ældre. Altertavlen skal have haft en Indskrift, der dog paa J. H. Larsens Tid var ulæselig. I Kirken fandtes tidligere en Herstabsstol fra 1694. Den var forsynet med Blyvinduer og Silkegardiner, Blyet og Rammerne omkring Vinduerne vare forgyldte. Stolen havde denne Indskrift: „Kom o Jesu Naade Soel, Og bestraale denne Stoel, Tag i naadig Baretægt Ewig Krus og Hemmerts Slægt.“ Krus er formodentlig Justitsraad Edvard Kruse som 1ste (eller efter ny Stil 11te) Januar 1692 blev Generaltoldforvalter over Consumptionen i de danske Kjøbstæder (see Bircherods Dagbøger, udg. af Molbech, S. 245). Da Kirkesløien for nogle Aar siden blæste ned, saae man deri hans Vaaben og Navn Edvard Kruse 1693. Han har maaskee bekostet det lille Trætaarn med Uhrer samt ladet Kirken sætte i Stand indvendig. Han maa formodentlig have boet her i Sognet, men herom vides iøvrigt Intet. — I Kirken forefandtes for endeel Aar siden to Malmrøgelsekar; de ere nu forsvundne og kun Raaget af det ene findes i Samlingen paa Engestofte.

Godsted Sogn.

Sognet, der er Annex til D. Alslev, og hvis Kirke ligger 1 $\frac{1}{4}$ M. s. o. for Maribo, grændser mod N. til Maribo Sø, Heirede Sø og Slemminge Sogn, mod D. til Musse og Herredsløv, mod S. til Øster- og Vester Alslev Sogne og mod V. til Røgebølle Sø eller Alsø og Fuglse Herred. Til Sognet hører omtrent Halvdelen af Røgebølle Sø, samt endeel af Maribo Sø, hvortil den lille Gaassø (paa Generalstabens Kort Godsø), der findes ved Sognets Østgrændse og ligeledes hører til dette, har Afløb. Overfladen er lav og jevn og Jordbunden leret. Adskillige Steder, især i Karleby,

findes Sandunderlag temmelig nær ved Overfladen. Arealet er 1816 Tdr. Land, hvoraf 181 Tdr. Land Fredskov (Svinekobbøl, Kaarup Bænger og Ulriksdals Skov). Hartkornet er 143½ Tdr. Land A. og E. og 2¼ Td. Skff.

I Sognet findes Byerne Godsted og Karleby. I Godsted findes Kirken, 8 Gaarde, 19 Huse med Jord, hvoraf de 6 ligge i Skoven Kaarups Bænger og i Udkanten af samme, og kaldes Kaaruphusene, samt 2 jordløse Huse. I Karleby findes 6 Gaarde, 4 Huse med omtrent 3 Tdr. Land, til hvert, og 2 jordløse Huse. (1560 skal Hr. Anders Gøye have taget Karleby fra Øster Ulslev Sogn og lagt den til Godsted). Sømødhusene kaldes et Par Huse med Blegierier, som ligge i Nærheden af den Landstrimmel, der adskiller Heirede Sø fra Maribo Sø.

I Sognet har forhen været endnu 2 Byer, nemlig Kaarup og Røgebølle. Af Kaarup ere dog endnu de ovennævnte Kaarupshuse tilbage. Af Jord fra den nedlagte Kaarup By er endeel indtaget til Skov og en anden Deel lagt til Hovedgaarden Ulriksdal. Heraf svares aarlig i Refusion for Tiende til Præsten 4 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg, 5 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ 14 β). Røgebølle blev nedlagt af Stiftsbefalingsmand Lütke og dens Jord lagt til Søholt Hovedgaard. Heraf svares i Refusion til Præsten 20 Rd. aarlig.

Hovedgaarden Ulriksdal med 48 Tdr. Hartk. og Malevadgaard med 13 Tdr. Hartk. høre begge under Stamhuset Engestofte.

I Sognet findes ialt 15 Gaarde og henved 30 Huse.

Folkemængden var 1801: 217, 1834: 225, 1840: 243, 1855: 278, 1870: 263.

Godsted Sogn var forhen Fæstegods under Hovedgaarden Ulriksdal, men i de senere Aar ere næsten alle Gaarde og Huse solgte som reen Eiendom til Fæsterne. Beboerne have iøvrigt i mange Aar været velhavende og allerede som Fæstere i betydelig Grad forbedret deres Jord og Bygninger.

Med Hensyn til Agerbruget forholder det sig i det Hele omtrent som i D. Alslev Sogn.

Kirken er opført af store røde Muursteen, uden Taarn og Hvælvinger. I en Nist paa Taget hænger en lille, daarlig Klokke. Skibet er 15 Alen langt og 11 Alen bredt, Choret 11 Alen langt og 8 Alen bredt. I den saakaldte „røde Bog“ i Provstearkivet berettes, at Kirken før Reformationen har været meget riig paa Prydelser, hvoriblandt nævnes Glasmalerier, forestillende gamle Konger og Bisper, og at den har været endeel større end nu. Den sidste Beretning er for nylig bleven bekræftet. Ved at grave Grave ud for den vestre Gavl er man nemlig stødt paa Muurlevninger, som tydeligt vise, at Kirken tidligere har været endeel længer. Herpaa tyder ogsaa Formen af Kirkens vestre Gavl. I denne sees nemlig en rund og temmelig tyk Pille med en Bue paa hver Side. Af Pillen sees omtrent den ene Halvdeel inde i Kirken, og den anden i Muren udvendigt. Den øvrige Deel af Gavlaturen er kun een Steens Muur. Altertavlen (fra 1825) er en simpel Trætable med et Bibelsprog, Math. 5, 8. Her har tidligere været en gammel Altertable, som ved et Provstehyn blev kasseret. Den var dannet af et Skab med 2 Fløie, hvori saaes Madonna med Christusbarneet paa Skjødets. 1593 skænkede Frederik Hobe og Fru Sidsel Urne den nuværende Kalk og Duff af Sølv uden Forghldning, til Godsted Kirke, maaskee ogsaa Prædikestolen, der er et gammelt Træstjærerarbeide. (Fr. Hobe havde Nykjøbing, Alholm og Bispensø i Forlening.) Døbefonten er en temmelig raat tilhuggen Kampesteen. Paa en af Kirkestolene er udskaaret Jørgen Daaes og hans Frues, en Bardenfleths, Navne og Baaben med Indskriften: I D. F. K. B. 1578. Paa Degnestolen er hæftet et Brædt, Levning af en anden gammel Stol, hvorpaa er udskaaret et Mandshoved og derunder: Anno 1516 — — — Morten Markes dess Stoele goerdt, og derunder et Bomærke eller Baaben. Foran Al-

teret ligger en Vigsteen fra 1339. Midt paa den er der udhugget et Vaabenskjold med et Skibsanker, og langs med Randen findes denne Indskrift med Munkebogstaver: Anno Domini MCCCXXXIX Judica o: Nicolaus. Kilius. Domini. Hinrici. Militis. de Ancher. (Læsningen af de to sidste Ord er dog ikke ganske sikker.)

Tiender. 2 Gaarde i Karleby svare ifølge Overtiendecommissionens Kjendelse Præstetiende med 2 Tdr. 4 $\frac{1}{2}$ Skp. Hvede, 2 Tdr. 7 $\frac{1}{2}$ Skp. Byg, Konge- og Kirketiende med 2 Tdr. 4 $\frac{1}{2}$ Skp. Hvede og lige saa meget Byg. Af 3 Gaarde i samme By svares 2 Tdr. 4 Skp. Hvede og lige saa meget Byg for hver enkelt Tiende, at betale efter hvert Aars Capitelstart. Af hver Gaard i Godsted By svares 5 Skp. Hvede, 1 Td. Rug, 2 Tdr. Byg, 2 Tdr. Havre, 5 Skp. Urter for hver enkelt Tiende. Huusmænd i Godsted og Karleby svare 1 Td. Byg af hver Td. Hartk. efter Capitelstart. Kongetienden hører til Engestofte.

Skolen er opført 1856. Det grundmurede Stuehuus indeholder en rummelig Skolestue og Bolig for Læreren. Der undervises i de samme Fag som i D. Alslev Skole. Læreren har anordningsmæssig Løn og Brugen af en Have paa 2 Skp. Land og en Jordlod paa 10—11 Tdr. Land.

Om Fattigvæsen og Legater see D. Alslev.

Sognet hører under de samme Administrativ-Inddelinger som Hovedsognet; 3die Valgkreds; Amtets 57de Lægd.

Hovedgaarden Ulrikssdal ligger paa et Sted, hvis ældste Navn skal have været Hindsholm. I Middelalderen, da Stedet tilhørte den fjerde Bispestol, kaldtes det Bispenesø, og Omgivelserne tyde ogsaa paa, at det forhen har været en D. Bispenesø var dog rimeligviis kun en Sædegaard, der tilhørte Bispestolen, medens den egentlige Bispe-residents synes at have været først paa Aalevad Slot (see nedenfor) og senere paa Alsø, der antages at have ligget i Fuglse Sogn og Herred. Ved Reformationen blev det laalandske Gods, der havde tilhørt Bispestolen, inddraget under Kronen, og det heraf dannede Den Len blev i det følgende Tidsrum, i Reglen mod en ringe Afgift, bortforlenet til

Adelsmænd og efter Enevoldsmagtens Indførelse bortforpagtet. Den 16de September 1537 overdroges Den Len tilligemed endeel af Indtagten af Gjedser Len til Johan Rantzov, som i Stedet herfor tilbagegav Krogen Slot og Len til Kongen. Senere overdroges Den Len til følgende Lensmænd: 1570 til Albert Dxe til Nielstrup, 1577 til Jørgen Daa, 1582 til Morten Benstermand til Søholt, 1586 til Frederik Hobe til Bosrup, og derefter til Just v Papenheim, der ogsaa eiede Søholt. Efter Enevoldsmagtens Indførelse var Lenet i nogen Tid bortforpagtet, indtil H. Ulrik v. Ritzov fik det i Bytte af Kongen for Sølsted Gaard og Gods. Ritzov, der stammede fra Mecklenborg, havde fra Bage svunget sig op i Høftjenesten, og var mod Slutningen af det 17de Aarhundrede Hofmarskalk hos Kronprinds Frederik, siden Kong Frederik IV. Omtrent 1681 købte han Sædingegaard og Søholt af Kong Christian V, hvortil han for en stor Deel havde erholdt Midlerne i de rige Gaver af Fordegods, Kirker, Tiender, Eftergivelser af Skatterestancer osv., som Kongen efterhaanden forundte ham. Hvad han saaledes havde erholdt som Gave andetsteds, fik han derefter med stor Fordeel magelagt mod kongeligt Bøndergods omkring Søholt. Derefter indgav han til Kongen en Ansøgning, hvori det hed, at dette Gods dog ikke kunde overkomme „Gaardsens Avl at drive“; og da intet mere Bøndergods der i Nærheden var at erholde tilkjøbs, havde han kjøbt Sølsted Gaard; men da denne var noget langt afliggende fra Søholt, henved 3 Miil, saa han ingen fornøden Hjælp med Vegt og Arbejde derfra kunde faae, saa søgte han, at Kongen atter vil modtage Sølstedgaard i Magelag mod en lille Sædegaard, kaldet Bispenes Ø, som støder paa Søholts Enemærker, og hvis Hovedgaardstaxt udgjør 44½ Tdr. Hartkorn, med endeel af sammes underliggende Bøndergods, samt at den maatte lægges under Søholts Hovedgaardstaxt. Kongen bevilgede Magelaget og paalagde Rentekammeret et likvidere Godserne mod hinanden. Dette skete, og det opløstes nu, at Ritzov alt tilforn havde modtaget kongelige Gaver til en Værdi af over 26,000 Rdl. Magelaget kom imidlertid i Stand, og i Skjødet af 18de Januar 1691 eftergaves derhos ikke blot den Sum 1014 Rdl. 6 β, hvormed Dens Værdi oversteg Sølstedes, men endog resterende Skatter i Penge og Korn. Geheimeraad Ritzov blev derefter Stiftamtmand over Laaland og Falster og Amtmand i Nykjøbing; har beskæftigede sig meget med Bestyrelsen og Forstkjønnelsen af sine 3 Godser og opførte nye Bygninger paa dem alle, ogsaa paa Bispenesø, som han 1714 gav Navnet Ulrikssdal. Han opførte her et Baaningshuus, der var en eenetages Bygning med Frontespice, hvori saaes hans og Frues, en født Hardenbergs, Baaben, smykkede med adelig Krone og Dannebrogstjæden.

En Sal, der endnu var til i Begyndelsen af dette Aarhundrede, var prydet med malede Tapeter, forestillende Riitzovske Familiescener og Partier af Søholts Have. Gaarden forblev i hans Familie indtil hans Svigersøn Kammerherre Godske Hans v. Krogh den 4de Marts 1776 folgte den til Landsdommer Etatsraad Wichmand til Engestofte, ifølge hvis Testamente den tilligemed Engestofte under 8de November 1799 blev oprettet til Stamhuset Engestofte. Af de oprindelige Bygninger findes paa Bispenæsø eller Ulriksdal intet. Selve de af Riitzov opførte fortæredes aldeles ved en Brand den 19de Mai 1860. Det antages at Slden var paasat. Intet blev bevaret uden nogle Brudstykker af Baabenstjoldet over Gaardsdøren; disse ere nu anbragte i Frontespicen ud til Haven.

Den gamle Bispegaard Malevad laae omtrent midt i Godsted Sogn og var vistnok i sin Tid omgivet af Søer, der senere ere forvandlede til Enge og Tørvemoser. Disse Søer forsynedes med Vand fra Udløbet af Røgebølle Sø, der dengang flød denne Vej ad Gaassø til, drev Møllen paa den nærliggende endnu kaldte Mølleholm og afgav Leilighed til det Fiskeær, efter hvilket Stedet har faaet Navn af Malevad. Det endnu vel bevarede Boldsted ligger tæt ved den endnu saakaldte Malevadsgaard, paa en langstrakt Banke, der udgjør omtrent 3 Tdr. Land. Denne Banke er paa de 3 Sider omgivet af fide Enge, og paa den fjerde skilt fra Fastlandet ved et dybt og bredt Svælg, der rimeligvis skulder først Naturen og derefter Kunsten sin Tilværelse. Borgen laae yderst paa Bankens østlige bratte Ende, umiddelbart ud imod det Svælg, der skiller denne fra Fastlandet. Boldstedet er vel 50 Alen i N. og S. og 30 Alen i Ø. og V., men paa det nordøstlige Hjørne gaaer det ud i en Spids, og her har maaskee staaet et Taarn med Hovedindgangen. Flanken langs med den østre Grav var omtrent 70 Alen lang. Borgen synes at have været omgivet af en særegen Grav med Vold, og der findes tydelige Spor af Bygninger saavel paa den egentlige Borgplads som paa den andet Side af det Svælg, der adskiller den fra Fastlandet. Paa den sydlige Side af Borgpladsen er et Stykke af Bankens Forside endnu skarpt affaaet, næsten som Spaden har dannet det ved Befæstningens Anlæg. Forskjellige Gjenstande, fundne i Ruinerne, bevares i Samlingen paa Engestofte. Boldstedet er ved Cierens Kammerherre Wichfeldts Omfarg blevet fredet.

I Sognet findes endnu flere betydelige Oldstidsminder. En Samling af Gravhøie findes i en lille Skov, omtrent 3 Tdr. Land stor, ved den østre Ende af Heirede Sø. Stedet er indhegnet og sat under det Offentliges Tilsyn. En meget stor Settestue findes i en stor

Høi v. for Karleby. Fra Høiens Top habes en meget viid Udsigt over det sydøstlige Laaland.

(See: Fortidsminder fra Egnen om Maribo Sø, af S. Wichfeld. 1862).

Vester Ulslev Sogn.

Dette Sogn, hvis Kirke ligger $1\frac{1}{4}$ Miil v. for nærmeste Kjøbstad Nysted og $1\frac{1}{2}$ M. ø. for Rødbj, og passerer af Landeveien imellem disse to Byer, grændser mod N. til Røgebølle Sø eller Ulsø og Godsted Sogn, mod D. til Øster Ulslev, mod S. til Laalandsbøt og mod V. til Fuglse Herred. Overfladen er paa nogle Steder temmelig bakket, men iøvrigt lav, noget afdalende mod Røgebølle Sø, mod Fuglse Herred og især ned mod Stranden. Vesten for Vester Ulslev By findes en Kilde, som i Tilfælde af Vandmangel forsyner Byen og som de Nærmestboende stadigt benytte. Vandet i denne Kilde er noget jernholdigt og har strax naar det er optaget, nogen Smag deraf, men er iøvrigt klart og godt. Flere Kildevæld findes i Sognet. Den store Vestermoose strækker sig fra Fuglse Herred ind i Sognet og har i dette et Areal af 40 Tdr. Land. Jordbunden er en Mellemting mellem de mere sandede Jorder henimod Nysted og det meget stærkt lerede Jordsmon omkring Rødbj. Til Sognet hører den i Stranden beliggende Kalveholm. Sognets Areal er 2869 Tdr. Land, hvoraf lidt Skov. Hartkornet er $296\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E., og 1 Td. Mst.

Sognet indbefatter Byerne Vester Ulslev med Kirke, Præstegaard og Skole, Dillebølle, østlig ved Sognegrændsen, Sløse By mod N. D., med Skole og Veirmølle, Sørup, ved Ulsø, der ogsaa her kaldes Sørup Sø, Hander-mølle, ned mod Stranden (tildeels omringet af Kjeldskoven, hvoraf den største Deel ligger i Fuglse Herred), og Sandager, ligeledes ved Stranden.

I Sognet findes ialt 63 Gaarde og noget over 100 Huse.

Folkemængden var 1801: 579, 1834: 674, 1840: 758, 1845: 825, 1850: 817, 1855: 889, 1860: 902, 1870: 928.

Indtil 1852 var Sognets 296½ Tdr. Hartkorn saaledes fordeelt, at 13½ Tdr. henhørte under Præste- og Degnegården, 212 Tdr. (Vesterulsklev, Ollehølle, Sandager og Handermelle Byer) hørte under Bremersvolds Gods, og 71 Tdr. (Sløse og Sørup) under Kjærstrup. Da Kjærstrup Gaard og Gods i Aaret 1852 kjøbtes af Grev Knuth, tilbød han Bønderne deres Fæstegaarde til en Priis af 600 Rd. pr. Td. Hartk. De 3 Gaarde, hvoraf Sørup By bestaaer, og 6 af Gaardene i Sløse vare solgte indtil i April 1855. Nu ere næsten alle de øvrige Gaarde i Sløse solgte til Eiendom, skjøndt Priisen var bleven forhøiet til 1000 Rd. for hver Td. Hartk. — Degnegården var efter Fradragelse af en Skolelod paa ca. 6 Tdr. Land, i Aaret 1816 af Communen solgt til den daværende Besidder af Kjærstrups og Bremersvolds Godser, siden bortforpagtet og senere bortfæstet, og endelig da den med Kjærstrups øvrige Tilliggende blev solgt til Grev Knuth, blev den afhændet til den daværende Fæster som Eiendom. Af Bremersvolds Gods er i de senere Aar endeel solgt til Arvefæste. Priisen har været 1500 Rd. pr. Td. Hartk., saaledes at Halvdelen betaltes med Penge og Halvdelen reduceredes til en aarlig Kornafgift. — Indførelse af Selveiendom har foranlediget betydelig Udstykning, men ogsaa hos Beboerne vaakt større Driftighed og Eyst til at forbedre Bygningerne.

En Bondegaard har i Reglen 35—60 Tdr. Land med 4—7 Tdr. Hartkorn. De mindre Gaarde eller saakaldte Halvgaarde have hver 20—30 Tdr. Land. Markerne drives næsten uden Undtagelse i 7 Dele. Besætningen paa en Heelgaard er 4 Heste og 5—8 Køer, og paa en Halvgaard 2 Heste og 3 Køer.

Jordens Forbedring ved Mergling var allerede for henvend en Snees Aar siden i god Fremgang. Draining anvendes paa enkelte Steder.

Kirken har oprindelig kun bestaaet af Skibet, men senere er Taarnet og Choret føiet til og Hvælvinger indsatte. Man seer endnu de smaae runde Vinduer over Hvælvingerne og Spor af Væggemalerier. Taarnet er ret anseeligt og har et Spir, der dog er af en noget tung Form. Den største Klokke i Taarnet var fra 1616, men er senere omstøbt. Kirkens indvendige Længde er omtrent 38 Alen, hvoraf Forkirken under den ene Halvdeel af Taarnhvælvingen indtager 5 Alen, Skibet 24 Alen og Choret 9 Alen. Skibet er 11 Alen og Choret 7 Alen bredt. Hvælvingerne have følgende Høide: den i Taarnet ca. $11\frac{1}{2}$ Alen, de to i Skibet ca. 10 Alen og den i Choret 8 Alen. Den første har 4, de tre andre hver 8 Ribber. De støtte sig paa Piller, der indvendig ere 5 Dvarteer brede og springe 1 Alen ud fra Væggen og ere fortsatte udenfor. En Bue, der springer omtrent 6 Dvarteer ud fra Væggen og er 7 Dvarteer bred adskiller Skibet fra Choret, og en lignende Taarnhvælvingen fra Skibet. Muren er i Skibet og Choret 7 Dvarteer, og i Taarnet 3 Alen tyk. De nævnte Buer og Hvælvinger ere uden Spids; kun ved den nye Indgang i Taarnet, hvor der før var et Vindue, er nu en spidsbuet Fordybning. Kirken blev underkastet en Hovedreparation i Sommeren 1852, idet Træværket blev fornyet og malet som Egetræ, Væggen og Hvælvingerne aspuddede, smukke spidsbuede Jernvinduer indsatte i Skibet, Indgangen anbragt i Taarnet osv. Altertavlen skal være givet hertil 1616 af Sognepræst Morten Knudsen. Den er smukt udført, i den Tids Stil, med Konsoller og Søiler. Den er malet med forskellige Træfarver, de bagest liggende Dele med Palisanderfarve, det øvrige med Egetræsfarve, mere eller mindre mørkt efter som Delene springe frem, og Søilerne som Ahorn. I Midten saaes tidligere et Maleri, men nu er en Chri-

stusfigur efter Thorvaldsen anbragt foran Altertavlen. Prædikestolens Decorationer ere udarbejdede i Righed med Alterets, men mere stive og tamme og rimeligviis nyere. Malingen er i samme Stil som Alterets. Uagtet Kirken er temmelig anseelig, vilde den dog ikke være rummelig nok, hvis Kirkegangen var god. Familiernes Antal i Sognet er nemlig 186, og i Kirken er kun 102 Pladser paa hver Side foruden nogle paa Pulpituret over Indgangen. Der er altsaa ikke $1\frac{1}{2}$ Plads til hver Familie. Kirken tilhører Grevskabet Knuthenborg.

Præstegaarden. Stuehuset mod N. (med Tegltag) og Laden mod S. ere gamle. 2 Længder, mod N. og V. bleve i Sommeren 1871 ombyggede af Grundmuur med Spaantag. Gaardens Areal er ca. 84 Tdr. Land, hvoraf en halv Snes Tdr. Land Moseeng. Hartkornet er 10 Tdr. 5 Skp. 1 Alb.

Tiender. Kirke- og Kongetienden, som eies af Grevskabet Knuthenborg, udgjøre tilsammen 185 Td. 6 Skp. $3\frac{3}{4}$ Fd. Hvede og 188 Td. $3\frac{7}{12}$ Fj. Byg; Præstetienden 89 Tdr. 5 Skp. $1\frac{1}{12}$ Fj. Hvede, 114 Tdr. $1\frac{11}{12}$ Fj. Byg, 11 Tdr. 5 Skp. Havre. Angaaende Tienderne blev der ved Commis-sionens Mægling sluttet Afford 1854. Alle 3 Tiender er lægges efter Capitelstart, altsaa naar denne er sat.

I Sognet findes 3 Skoler. Den ældste af disse, Vester Alslev Skole, er en af Frederik IV.s Skoler, opført af svær Grundmuur. Skolestuen er udvidet 1852 og Bygningerne i god Stand. Skolelodden er 6 Tdr. Land meget god Jord. Sløse Skole er opført for nogle og tredive Aar siden, af Bindingsværk. Boligen er lys og venlig; Skolelodden er paa $3\frac{1}{2}$ Tdr. Land meget god Jord. Den tredie Skole blev opført i Sommeren 1855 af Grundmuur, paa en Lod i Strandby, som ved Udskiftningen blev udlagt dertil. Foruden Brugen af de nævnte Jordlodder erholder enhver af Lærerne aarligt: 6 Tdr. Rug og 10 Tdr. Byg in natura; 25 Tdr. Byg efter Capitelstarten, anordningsmæssig Fourage

og Brændsel, Offer og Accidenter af Districtet (30—40 Rbd. af hver). Desuden faaer Læreren i B. Ulslev Skole aarligt i Smaaredsel: 8 halve Gjæs, 8 Stk. Brød og 4 Sneise Vg; Læreren i Sløse Skole: 19½ halve Gjæs, 1½ Stk. Brød og 9 Sneise Vg; Læreren i Strandbyernes Skole: 15½ halve Gjæs, 15½ Stk. Brød og 7 Sneise Vg. — Foruden i de mere almindelige Fag gives tillige nogen Underviisning i Historie og Geografi.

Et Folkebibliothek er oprettet 1847 ved Understøttelse af Landhuusholdningssekskabet og Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug.

Hospitalet og Fattighuset i Vester Ulslev By er i en meget god Stand. — Omtrent 50 Personer ere under Fattigvæsenet.

Communalafgiften udgjorde i Aaret 1870: paa Hartkorn 2620 Rbd., (deri indbefattet Naturalier), paa Formue og Leilighed 379 Rbd. — Til Fattigvæsenet var beregnet 1001 Rbd.; til Skolevæsenet 1209 Rbd. og til Veivæsenet 900 Rbd.

Sognet har 2 Legater og 1 Kapital: Af Geheimeraadinde Emerentia v. Levehaug Legat af 30te Juni 1744, der indestaaer i Grevskabet Christiansholm, har Sognet aarlig 5 Rbd., der tilfalder Skolevæsenet. Sognepræst Sandøes Legat paa 200 Rbd. indestaaer i Bundtmager Bergs Gaard i Nykjøbing, og Renten, 8 Rbd., tilfalder Fattigvæsenet. En Kapital paa 2055 Rbd. som Skolevæsenet eiede, og som var indkommen vdd Salg af den forrige Degnegaard, er blevet reduceret til omtrent 1000 Rbd. idet endeel af den, ifølge Ministeriets Tilladelse, er bleven anvendt til Opførelsen af den nye Skole.

Sognet hører under Nysted Birks Jurisdiction, Maribo Amtstuedistrict, Sarlkjøbing Lægedistrict; 3die Valkreds; det danner Amtets 64de Lægd.

I Sognet findes nogle mere eller mindre beskædigede Høie fra Steenalderen.

Biskop D. G. Monrad var Præst i Vester Ulslev fra 1846 til i Marts 1848, da han blev kaldet til Kjøbenhavn som Minister for Kirke- og Underviisningsvæsenet.

Kjettinge Sogn.

Hertil er Bregninge Sogn annecteret. Kjettinge Kirke ligger omtrent $\frac{1}{3}$ Miil n. for nærmeste Kjøbstad Nysted, og Sognet begrænses mod N. af Thoreby Sogn, mod D. af Nykjøbing Fjord eller Guldborg Sund, mod S. af Nysted Landsogn og mod V. af Bregninge Sogn. Veien imellem Nysted og Nykjøbing passerer Sognet og gaaer ved dets sydlige Grænse tæt forbi den lille Marksfø. Overfladen er jevn og sænker sig noget mod Stranden. Jordbunden er leret (især i Tofferup og Freilev Byer), og i den østlige og vestlige Deel af Sognet grus- og sandblandet. Mergel findes. Ved Raagelunde Gaarde findes den temmelig betydelige Effemose. En Bæk, der udspringer af en Mose tæt v. for Freilev, falder efter et bugtet Løb ud i Sundet, hvor den har en temmelig bred Munding. Sognets Areal er 5449 Tdr. Land, hvoraf 822 Tdr. Land Fredskov (Freilev Skov, Bækkeskov, Sønderhave). Hartkornet er 535 Tdr. A. og E., $13\frac{3}{4}$ Tdr. Skff. og 1 Td. Mff.

Til Kjettinge Sogn høre 4 Byer, Kjettinge, Raagelunde, Tofferup og Freilev. De to førstnævnte bleve udskiftede 1805, Freilev 1799.

I Kjettinge By findes Kirken, Præstegaarden, 18 Bøndergaarde (for Størstedelen Selveiendom) og 31 Huse med Jord. Kun en af Gaardene har over 7 Tdr. Hartkorn; enhver af de øvrige har $4\frac{1}{2}$ —6 Tdr. og hvert af Husene 3—7 Skp. Af de 31 Huslodder ere de 13 Parceller af udstykkede Gaarde. Af de nævnte 18 Gaarde benævnes de to Bækkeskov; deres Jorder, 80 Tdr. Land, hørte forhen til Præstegaarden, men bleve i Aaret 1811

fulgte til Besidderen af Grevskabet Christiansholm. Præsten erholder i aarlig Rente af Kjøbesummen 159 Rdl., og desuden $16\frac{1}{2}$ Tdr. Byg efter Middeltallet af de sidste 10 Aars Capitelstart, samt 3 Favne Gavntre. Til Rjettinge By hører omtrent 70 Tdr. Land Skovjord, deels bevoret med Kratskov og deels opdyrket. Den er udfistet iblandt Bønderne. Endvidere findes her Fredskoven Bekkeskov, som tilhører Grevskabet Christiansholm, og hvis Skovskylde Hartkorn er 11 Tdr. 1 Skp. 3 Fj. Byen blev udfistet 1805.

Kaagelunde By udfistet 1805, har 9 Gaarde med hver 5—8 Tdr. Hartkorn, samt 13 Huse med Jord.

Tokkerup har 4 Selveiergaarde med $7\frac{1}{2}$ —9 Tdr. Hartk. til hver, samt nogle Huse.

Freilev By har 27 Selveiergaarde og 12 Fæstegaarde med 5—8 Tdr. Hartkorn til hver, 1 Halvgaard, oprindelig en fra Præstefaldet bortsolgt Mensalgaard, med 1 Td. 6 Skp. 1 Fj. $1\frac{1}{4}$ Alb. Hartk., et Boelsted med $1\frac{1}{2}$ Td. Hartk. samt 39 Huse. Den forhenværende Kapellangaard er udstykket i 5 Parceller. Byen blev udfistet 1799.

I Sognet findes ialt 72 Gaarde og omtrent 100 Huse.

Folkemængden var 1801: 905, 1834: 969, 1840: 1081, 1855: 1303, 1870: 1399.

Alle Bøndergaarde i Rjettinge Sogn henhørte tidligere til Grevskabet Christiansholms Gods, men i Løbet af de sidste 10—12 Aar er den største Deel deraf fulgt til Selveiendom, til en Priis af 1000 Rdl. for hver Td. Hartkorn. Endeel Udstykning har fundet Sted.

Da Bønderne i Freilev vare bragte paa den Formening, at de havde Medieiendomsret til Gaardene, søgte de at hævede denne deres formeentlige Ret ved Domstolene; den Sag, som for 12 Aar siden paabegyndtes, og som ved de to første Instantser blev vundet for Grevskabet, fortsattes derefter af 12 Bønder for Høiesteret, hvor den ligeledes blev afgjort til Grevskabets Fordeel; dog havde imidlertid 27 Bønder i

Årene 1868 — 70 kjøbt deres Gaarde for 1000 Rdl. pr. Td. Hartk.

Det særegne, maaskee her i Landet enestaaende Forhold, har bestaaet, at Fæsterne i Freilev have eiet Skoven i Fællesskab, efter Høiesteretsdom, og deres Dispositionsret har en saadan Udstrækning, at de med Hensyn til Brugen saavel af Græsningen i Skoven som af det af en kongelig Skovrider aarligt udviste Brænde, selv ere Lovgivere, Dommere og Executorer; ja der findes Exempel paa, at de efter given Anledning upaataalt have berøvet Enkeltmand al Adgang til Skoven og deelt Indtægten af samme, og denne er ikke ubetydelig, da hver Gaardmand udenfor hans eget Forbrug kan aarlig sælge ca. 20 Favne Brænde. Skovene, som Freilev Bønder paa denne Maade eie, udgjøre: a, Fredsskoven ca. 400 Tdr. Land med 19 Tdr. Hartk., som alene eies af Gaardmændene, og b, 22 Tdr. Hartkorn, ca. 400 Tdr. Land Skovjord, udsfistet 1841, som er opdyrket, og hvori ogsaa 40 af Huusmændene have faaet deres Anpart, lidt over $\frac{1}{2}$ Skp. Hartk. til hver. Af Bøndernes Parter ere 11 bebyggede, 8 à 10 Tdr. Land til hver. Endeel af Bønderne, der finde sig besværede ved det Afhængighedsforhold, som Fællesskabet for Fredsskovens Vedkommende medfører, have begyndt at virke for Udsfistning af samme. Kong Frederik den Andens aabne Brev fra 1576 samt flere gamle Dokumenter angaaende Freilev Skov opbevares hos Bymændene.

Marken benyttes gjerne saaledes, at man bruger 3 Års Drift og 3 Års Hvile. Efter Heelbrak saaes halvt Hvede og halvt Rug, i andet År saaes Byg, og i den bedre Jord halvt Værter, og i tredje År Havre. Jorden udlægges derefter med Kløver, især sildig Kløver, der sjældnere mislykkes og giver mere end den tidligere, men er vanskeligere at bjerge. Kaps dyrkes ikke, derimod paa enkelte Steder Roer og Gulerødder; Kartofler og Hør avles til eget Forbrug. I Gjennemsnit regnes af Hvede og Rug 10 Fold, af Byg 9

og af Havre 10. Jorden forbedres efterhaanden ved Grøftegravning og Mergling. Paa enkelte Steder draines. Af Smør produceres ikke meget. Besætningen forbedres efterhaanden ved Tillægsdyr af god Race. Indførelse af Selveiendom har bevirket, at der opføres nye og bedre Bygninger.

Kirken er en stor, lys og vel vedligeholdt Bygning. Den har et Taarn med Uhr og 3 Klokker, af hvilke den ene skal være fra 1407; den anden er fra 1591 og den tredie er givet til Kirken 1654 af Menighedens Ungdom ved en særegen Velighed. I Aaret 1853 indrettedes en ny Indgang under Taarnet, lige for Alteret, og det gamle Baabenhuus paa Kirkens Sydside frامuredes Kirken og benyttes nu som Materialhuus. Forhallen under Taarnet er $9\frac{3}{4}$ Alen lang og $8\frac{3}{4}$ Alen bred; Skibet er 45 Alen langt og $12\frac{1}{2}$ Alen bredt; Choret har 9 Alens Længde og samme Brede som Skibet. Over hele Kirken findes spidsbuede Hvælvinger, af hvilke de i Skibet støttes paa fremspringende Muurpiller. Hvælvingerne have hver 4 Ribber, der samles i Midten. Paa Altartavlen findes Urners og Grubbers Baabener og Aars-tallet 1602; den er nemlig skænket til Kirken af Knud Urne til Aasmarte og hans Hustru Mette Grubbe. Til Døbefonten hører et mærkeligt gammelt Døbefad med Figurer og Indskrift. 1860 fik Kirken et udmærket godt Orgel, som skænktes af Kirkeeieren. 1866 bleve Stolestaderne i Kirken malede med Egetræsfarve, Alteret, Gelænderet om samme samt Prædikestolen malede og forgyldte. Paa Kirkens Nordside findes en Table med Navnene paa Præsterne siden Reformationen. Ved Chorets Nordside er tilbygget et Kapel, hvortil Indgangen er fra Choret, igjennem to smukt udarbejdede Jerndøre. Over Indgangen sees en Table med Indskrift. Kapellet tjener til Begravelse for Landsdommer Poul Mathiesen, der døde 1708, og Hustru Ida Portuan, der døde 1705. De have givet 200 Slettedaler til dets Vedligeholdelse. Kirken tilhører Grevskabet Christiansholm.

Præstegaarden, hvis Bygninger ere gamle, men solide, skal tildeels være opbygget 1666. Over Døren til Kirkegaarden har staaet denne Indskrift: Veniat pax domini super hanc domum, MDCLXVI, XXIV Aprilis. G. E. B. + I. I. D. (s: Sognepræsten Gert Eriksen Bremer og hans Hustru Ingeborg Jacobsdatter.) Stuehuset indeholder en rummelig Bolig for Præsten, og i Sidehuset findes en Forpagterbolig. Et Huns paa 4 Fag, som staaer i Toften, er Præstens private Eiendom, og skal ved Embedets Fratrædelse nedbrydes, hvis ikke Eftermanden vil overtage det som sin private Eiendom. Til Gaarden hører, foruden en god Have paa $1\frac{1}{2}$ Td. Land, et Areal af 35 Tdr. Agerland, inddeelt i 8 Marker, 3 Tdr. Land Eng og en Skovhave paa omtr. 3 Tdr. Land. Hartkornet er 6 Tdr. 1 Skp. 3 Fj. Agerjorden og Engen ere bortforpagtede mod en aarlig Afgift af 3 Tdr Byg pr. Td. Land.

De Præstekaldet tilhørende Capitaler, som indestaae i Stiftets Midler, ere fremkomne saaledes:

- a, 3 Maret 1811 bortsolgtes af Præstegaardens Areal 80 Tdr. Land (see S. 96—97) for en aarlig Afgift af $16\frac{1}{2}$ Td. Byg foruden Kjøbesummen 3983 Rd. " £ " β
- b, 3 Maret 1856 solgtes Annergaarden i Grønnegade (see S. 106) for en aarlig Afgift af 20 Tdr. Byg, og Kjøbesummen 8000 — " - " -
- c, Et Mensalsted i Freilev med Hartk. 1 Td. 6 Skp. 1 Fj. $1\frac{1}{4}$ Alb. solgtes i H. til Lov. af 24de April 1860 for en aarlig Afgift af 7 Tdr. Byg, og Kjøbesum 1326 — " - " -
- d, Et Huns i Freilev med $2\frac{3}{4}$ Alb. Hartk. solgtes for 183 — 4 - 13 -

e, Et do. i Grønnegade, $1\frac{1}{4}$ Alb.

Hartk for 138 Rd. „ $\frac{1}{2}$ 2 β

f, Et do. ved Rjettinge Kirke, for 267 — 2 - 1 -

13,898 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ „ β

Af Præsteembedet erholde Førstelæreren i Freilev og Læreren i Raagelunde Skole aarligt hver 10 Skp. Byg. Dette hidrører fra, at Præsteembedet indtil videre har Bru- gen af den Jord, som var overladt til Enkesæde for Kaldet, og som oprindelig var Degnejord, imod at der skulde svares $2\frac{1}{2}$ Td. Byg aarligt til Skolelærerhjælpekasen. Da ingen Enkebolig var opført paa Jorden, resolveredes 5te Januar 1830, at Sognepræsten, foruden de nævnte $2\frac{1}{2}$ Td. Byg til Skolevæsenet, skulde betale den ældste Enke paa Kaldet 30 Rd. som Erstatning for Enkebolig. 1848 indgav Sogne- præsten et Andragende til Cultusministeriet om, at Embedet maatte blive befriet fra denne Jordlod, der i Forhold til sin Størrelse, (3 Tdr. Land) og ringe Bessaffenhed var høit beskattet. Herpaa svarede Ministeriet under 27de October 1848, „at det, naar en Præst bliver kaldet til dette Embede paa en Tid, da der ingen Enke er paa Kaldet, vil komme under Overveielse om Jordlodden atter kan falde tilbage til Skolevæsenet imod at Godtgjørelsen til Enken og Afgiften til Skolelærerhjælpekasen bortfalder.“ Den 25de April 1857 bestemte Ministeriet, „at bemeldte Afgift af $2\frac{1}{2}$ Td. Byg tillægges Skolelærerne i Rjettinge Sogn, hvoraf de hver faaer det halve.“

Tiender. Rjettinge Sogn har 495 Tdr. tiendepligtigt Hartkorn. Ronge- og Kirketienden eies af Grevskabet Christiansholm. Af 400 Tdr. Hartkorn ydes efter fgl. conf. Tiendeforening af 1826 et Bederlag af 7 Skp. Byg in natura pr. Td. Hartk. for enkelt Tiende; af 95 Td. Hartkorn ydes, ifølge fgl. conf. Forening af 1855 1 Td. Byg af hver Td. Hartk. enkelt Tiende, som betales med Penge efter Capitelstært. Præstetienden af 348 Td. Hartkorn betales,

efter den nævnte Forening af 1826 med et Bederlag in natura af 45 Tdr. Hvede, 24 Td. Rug, 102 Tdr. Byg og 33 Tdr. Havre, — og af 147 Tdr. Hartk. efter den nævnte Forening af 1855 med 1 Td. Byg af hver Td. Hartk. efter hvert Aars Capitelstart. Dvægtienden, som forhen var ydet med en Gaas af hver af Pastoratets 98 Gaarde, blev i H. t. Lov af 19de October 1861 ved den vedkommende Commission den 24de Januar 1863 afløst med $1\frac{1}{2}$ Skp. Byg af hver Gaard, at betale efter foregaaende Aars Capitelstart.

Skoler findes i Raagelunde og Freilev.

Raagelunde Skoledistrict indbefatter Bjerne Rjettinge, Raagelunde og Tofferup. Skolen er en af Frederik IV's, og søges af henved 100 Børn. Lærerboligen er, efter at den 1866 blev udvidet med 2 Fag, rummelig. Læreren har reglementeret Løn: 6 Tdr. Rug, 35 Tdr. Byg, Kirkesangerløn 16 Rd., Skolepenge ca. 45 Rd., 10 Skp. Byg af Præsteembedet (see S. 101); Skolelodden, ca. 6 Tdr. Land, er middelmaadig, høitliggende, gruset, med 7 Skp. 1 Fj. Hartk.

Freilev Skole er ligeledes en af Frederik IV's. Districtet indbefatter hele Freilev By. Ifølge Ministeriets Skrivelse af 25de November 1853 blev ved denne Skole oprettet et Andenlærerembede og opført en Tilbygning, bestemt til en Skolestue og et Værelse til en ugift Lærer. Begge Skolens Afdelinger søges af over 100 Børn. Førstelærers Løn er: 6 Tdr. Rug, 35 Td. Byg, Skolepenge c. 30 Rd., Fourage og Brændsel, 10 Skp. Byg af Præsteembedet (see S. 101), Brugen af en Skolelod paa $5\frac{1}{2}$ Td. Land god Jord med 6 Skp. 2 Fj. $1\frac{1}{4}$ Alb. Hartk. — Andenlærers Løn er 200 Rd., Skolepenge ca. 30 Rd. og 4 Favne Brænde. — Da en stor Deel af Skovjorden i den senere Tid er bleven bebygget, og omtrent 20 Familier boe $\frac{1}{2}$ Mil eller mere fra Skolen, er en Forandring i Districtet nære forestaaende. Det er paatænkt at nedlægge Andenlærerembedet

og at oprette en ny Skole paa et beleiligt Sted. Pastoratets Skolevæsen eier en Capital af 2900 Rdl. og erholder i aarlig Indtægt $12\frac{3}{4}$ Tdr. Byg, af det nedlagte Capellanies Jord.

I Freilev findes et Læseselskab.

Fattighuset i Rjettinge er opført 1845 og skjænket af Besidderen af Grevskabet Christiansholm. Det har 12 rummelige Værelser, en Sygestue, en Ligstue osv., og til hver Stue er lagt et Stykke Havejord.

Rjettinge og Bregninge Sogne have fælles Fattig- og Skolevæsen. Det aarlige Bidrag til Fattigvæsenet er 45 Tdr. Rug, 45 Tdr. Byg og omtrent 1000 Rdl.

Legater. Etatsraad Andreas Høvels Legat, stiftet 1759 og fgl. conf. 13de Septb. 1786, er paa 500 Rdl. Af Renten gives $\frac{4}{5}$ til 12 Skolebørn i Rjettinge By til Klæder, medens $\frac{1}{5}$ deles imellem Provsten og Stedets Præst. — Af Renten af Emerentia v. Levehaus Legat paa 800 Rdl. erholder Kommunen 15 Rd. 49 β , som indbetales i Fattigkassen. Den øvrige Rente tilfalder andre Sogne. Af Renten af det Thonboeske Legat (stiftet af Enken Ane Marie Thonboe, hvis Mand i 50 Aar havde været Inspecteur ved Geheimeraad Raben Levehaus laalandske Godser) erholder Kommunen 1 Rd. 2 fl . — Af Herredslev Hospital erholder Kommunen aarligt 2 Rd. 3 fl — Af en Obligation paa 300 Rdl. indbetales Renten i Fattigkassen.

Sognet hører under Nysted Birkis Jurisdiction, Maribo Amtstuedistrict, Særfjøbing Lægedistrict; 4de Valgfreds; det danner Amtets 65de Lægd. Sognet er med Annexet forenet til een Commune og er inddeelt i to Sognesogedistricter, det søndre og det nordre.

Nord for Freilev By findes Boldstedet af det saakaldte Freilev Slot.

Rjettinge Sogn udgjorde forhen et eget Pastorat, uden Annex, men 1695 blev Bregninge annecteret hertil, samtidigt med at Herredslev blev Annex til Nysted. Bjerne Bantore og Taagense hørte til

Rjettinge Sogn indtil i Aaret 1846, da de bleve lagte under Nysted Landsogn.

Kaagelunde kaldes i S. R. D. VII, 540 Kofælund.

Byen Frostrup, der laae nord for Freilev, blev for mange Aar siden nedlagt, og kun Skoven og et Skovfogedhuus beholdt Navnet. For omtrent 40 Aar siden blev der opbygget en Gaard, som tilligemed Skovfogedhuset ifølge en Cancelliresolution blev henlagt til Thoreby Sogn, som Erstatning for en Gaard i Birket By, hvis Gorder bleve indlemmede under Rosenlunds frie Hovedgaardstakt.

I Suhms Samlinger til den danske Historie II B. 2 S. S. 88 læses Følgende:

Kronens Bønder og Tjenere udi „fredeløffue vdi mmsseherredt“ finge Brev, at de her efter, saa tidt som Olden er, maa drive deres Sviin ind paa Kronens Skove til Olden, „bedeskovgr och strudztuing“, dog med saa Skjel, at de skulle give til Alholm Slot de 15 Oldensviin, og naar deres egne Skove bære Olden, da maa de frit og qvit drive deres Sviin der paa, og give der ingen Oldengjæld af (etc.) Dat. Nykjøbing den 17de October 1521.

I en gammel Copibog i Geheime Arkivet hedder det herom:

Kronens Bønder og Tjenere udi Fredeløff udi Laaland liggendes fik K. Ms. Stadsfæstelse paa et fgl. Frederiks aabne beseglede Pergamentsbrev, lydende, at forne Mand maa saa tidt de ville og Olden er, inddrive deres Sviin ind paa Kronens Skove Bekkeskov, og skulle de derfor give hvert femtende Sviin til Oldengjæld til Alholm Slot, og naar deres egne Skove bære Olden, da maa de drive deres Sviin ind paa samme deres Skov, qvit og frit og ei der give nogen Oldengjæld af, hvilket Kong Frederiks Brev var udgivet paa Gottrup Fredagen næst efter Hellig tre Kongers Dag (10de Januar) Aar 1528. Kbhavn. St. Peders Dag ad vincula (1ste August) Aar 1553. — Dette Brev blev senere flere Gange bekræftet, saasom den 8de December 1666 og 29de Juni 1670.

Den 11te Juni 1576 fik Bønderne i „Fredløff“ aabent Brev paa at nyde og beholde en Enghave ved deres By, paa hvilken der er nogen Ungskov i Opvært, hvilken de skulle frede og Lensmanden paa Alholm beskikke dem Skovfogeder til at udvise Brænde.

Udtrykket „Freilev Skalle“ skal have følgende Oprindelse: Bønderne havde engang ihjelslaet en kongelig Foged paa en stor Steen, som endnu findes i Sognet og kaldes „Rækkerhøg“. Kongen benaadede imidlertid Deeltagerne, paa den Betingelse, at de leverede 12 Par hvide Ører med røde Ører. Med stor Besvær fik de samlet 11 Par, men det 12te Par var det dem en Umulighed at skaffe tilveie, og for at

flippe ud af Forlegenheden farvede de Ørerne røde paa et Par hvide Ører, og fik nu Dvittering for alle 12 Par. Men neppe var Dvitteringen modtaget før en Skylregn vaskede den røde Farve bort, saa at Bedrageriet opdagedes. Da man nu spurgte Kongen hvad der skulde gøres ved de Freilev Mænd, svarede han: Intet, de ere nogle Skalk. Men et Sted paa deres Mark blev der opreist et Kors, det saakaldte Freilev Skalkekors, der endnu var til for ikke mange Aar siden. Paa Generalstabens Kort (1845) nævnes endnu Freilev Skalkekors.

I Freilev By opbevares en svensk Fane med Carl X's Navnechiffer. Hvorledes den er kommen i Bøndernes Eie, vides ikke; men et Sagn fortæller, at det er skeet ved et pludseligt Overfald paa en Afdeling svenske Soldater, som Bønderne strax efter Slaget ved Nyborg fik lokket ind i Skovene, der dengang vare langt tættere og større end nu. Det Nederlag, som Svenskerne her skulde have lidt, har dog maaskee været det samme som det, der ifølge et andet Sagn skal være tilføjet dem i den saakaldte Dødmoose i Øster Mølle Sogn.

Bregninge Sogn.

Dette Sogn, der er Annex til Rjettinge, grændser mod N. til Døllefjelde og Thoreby, mod D. til Rjettinge og mod S. og V. til Herredsløv og Mølle Sogne. Kirken ligger noget vestlig i Sognet, $\frac{3}{4}$ Mil n. n. v. for Nysted. Overfladen er, især i den større sydlige Deel af Sognet, meget ujevn, og adskillige høie Bakker findes. Jordbunden er i Bregninge By temmelig leret, men i den øvrige Deel af Sognet meget sandblandet. Sognet har 3 store Tørvemoose, kaldede Lundbæk, Mølle og Pigholm. Mergel findes næsten overalt. Sognets Areal er 1855 Tdr. Land, hvoraf 34 Tdr. Land Skov (Bregninge Overdrev, Blangshave), med Hartkorn 172 $\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E. og 1 Td. Mst.

I Sognet findes Byerne Bregninge, Grønnegade, Underup, Laagerup og Thorup.

Bregninge By har 10 Gaarde og 8 Huse. Til

Bregninge By hører 3 Tdr. Hartk. Skovjord, som er opdyrket og fordeelt imellem samtlige 10 Gaarde. Byen blev udfikstet 1805.

I Grønnegade By findes Sognets Kirke, der derfor ogsaa kaldes Grønnegade Kirke, 5 Gaarde og 1 Huus med Jord. En 6te Gaard, med Hartk. 8 Tdr. 6 Skp., var forhen Annergaard, men blev 1856 ved Fæsterens Død afkjøbt Præstefaldet for 8000 Rdl. og en aarlig Afgift af 20 Tdr. Byg. Denne Gaard er udstykket i 3 Dele med Hartk. resp. 4 Td. 2 Skp., 3 Tdr. 7 Skp. og 5 Skp. 3 Vj.

Underup By har 6 Gaarde.

Laagerup By har 6 Gaarde med hver 4—5½ Td. Hartk., 1 Halvgaard med 2 Tdr. Hartk. og 3 Huse med hver 2 Skp. Hartk.

Thorup By har 2 Gaarde med hver 5—6 Tdr. Hartk. og en Mølle (Selveiendom) med 4 Skp. Hartk.

I Sognet findes ialt 31 Gaarde, 11 Huse med Jord, 4 Parceller, 15 Huse uden Jord, samt 1 Weirmølle.

Folkemængden var 1801: 229, 1834: 335, 1840: 368, 1855: 403, 1870: 414.

Af Gaardene i Bregninge By hørte forhen de 4 saavel som 1 Huus til Grevskabet Christiansholm. Disse Gaarde ere nu folgte til Selveiendom til en Priis af 1000 Rdl. for hver Td. Hartk., og Huset, med 2 Skp. Hartk., for 700 Rdl. De øvrige Gaarde og Huse hørte under Bremersvolds Gods. Heraf ere 3 Gaarde folgte til Eiendom; Priisen var 1600 Rdl. for hver Td. Hartk., og heraf udgjorde de 800 Rdl. den staaende Kjøbesum, medens de øvrige 800 Rdl. beregnes saaledes, at 1 Td. Rug og 1 Td. Byg sættes liig med Renten af 300 Rdl., uden Hensyn til de gjældende Kornpriser. Til Bremersvolds Gods hørte ligeledes 5 Gaarde i Grønnegade, 6 i Underup, 6 i Laagerup og 2 i Thorup By; af disse ere 4 folgte paa sidstnævnte Vilkaar. Fra flere af Selveiergaardene ere Parceller frasolgte.

Bregninge Sogns Kirke, der ogsaa kaldes Grønnegade Kirke, ligger paa en Banke, hvorfra haves en efter laalandske Forhold viid Udsigt. Kirken er kun lille, men lys og vel vedligeholdt. Den har intet Taarn, men en Klokke er op= hængt i en Abning i den vestre Gavlmuur. Mod Syd findes et Baabenhuus med Brædeloft og Dpgang til Hvælvingerne. Skibet er 21 Alen langt og $12\frac{1}{2}$ Alen bredt; Choret 11 Alen langt og 8 Alen bredt. Murene ere i Skibet $1\frac{1}{2}$ Alen og i Choret $1\frac{1}{4}$ Alen tykke. De ere opførte af røde Muursteen; men da Kirken i Aaret 1870 blev restaureret og forsynet med nye, spidsbuede Jernvinduer saae man, at Murene indvendig ere opfyldte med Muurbrokker og smaae Rampe- og Flintesteen, indfaste i Kalkmørtelen. Udvendig paa begge Sider af Choret og paa den største Deel af Skibets Nordside, men derimod ikke paa dets Sydside, findes murede Forsiringer langs med Taget; lignende Forsiringer findes paa begge Gavlzurene, saavel langs med Taget som tværs over, i Flugt med Tagssjæget. Øverst i den flade Chorgavl, der vender mod Øst, er en muret Fordybning i Form af et Kors. Paa Chorgavlen sees desuden 4 flade Piller, der kun springe 2 til 3 Tommer frem; begge Skibets Sidemure have en lignende Pille ved hver Ende. Foden af hele Kirken er lidt fremtrædende, og Kanten har oprindelig været afrundet. Kirken har oprindelig havt to Indgange lige for hinanden paa Skibets nordlige og sydlige Side. De vare udvendig prydede med flere Piller og Rundbuer; men den nordlige blev tilmuret for længe siden, rimeligviis samtidigt med, at Baabenhuset opførtes foran den sydlige. Ved Indsættelsen af de nuværende Vinduer blev Dørpartiet paa Nordsiden yderligere forstyrret og noget af den øverste Deel borthugget. Det nuværende Baabenhuus, mod Syd, skal være bygget for 70—80 Aar siden, i Stedet for et andet, som skal have staaet ved Nordsiden. Det er $8\frac{3}{4}$ Alen langt, 7 Alen bredt og $3\frac{3}{4}$ Alen høit og har et lille Vindue mod

Øst. Loftet ligger saa lavt, at det næsten ganske skjuler Rundingen af det gamle Dørparti. Kirken har oprindelig haft 9 smaa rundbuede Vinduer (3 i hver af Skibets Sidemure, 2 i Choret's Sidemure og 1 i Chorgavlén). De nuværende høie, spidse Jernvinduer afløste nogle simple fiirkantede Vinduer. Skibet har 2 færribbede Hvælvinger, der hvile paa 6 Muurpiller med dobbelt Fremspring; Choret har en fireribbet Hvælving, der hviler paa 4 fiirkantede Piller. Alle Hvælvingerne ere svagt spidsbuede. Mellem Choret og Skibet er en stor aaben Rundbue. Kirkens Sidemure sammenholdes af 5 Bjælker, som ligge frit under Hvælvingerne. Paa Sidemurene i Choret har man saavel ovenover Hvælvingerne som ved at afstrabe Kalken nedenunder disse, fundet Spor af gamle Bægmalerier. Altertavlen og Prædikestolen ere fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede og i den Tids Stil, dog uden Aarstal; men begge Dele have lidt ved en mindre, heldig Restauration. Foruden de to store Søiler ved begge Sider paa Altertavlen har der rimeligviis tidligere været endnu to, hvor der nu er anbragt et Par simple Bræder; ligeledes har der rimeligviis ved begge Sider været endeel Snitværk. Altertavlen indeholder et Maleri, som forestiller Christus i Gethsemane, i det Dieblig da Engelen kommer og trøster ham; men ogsaa dette har lidt ved uheldig Restauration. Alterklædet er hvidrødt med en Guldbort forneden. Alterbægeret og Patenen ere af Sølv og forgyldte. Bægeret, hvis Fod er udtunget i 6 halvbrunde Blade, har denne Indskrift paa Kanten: „Denne Kalk och Disch er til Kettinge Kirke Gud til Ære och Menigheden til Nute foræret af Her Rasmus Simenssøn Alrod och Ingeborrig Jacobs Datter 1663.“ Derved er anbragt et paanittet Billede af Christus paa Korset. Dette Bæger, der altsaa af en tidligere Sognepræst er givet til Kjettinge Kirke, blev afgivet til Bregninge Kirke i Slutningen af forrige Aarhundrede, da Kjettinge Kirke fik nye Vasa sacra. Viinkanden er af Tin

og ganske simpel. — Døbefonten, der staaer i Choret's nordre Hjørne ind imod Skibet, er af Granit, raat tilhuggen og rund; to simple Bladfransse ere anbragte omkring den. Den oprindelige Rumme er for Størstedelen tilmuret, og ved Daaben anvendes et Messingsfad, der er meget gammelt. I Bunden er presset et Billede (Mariæ Bebudelse) omgivet af en Kreds af Lilier, og paa Kanten er ligeledes anbragt en Lilierefs samt Bogstaverne A C A. Dette Døbefad er næsten ganske som Døbefadet i Rjettinge Kirke, dog uden Indskrift omkring Billedet. Prædikestolen, der er sekskantet, staaer ved det ene Vindue ved Skibets sydlige Side; den har mistet nogle af sine Ornamente, hvorimod Himlen over den er vel bevaret. Træværket i Kirken er perlemalet og forgyldt; men vil rimeligviis snart blive malet som Egetræ. En Tavle er ophængt 1865 til Minde om 3 faldne Krigere, der hørte hjemme i Sognet. — Kirken tilhører Grevskabet Christiansholm.

Kirkegaarden har for faa Aar siden modtaget en betydelig Udvidelse. Den er paa de 3 Sider indesluttet af Steengjærde og langs med Veien af Stakit.

Bregninge Sogns Kongetiende eies af Kammerherre Hoppes Legat, som bestyres af Stiftamtmanden og Sognets Præst. Af hver af Sognets 169 Tdr. tiendepligtigt Hartkorn ydes aarligt 1 Td. Byg efter Capitelstatut, ifølge fgl. conf. Forening af 1855. — Kirketienden eies af Grevskabet Christiansholm og ydes efter samme Forening og paa samme Maade som Kongetienden, hvilket ogsaa gjælder om Præstetienden, med Undtagelse af, at Præsten nyder alle 3 Tiender af Parcellerne af den nu udstykkede Annergaard. (See iøvrigt under Rjettinge Sogn.)

Grønnegade Skole søges af 60—70 Børn. Skolebygningen er god og vel vedligeholdt. Lærerens Løn er: 6 Tdr. Rug, 35 Tdr. Byg, Kirkesangerløn 10 Rd., Skolepenge 32 Rd., anordningsmæssig Fourage og Brændsel og

Brugen af en Skolelod paa 7 Tdr. Land meget god Jord, med 5 Skp. 3 Fj. 2 $\frac{1}{4}$ Alb. Hartk.

Sognets Fattighuus, der har 4 Værelser, er opført 1853. Hertil modtog Kommunen et Tilskud af 100 Rdl. af Kammerherre Raben til Bremersvold og udrede selv den øvrige Sum, 400 Rdl. (Om Fattigvæsenet see iøvrigt under Rjettinge Sogn).

Om Legater see Rjettinge.

Sognet hører under de samme Administrations=Inddelinger som Hovedsognet; 4de Valgfreds. Det udgjør Amtets 67de Lægd.

Paa Bregninge Byes Mark findes en lille Steenhøj, om hvilken det fortælles, at da Markens Eier og nogle Medhjælpere for mange Aar siden havde begyndt paa at sløise den, bleve de saaledes plagede af „Spøgeri“, at de skyndsomst maatte restaurere Høien. Paa en af Grønnegade Gaardes Marker findes to afdækkede Gravkammere, dannede af nogle meget store Kampesteen, der ere flade paa den indadvendte Side og dækkede af en overordentlig stor Overligger, der er flad paa Undersiden. I Sognet findes flere Gravhøje, der kun tildeels ere afdækkede; men de forsvinde mere og mere. De, der ere sløisede, have indeholdt Steensætninger, og i nogle af dem har man fundet Broncevaaben, samt et Sted et Guldarmbaand. I en af Høiene fandtes 10—12 Leerurner med brændte Been, nedgravede oven i Høien over Gravkammeret. Ved Pløining finder man jævnligt Steenredskaber, saasom Knive, Kiler og Ører.

Sognets Forbindelse med Rjettinge er omtalt ovenfor (S. 103.)

Navnet Bregninge, der er fælles for flere Steder i Danmark, har rimeligviis sin Oprindelse fra Bregneplanten. Bregninge i Horbelev Sogn i Falster kaldes i S. R. D. VII, 538 Brækningy. Bregninge i Arts Herred i Sjælland kaldes i de sjællandske Biskops Fordebog, omtrent fra 1370, Brekninge.

I den nordvestlige Side af Kirkegaardsmuren har forhen siddet en Runesteen, som ifølge Wormii Monumenta danica p. 261 oprindelig

skal have staaet paa en nærliggende Gravhøi. Stenen, der nu findes i Kjøbenhavn, er omtrent 5 Fod høi og næsten lige saa bred. Runerne ere omtrent 11 Tommer høie; men Skriften er meget uthdelig og hist og her næsten ulæselig, fordi Fisserne i Mhsted, hvor Stenen i lang Tid henlaae, havde for Skik at bruge den beskrevne Overflade til at mør=banke tør Gjøf paa. Runerne ere i 5 Linier, saaledes:

:NN††A
:TN††: *†††††
:NN†: N††: †††:
†††: †††††: †††††
:†††††: †††††: TN†††.

Naar man tager Runerne i 4de, 5de, 3die, 2den og 1ste Linie, læses:

ASA GARÐI KUBL ÞUSI AFT TUKA, SUN SIN, AOK TUKA
HAKLAKS SUNAR.

Asa gjorde Mindesmærker disse efter Tuki, Søn sin, og Tuki-Haklaks Søns, eller: Asa gjorde disse Mindesmærker efter sin og Tuki Haklaks Søns Søn Tuki.

Sejfr. G. Stephens, Runehallen i det danske oldnordiske Museum, S. 9. (Dr. S. H. Larsen anseer det ikke for umuligt, at Bregningestenen i sin Tid kan have staaet i nogen Forbindelse med Tøkkerup i Rjettinge Sogn).

Denne Steen og den bekjendte Tirstedsteen bleve for mange Aar siden bragte til Mhsted, for derfra at føres til Kjøbenhavn, men paa Grund af deres bethdelige Størrelse lod man dem i lang Tid henligge paa Skibsbroen, hvor Tirstedstenen senere blev nedgravet. I en Indberetning, som G. Bah i Mhsted i Aaret 1808 indsendte til det oldnordiske Museum, hedder det om den ene af dem: „En stor Steen laae tildeels under Jordsforhøiningen paa venstre Haand naar man dreier om ned til Skibbrostræde lige for samme, men for 3 Aar siden, da Skibbroen blev omlagt, nedgravedes den paa det Sted hvor den laae. Paa denne Steen skal være Skrift. Man har engang villet havt den ført til Kjøbenhavn til Skibs“. I en Skrivelse af 17de Juni 1815 (ligesom ovennævnte i det oldn. Mus. Arkiv) omtales, at to Runestene, som henlaae i Mhsted, vare saa store, at ingen Skipper kunde overføre dem, hvorimod det kgl. Admiralitets- og Commisariats-Collegium havde paataget sig at overføre dem paa sine Skibe. Ifølge en vedlagt Regning af 12te Juli 1815 betaltes for Transport m. m. ialt 129 Rd., nemlig: For at transportere den mindste Runesteen ombord fra Skibbroen 24 Rd.; 22 Mand til at opbrække Broen og opgrave den store Runesteen samt at opbeie samme og underlægge

den med Strøe, saaledes at den siden ved en dertil indrettet Slæde af Tømmer, paa Kuller kunde transporteres, à 2 Rd., er 44 Rd.; endvidere for at bringe Stenen paa Skibet 46 Rd., og for at istandsætte Skibbroen, hvor den havde ligget, 15 Rd. — Begge Runestenene henhødte i mange Aar paa Trinitatis Kirkegaard, men findes nu i det oldnordiske Museum.

Thoreby Sogn.

Dette Sogn, der er det største i Laaland, berører med sin nordlige Spids Maibølle Sogn og grænser ellers mod N. og D. til Guldborgsund, mod S. til Rjettinge, og mod V. til Bregninge, Døllefjelde, Fjelde og Rådsted Sogne. Hovedlandeveiene fra Saxkjøbing og Nysted til Sundby passere Sognet. Ved den førstnævnte Vej ligger Kirken, omtrent midt i Sognet, $\frac{3}{4}$ Miil v. for nærmeste Kjøbstad, Nykjøbing i Falster, $1\frac{1}{2}$ Miil s. o. for Saxkjøbing og omtrent $1\frac{3}{4}$ Miil n. n. o. for Nysted. Overfladen er temmelig bølgeformig, Jordbunden leret og mere og mere sandblandet jo længere man kommer mod Øst. Flintinge Åa løber mod S. D. og falder i Guldborgsund i en Bugt imellem Hovedgaardene Fuglsang og Prierfkov; den gennemløber endeel af det store Mosedrag, som fra denne Bugt strækker sig lige til Saxkjøbing og adskiller Guldborgland (der ellers indbefatter endeel mere end Baroniet Guldborgland) fra det øvrige Laaland. Dette Mosedrag deler Thoreby Sogn i to omtrent lige store Dele. Den store Hanemose ligger dels i Thoreby og dels i Rådsted Sogn. Arealet af Thoreby Sogn er 12,499 Tdr. Land, hvoraf 2600 Tdr. Land Fredfkov (Grænge Skov, Storffoven, Indelukket Tømmerholt, Flintinge Byfkov, Nyfkerup Skov, Teglskov, Sønderfkov, Sløserup Besterfkov, Frostrup Skov). Hartkornet er 1035 Tdr. A. og E., $29\frac{1}{2}$ Tdr. Skff. og $3\frac{1}{4}$ Td. Mst.

Det ovennævnte Mosedrag deler Sognet i to omtrent lige store Dele, en nordlig og en sydlig, eller en østlig og en vestlig. I den første ligge Byerne Thoreby, Nagelsti, Sundby, Grænge og Hovedgaarden Prierflov; i den sidstnævnte Deel findes Byerne Flintinge, Nykkerup, Birket, Sløserup, samt Hovedgaardene Fuglsang og Rosenlund.

I Byen Thoreby, omtrent midt i Sognet, findes Kirken, en Skole, en Beirmølle, en Selveiergaard (den forhenværende Kapellangaard), 7 Selveierhuse, og desuden som Fæstegods under Fuglsang 38 Bøndergaarde og 48 Huse med Jord.

Flintinge indbefatter Præstegaarden, en Skole, en Beirmølle, og som Fæstegods under Fuglsang 37 Gaarde og 38 Huse. En af Fæstegaardene kaldes Langedegaarden og er sammenlagt af to Gaarde, med ialt 144 Tdr. Land. En Lade af Kampesteen opførtes her 1849, et Stuehus 1853 og et Staldhus 1864. Da Gaarden 1847 blev fæstet ud, henlaa omtrent 50 Tdr. Land af dens Areal uopdyrket og kun bevokset med Lyng og Enebær; men heraf er nu den største Deel forvandlet til Bløieland.

Nagelsti har 23 Gaarde, hvoriblandt Nagelsti Skovgaard (dannet af 3 sammenlagte Gaarde, 2 fra Nagelsti og 1 fra Thoreby) med ialt 192 Tdr. Land, samt 30 Huse, alt Fæstegods under Fuglsang, og 1 Beirmølle.

Sundby har 24 Huse og Færgegaarden med 5 Tdr. 1 Skp. priv. Hark. — Færgebroen blev i Aaret 1824 ombygget og forhøiet saa meget, at Høivande ikke kunde overskille den. Sundby forenes nu med Nykjøbing ved en Bro, der paabegyndtes i April 1866 og aabnedes den 4de Juli 1867. Svingbroen er $128\frac{1}{2}$ Fod lang, og den faste Bro 872 Fod; paa Faltersiden slutter sig til den et Brohoved af omtrent 35 Fods Længde og paa Laalandsiden en 1007 Fod lang Dæmning.

Grænge (udskiftet 1828), har 19 Gaarde, 13 Huse med og 2 Huse uden Jord, Skole og Veirmølle. En af Gaardene har 225 Tdr. Land med Hartk. 14—6—,,—1¹/₄. Ved denne findes et stort Teglværk.

Rytkerup, har 7 Gaarde, 6 Huse med, og 2 Huse uden Jord.

Birket har 4 Gaarde og 6 Huse, hvoraf 1 med Jord.

Sløserup (udskiftet 1799), har 6 Gaarde, 2 Huse med Jord og 2 uden Jord. — Til Byen hører Frostrupsgaard, beliggende i Sløserup eller Frostrup Skov.

Hovedgaarden Fuglsang ligger i den sydlige Deel af Sognet, ved Hovedlandeveien imellem Nysted og Sundby. En Hovedbygning, som var opført i Aarene 1840—41, blev nedrevet 1868, og en ny Hovedbygning i Renaissancestil opførtes paa samme Sted i Aarene 1868—69. Den er omgivet af Græse. En rummelig Forpagterbolig med et vel indrettet Meieri opførtes 1862. Efter at Aulshyngningerne vare afbrændte ved Lynild 1851, blev der i det samme og det følgende Aar bygget nye Stald- og Ladehuse, i to parallelle Rænger, 150 Alen lange og 26 Alen brede. Gaarden har omtrent 70 Tdr. Hartkorn (59—6—2—2¹/₂ tiendefrit og 10—3—2—2¹/₄ tiendeplygtigt), med ialt 650 Tdr. Land. Heraf er 500 Tdr. Land Bløieland af leermuldet Beskaffenhed, og heraf er atter omtrent 100 Tdr. Land Skovjord, som er opdyrket i de senere Aar. Af det øvrige Areal er 100 Tdr. Land Eng og Græsning, 30 Tdr. Land Gaardsplads og Parkanlæg, Resten Veie osv. Jorderne ere inddelte i 9 Marker i almindelig Røbbeldrift. Besætningen er 30 Heste og 120 Malkekøer, foruden Ungkvæg.

Hovedgaarden Prieriskov ligger i den østlige Deel af Sognet, nær ved Guldborgsund og ligesom Hasselsø, der hører til Falster. Efter at hele Gaarden, med Undtagelse af en Ladelængde og et Kornmagasin var afbrændt i Januar Maaned 1854, er der opført et nyt, grundmuret og teglhængt Stuehus med Meieriindretning, samt en grundmuret

Staldbygning, 132 Alen lang og 26 Alen bred, alt hensigtsmæssigt indrettet. Den gamle Ladebygning og Kornmagasinet ere af Bindingsværk. Gaarden har 40 Tdr. 4 Sk. $2\frac{1}{2}$ Alb. tiendefrit Hartkorn, med et Areal af 345 Tdr. Bløieland og 50 Tdr. Land Græsning. Agerjorden, som er sandmuldet, drives deels i almindelig Kobbeldrift, og deels i Bæredrift i 11 Marker. Besætningen er 20 Heste, 90 Dvæghøveder og 200 Faar.

Fuglsangs Gods indbefatter: Thoreby Kirke med Tiende og Thoreby Sogns Kongetiende, Hovedgaardene Fuglsang og Prierskov, Størstedelen af Byerne Thoreby, Flintinge og Nagelsti, 1 Godsforvalterbolig, 1 Skovridergaard, 4 Skovfogedboliger, 1 Teglværk og 1500 Tdr. Land fortrinlig Skov, væsentlig Bøgebestand med endeel store, gamle Træer.

Hovedgaarden Rosenlund, under Grevskabet Hardenberg-Reventlow, har 740 Tdr. Land, hvoraf 625 Ager, Resten Eng og Græsning. Hartkornet er 83 Tdr. 4 Skp. 1 Fj. 2 Alb. — I 1864 lagdes ifølge tidligere Bevilling en Bondegård fra Birket By under Gaarden.

I Sognet findes foruden de 3 Hovedgaarde, Præstegaarden og Kapellanboligen, 136 andre Gaarde, omtrent 200 Huse med og uden Jord, 6 Møller hvoraf 2 hollandske, 2 Teglværker, 5 Skoler og 2 Fattighuse.

Folkemængden var 1801: 1,740, 1834: 1,960, 1840: 2,140, 1845: 2,285, 1855: 2,521, 1870: 2,715.

En stor Deel af Sognet er, som bemærket, Fæstegods under Fuglsang. Nogle Gaarde i Sløserup høre under Grevskabet Christiansholm og nogle faa Gaarde i de andre Byer under Grevskabet Hardenberg-Reventlow. Da en saa betydelig Deel af Sognet endnu er Fæstegods, finder Udskiftning kun Sted i ringe Omfang, undtagen i Grænge, hvis 19 Gaarde ere solgte, fra Christiansholm, til Selveiendom.

Kirken ligger forholdsvis høit, norden for Landeveien imellem Nykjøbing og Sætkjøbing, adskilt fra denne ved en

for faa Aar siden opført Brandmuur. Fra denne, den søndre Side seer Kirken meget anseelig ud, med sit svære, dog ikke meget høie Taarn, der er forsynet med et mindre Spir, sit brudte Tag, sine 2 Rækker Binduer, af hvilke de øverste ere mindre end de nederste, Baabenhuus og Chorudbygning. Nordsiden seer mindre tiltalende ud, deels paa Grund af, at Taget her indtager en forholdsvis stor Plads da det ikke er brudt, og deels paa Grund af en vansirende Tilbygning mod N. O. Kirken er i sin Tid udvidet ved Tilbygninger mod Nord og Syd, saa at den nu har et Midterskib og to Sideskibe; det sydlige er meget lavt og uregelmæssigt bygget, det nordlige derimod højt og regelmæssigt. At dette sidste er en senere Tilbygning, sees bl. A. deraf, at man, for at give Taget over samme en lige Flugt i Forbindelse med det øverste Tag, har maattet betage de øverste Binduer paa Kirkens Nordside af Bygning. For endel Aar siden havde de endnu Glasrunder, som dog vare overfaldede, og tilsidst bleve de tilmurede. Forøvrigt er der ved Kirken i Tidens Løb foretaget adskillige Forandringer; flere af hinanden uafhængige Undersøgelser have ført til den Antagelse, at der mindst 7 Gange maa være foretaget større Byggearbejder ved den. Blandt andet findes der tydelige Spor af, at Indgangen tidligere har været paa Nordsiden. Et forhenværende Sakristi er nu framuret fra Kirken og bruges til Kalkkule. Præsten maa derfor opholde sig i en lille Gang bagved Alteret. Ligeledes er Taarnet affpærret fra Kirkens Skib, skjøndt ogsaa her findes Spor af en tidligere Indgang. I Taarnet findes Taarnuhr og to Klokker. Den største har følgende tildeels uforstaaelige Indskrift: Her. Per. Micelsen. Jørgen. Anno 1595. Yar. War. Frederick. Hobe. Drunnyges. Lens. Man. Niels Hwos. Kierkeverge. Torby. Lavrisen. Jens. Jørgensen. Rasmus. Mortensen. Hans Render. — Kristen Vollemar. — I Randen forneden staaer: Verbum Domini manet in æternum. Dit. har. kost. Sonne. Men. Ale af Ile Y k. Gestaten Michel Westfal. Hest Mi Gafen. (Alle Bogstaverne

paa Kloffen ere store latinske. — En Peder Mikkelsen var Sognepræst her omtrent 1590—1600.) Paa den mindre Kloffe staaer: Forfærdiget af H. C. Gamst. Kjøbenhavn 1793. Denne Klokke, som er bekostet af Adskillige i Thoreby Sogn 1588, er formedelst Brøstfældighed foranstaltet omstøbt af Christoffer Georg von Wallmoden, Geheimeraad, Ridder af Dannebrog, Kammerherre og Amtmand over Nykjøbing Amt, Herre af Wallmoden, Fuglsang og Prierskov 1793. Det nederste Rum af Taarnet er i sin Tid blevet indrettet til Gravkapel for den Wallmodenske Familie. Over hele Kirken findes murede Hvælvinger. For henved en Snees Aar siden fik det Indre af Kirken en Hovedreparation, hvorved to formørkende og vansirende Pulpiturer borttoges, et nyt Oliemaleri indfattes i Altertavlen, alt Træværket maledes osv. 1865 bleve nogle Forandringer foretaget ved Choret og alt Træværket i Kirken egetræsmalede. Den ældre Altertavle var fra 1680; den nuværende er et smukt Maleri, som forestiller Christus, der velsigner de smaa Børn. Paa Kalken staaer: „Foræret Thoreby Kirke Anno 1659 af C. Kisevetter og Hustru A. K. Kampzerin. Forbedret Anno 1684. Fornyet og med 15 Lod Sølv forøget Anno 1825. Vog 47 Lod.“ Dertil hører en Duff af Sølv, samt en Kasse med Indskriften: „Denne Kasse er af Sognepræsten H. Brygman og Hustru D. M. Ryge givet til Thoreby Kirke 1764. Vog 21 Lod 2 Qvint.“ Ogsaa den forrige Altertavle, fra 1680, var, ligesom Døbefonten fra 1687, givet af Private. I Choret staaer Døbefonten, midt for Alteret, og ved hver Side en smuk Egetræs Stol for Kirkesangerne. Prædikestolen, som er anbragt omtrent midt i Kirken, paa en af Pillerne, er prydet med Billeder, som ere udskaarne i Træ og forestille: Johannes Døber, Matthæus, Marcus, Christus, Lucas og Johannes Evangelist. Over den vestre Ende af Midterskibet er indrettet et større Pulpitur, som ikke benyttes, men hvor det formodes,

at der med Tiden vil blive anbragt et Orgel, hvortil Pladsen er særdeles vel skikket. De øverste Stole i Kirkens Skib ere forsynede med udskaarne Adelsvaabener; paa den ene staaer under Vaabenet: „Erik Rud. Anno 1567. Sermo Dei veritas“, og paa den anden: „Fru Anne Hardenberg 1567. Pietas ad omnia est utilis“. Paa den nordre Længdemuur i Sideskibet er indmuret en stor sort Marmortable, med en Indskrift, der bl. A. fortæller, at herunder hviler Støvet af Hr. H. Brygmann, Præst i Thoreby fra 1743, Provst i Musse Herred fra 1757 til sin Død den 4de August 1774, og ved hans Side hans Ægtefælle Dorothea Margrethe Ryge, død i Nysted den 27de Juli 1778. De gave til Thoreby Sogns Fattige 200 Rdl. som skal blive staaende i Flintinge Præstegaard, og til Thoreby Kirke 50 Rdl., at deres Been der maatte ligge urørte. Dette sidste er neppe blevet Tilfældet, da Pladen tidligere skal have staaet paa et andet Sted. — Paa en Kude, som forhen fandtes i Kirken, men som blev borttaget for endeel Aar siden, da nye og større Vinduer bleve indsatte, var indbrændt Sognepræsten N. Thorildsens Vaaben og derunder: „Domini Nic. Thorkeii hujus ecclesiae pastor“. (Han blev adlet af Kong Christiern II 1520.) — Den Wallmodenske Begravelse er som sagt i Taarnrummet, med Indgang fra Kirkegaarden. Den indeholder et smukt Marmormonument med Basrelief af Wiedewelt og denne Indskrift: Katharina Margaretha von Wallmoden, født v. Lehn d. 18de Januar 1731, død d. 5te November 1788. Den Retfærdiges Ihukommelse er til Velsignelse.“ Hendes og hendes Mand, Christoffer Georg v. Wallmodens Kister, samt et Par Andres, formodentlig af samme Familie, ere bisatte i Kapellet. Kirken tilhører Besidderen af Fuglsang og Prierflov Godser.

Præstegaarden ligger henved 1 Mil fra Nykjøbing, og da den ligger i Flintinge By, kaldes den gjerne Flintinge Præstegaard. Den bestaaer af 3 Længder: 1, Stuehus,

2, Stalde og Ladehuus, 3, Konfirmandstue, Mælkefjælder, Bryggers, Vognrum osv. Stuehuset er nu, efter at have modtaget en gennemgribende Restauration, (især 1869), Grundmuur til alle Sider undtagen den vestre Gavl. Det kan nu ansees for saa godt som nyt, og indeholder en meget rummelig og bekvem Beboelsesleilighed. De to andre Længder ere Grundmuur, opførte af nyt, efter at de gamle i Marts 1869 vare totalt nedbrændte. De ere solide, smukke og rummelige. Stuehuset er teglhængt, Udhusene tækkede med Tagspaan. Ved Præstegaarden findes en nogenlunde stor, smuk og god Have med Kilde og Fiskeparker. Gaarden ligger midt i den samme tilhørende Jordlod; men denne er dog, mærkeligt nok, kun ubetydelig. Den bestaar egentlig kun af en Eng paa 12—14 Tdr. Land, hvoraf dog nu 6 Tdr. Land er opløiet. Hartkornet er 2 Td. 4 Skp. „ Fjd. $\frac{1}{2}$ Alb. Her kan holdes 3 Heste, 8 à 9 Køer, nogle Faar osv. Jorden er indhegnet med dobbelt Steengjerde.

Sognekalbets Indtægter bestaar iøvrigt i Korntienden: 112 Tdr. 1 Skp. Hvede, 70 Tdr. 3 Skp. 1 Fj. Rug, 339 Tdr. 2 Skp. Byg, 63 Tdr. 3 Fj. Havre, 44 Tdr. 2 Skp. Erter; Dvægtiende og Smaaredsel: 36 Tdr. 3 Skp. 3 Fj. Byg og 14 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ 4 β ; Refusion af Hovedgaardene: 9 Tdr. 4 Skp. Rug, 25 Td. 7 Skp. Byg, 5 Tdr. Havre og 116 Rd. 3 $\frac{1}{2}$; Halmleverance 1283 L $\frac{1}{2}$; Brændeudviisning: 7 Favne; Offer og Accidentser c. 370 Rd.; Udbytet af en Bankactie, stor 331 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 3 β ; Renten af en Capital paa 24 Rd. 1 $\frac{1}{2}$ 8 β . Tienderne betales efter Capitelstart, undtagen for saa vidt som Sognepræsten ønsker Noget in natura til eget Forbrug. Dog kan Sognepræsten endnu af Grænge By fordre hele Korntienden in natura. Det samme gjælder med Hensyn til Refusionerne.

Kapellaniet. Kapellanen boer, siden 1ste November 1870, i en paa Fuglsangs Gods opført Bygning i Thoreby, omtrent midt imellem Kirken og Præstegaarden. Til Boligen,

der er opført af Grundmuur, med Kjælder, og tækket med Tagspaan, hører kun en Have, der tilligemed Byggepladsen udgjør omtrent 4 Skp. Land. I et tilhørende Huus af Bindingsværk findes Brænderum, Bognrum osv. Kapellanen betaler herfor til Godset 100 Rd. i Huusleie, samt Tiende Skatter osv. Kapellanen erholder aarligt af Sognekaldet 165 Tdr. Byg, (efter Capitelstart) med Tillæg af 15 Tdr. Byg naar den nulevende Enke ophører at nyde Pension af Kaldet; desuden erholdet han Offeret paa den ene Helligdag.

Tiender. Konge- og Kirketienden tilhører Besidderen af Fuglsang og Prierflov Godser og hæves, ligesom Præstetienden, (hvorom ovenfor) efter confirmerede Afforder, deels i Penge efter Capitelstart og deels i Korn. Alle tre Tiender beløbe sig til 404 Tdr. Hvede, 268 Tdr. Rug, 766 Tdr. Byg, 242 Tdr. Havre og 200 Tdr. Erter.

Communen eier 5 Skoler der søges af ialt omtrent 400 Børn. Thoreby og Flintinge Skoler høre til de af Frederik IV oprettede. Flintinge Nyskole er opført for faa Aar siden, og søges af Børnene fra Rykkerup, Rosenlund, Sløserup, Frostrup, Birket og endeel af Flintinge. Grænge Skoledistrict indbefater kun Grænge By. Paa Grund af Overfyldning i Nagelsti Skole blev der i 1868 oprettet en Bogeskole i Sundby. — I Nærheden af Thoreby Skole er der paa endeel af den gamle Degnejord opført et Enkesæde for 2 Skolelærerenker, og hertil hører en god Jordlod paa 6 Tdr. Land.

I Sognet findes 2 Fattighuse.

Følgende Legater tilhøre Fattigvæsenet: Det Brygmanske Legat, 200 Rdl.; det Sandøeske Legat 400 Rdl.; det Stubbe Legat, 200 Rdl., det Bedeske Legat 300 Rdl. — Af de aarlige Renter af det Raben-Levehauske Legat nyder Thoreby Sogn 3 Rdl. 2 $\frac{1}{2}$ aarlig.

Communen eier endvidere i Capitaler fra det nedlagte Kapellani 2,300 Rdl., der forrentes med 4 pCt.; en aarlig

Afgift fra Præstefaldet paa 50 Rdl. og en Byggeafgift fra Kapellangaarden i Thoreby paa 17 Tdr. 5 Skp. Byg, der betales efter hvert Aars Capitelstart.

Til Bestridelsen af Sognets communale Udgifter paalignes aarlig omtrent 5 Rdl. pr. Td. Hartk. og desuden et Bidrag paa Formue og Leilighed, der svarer til 1 Rd. for hver Td. Hartk.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction, Maribo Amtstuedistrict; det blev ifølge allerh. Resolution af 2den Januar 1869 ang. Omordningen af Lægedistricterne i Stiftet henlagt under Nykjøbing Lægedistrict. Det hører til 4de Valgfreds og udgjør Amtets 61de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune og er inddeelt i to Sognefogeddistricter, det nordlige og det sydlige, der adskilles ved det ovenfor omtalte Mosedrag.

Forhen var Sognet meget rigt paa Steensætninger fra Oldtiden, og endeel findes endnu, men de forsvinde mere og mere.

Paa en lille bakket Skovholm paa Fuglsang Mark, hvor til der støder en ved Stranden liggende Saltgræsning, som i sin Tid skal have været seilbar Sø, siges der at have staaet en gammel Borg. Ved at grave midt paa Holmen, der udgjør 1½ Tdr. Land, finder man endnu Ruiner af gamle Bygninger, nemlig Rampesteen og Mure af store Muursteen.

Ved Grænge Udsfibningssted findes Spor af en Bro, „Svenske Broen“, som de Svenske i Krigsaarene 1659—60 begyndte at flaae over til Falster.

I S. R. D. VII, 540 nævnes Thoræby, Flyntingi og Ryggøthorp; den sidstnævnte By, der nu hedder Nykkerup, kaldes i andre gamle Skrifter Røgerup. — Om Frostrup see nærværende Skrift S. 104.

1514 vigilia Corporis Christi (14de Juni) fik Eiler Madsen Qvittants for 60 Mark 12 Skilling, som var Halvdelen af den visse Rente af Thoreby Birk. — 1515 vor Frue Aften assumptionis (14de Aug.) fik Eiler Eriksen Qvittants for 61 Mark af den halve

visse Rente, som han det foregaaende Aar skulde give af Thoreby Birk. — 1522, Mandagen efter Midfaste Søndag (31te Marts) fik Eiler Eriksen ligeledes Kvittants paa 61 Mark af Thoreby Birk. — 1523, Løverdagen efter St. Michaelis Dag (3die Octb.) fik Eiler Eriksen Forlening paa Thoreby Birk, som han selv i Børge havde, for Livstid. — 1524, St. Hansdag Midsummer fik Mads Eriksen Navelsti Birk i Pant for laante Penge. — 1529, den 11te Novb. fik Sohan Urne Brev paa Navelsti Birk. — 1531, den 1ste Marts fik Hr. Mogens Gøye Livsbrev paa Vignæs Birk. — 1531, Mandagen efter Palme Søndag (3die April) fik Mads Bølle Pantebrev paa Nagelsti Birk. — 1531. St. Martini Dag (11te Novb.) fik Eri Bølle Brev om at maatte beholde Nagelsti Birk efter hans afgangne Faders Pantebrevs Lydelse. — 1544 forstrakte Peder Dre Kongen og Kronen med 500 rhinske Guldghlden, og fik derimod Vignæs Birk i Pant. — 1547 laante han atter Kongen 500 Sochimsdalere, hvorfor Kongen forhøiede det Pant, han havde i Vignæs Birk (v: gav ham Ret til at beholde Birket i Pant, indtil ogsaa den sidstnævnte Sum var betalt). 1547 fik Peder Dre endvidere Forlening paa Sørup Gaard i Falster og Mædebølle Birk i Laaland, mod Afgift, og 1555 fik han Forlening paa Halsted Kloster i Laaland, med Maibølle, Vester-næs, Abildtorp, Sørup og Houby Birker, uden Afgift. Men da Peder Dre 1558 faldt i Unåde, bleve de nævnte Birker samt Vignæs Birk overdragne som Forlening til Landsdommer i Laaland og Falster Claus Hvitsfeld, der den 23de Februar s. A. fik Følgebrev til Bønderne. — Den 19de November 1563 udgik et Brev om, at Kongen havde forlenet Axel Urne med Sørup Gaard i Falster og Vignæs Birk i Laaland, men at han nu vilde indløse dette Birk igjen. — Den 10de Mai 1570 fik Peder Dre Forleningsbrev paa Thoreby Birk i Laaland, som Jakob Brokkenhuus og Fru Karine, Lauge Urnes Efterleverste hidtil havde havt; den 16de Mai fik han Følgebrev til Bønderne, og samme Dag fik Karine Bølle til Helderup, Lauge Urnes Efterleverste, Brev om, at Kongen vilde indløse Thoreby Birk. — 1575, den 24de Mai fik Albert Dre, Embedsmand paa Alholm, Forlening paa Vignæs, Soesmark og Kallø Birker uden Afgift; dog skulde disse Birker ved Kongens Død tilfalde Dronning Sofie og ved Albert Dres Død strax hjemfalde under Kronen. — Den 11te December 1575 fik Henrik Norby Forleningsbrev paa Nykjøbing Slot, samt Thoreby, Navelsti og Maibølle Birker. — 1577 den 8de Septbr. fik Fru Eigel eller Sidsel Urne, Albert Dres Efterleverste, Brev om, at hun maatte beholde Alholm Len med Soesmark, Vignæs og Kallø Birker, indtil Philippi og Jacobi Dag (1ste Mai) forstk., mod samme

Afgift som hendes Husbond. Den 13de Jenuar 1578 fik hun Brev om, at Kongen havde forlenet Haf Ulfstand med Alholm Len og de nævnte 3 Birk, hvorfor hun maatte afstaae dem til ham. I Marts 1581 udgif Kongens aabne Brev til Bønderne i Soesmarke Birk om, at Kongen vilde lade bygge en „Thegellade“ ved Soesmarke, til at opsatte Steen i, som skulde bruges til Bygningen paa Alholm Slot, hvorfor Bønderne i det nævnte Birk og ellers i Lenet skulde føre Tømmer til Stedet og siden føre Stenene til Alholm osv. Den 29de Juli 1582 fik Haf Ulfstand Forlening paa Thoreby og Maibølle Birk. — Den 28de December 1588 fik Arild Hvittfeld, Niels Friis og Morten Benstermand Befaling at dømme i en Sag imellem Haf Ulfstand og nogle jordegne Bønder i Thoreby, Sløse, Krungerup og Grænge osv. — Den 1ste December 1654 fik Ph. Jochum Barstorff, Lensmand paa Alholm, Brev om at lade Bønderne grave en Grøft omkring Kallø Birk og Soesmarke Skov.

En af de tidligere Præster var Hans Sørensen Sadolin, en Søn af Reformatoren Søren Jensen Sadolin. Paa Grund af usædeligt Forhold blev han affat, og den 3die October 1575 fik Albert Dre, Lensmand paa Alholm, Befaling til at lade ham fængsle (Kall Rasmussen, Efterretninger om Musse Herred, I, 182). Han maa dog senere være bleven fri og reist ud af Landet, da han den 22de November 1576 fik et Leidebrev for at kunne reise ind i Riget og forsvare sin Sag, og ud igjen.

Under de Svenskes Indfald i Landet 1658—60 mistede den daværende Præst i Thoreby, Mag. Augustin Poulsen sit hele prægtige Bibliothek, som bestod af Bøger og Manuscripter i forskjellige Sprog, hvilke han havde samlet paa sine vidtløftige Reiser i Europa, Asien og Afrika. Ogsaa de af ham selv forfattede Skrifter bleve bortranede af de Svenske. (Wedel Simonsen, Udsigt over Nationalhist. 1. D. 1. S. 35, efter en Notice i S. L. Herforts haandskrevne Fortegnelse over Ringstedes Præster.)

Den 19de August 1668 fik Hr. Poul Augustin Schandorff Brev om at være Sognepræst i Thoreby, naar hans Fader M. Augustinus Poulsen Schandorff bemeldte Thoreby Rald ham vil oplade og afstaae.

Den bekjendte Poet Hans Nordrup var Præst i Thoreby 1748—50. Prøver paa hans Vers findes i Rhodes Samlinger til Laalands og Falsters Historie.

I Aarene 1830—32 herskede i Sognet en Epidemi, der bortrev mange Menneker.

En af de ældste Giere af Fuglsang var Lyder Kabel, Lensmand

paa Ravnshborg, efter hvis Død 1389 Gaarden tilhørte Enken, Fru Mette Sænsdatter, der blev optaget i Nysted Klosterbroderskab og deelagtiggjort i Brødrenes og Søstrenes gode Gjæringer. 1403 eiedes Gaarden af Hr. Laurids Nicolaisen, og 1423 af Hr. Absalon Andersen. I Kong Hanses Tid eiedes den af Adelsfamilien Neb, fra hvilken den ved Arv kom til Adelslægten Bølle, hvorfra den ved Giftermaal kom til Ruderne, idet Knud Rud til Vedbygaard ægtede Dorte Madsdatter Bølle. Han døde 1554, og efterlod Gaarden til sin Søn Erik Knudsen Rud. Denne var Ridder og Rigsraad og deeltog, ligesom Broderen, den berømte Otto Rud, i den nordiske Syvaarskrig. Erik Rud var tapper, men tillige egenlystig og trættefjær, og havde i sin Ungdom, 1542, ihjelskuffet en anden Adelsmand, Niels Skram, paa Vognserup i Sjælland. Han døde paa Fuglsang 1577, hvorfra Liget førtes til Sandholt i Fyen, og blev begravet i Sandholt Rhudelse Kirke. (See Suhms Saml. II B. 3. S. S. 30.) Hans Søn Corfitz Rud til Sandholt arvede efter ham Enggaard og Fuglsang, af hvilke to Gaarde han dog vistnok først blev Eneeier 1604 ved det endelige Skifte imellem de 3 Søfende Knud, Corfitz og Sofie. (Ved Aar 1586 og 1592 nævnes Peder Rud til Fuglsang, see Bedel Simonsen, de danske Ruder, II, 159 og 165, og nærv. Skr. S. 72.) Corfitz Rud blev 1604 gift med Birgitte Rosensparre, en Datter af Rigsraad Oluf Rosensparre til Skarholt og Lisbeth Gyldenstjerne til Ballø. Med hende havde han 2 Sønner og 3 Døttre. Efter hans Død 1630 tilfaldt de to Gaarde Datteren Helvig Rud, der var gift med Gregers Krabbe til Torstelund, Rigsraad og Statholder i Norge. Helvig Rud døde 1638, og Enkemanden giftede sig 1646 med Dorte Clausdatter Daa, og døde den 20de December 1655. Derefter eiedes Fuglsang en kort Tid af Familien Daa, indtil den kjøbtes af Dronning Sofie Amalie, ved hvis Død 1685 den tilfaldt Kronen. 1725 folgte Kong Frederik IV Fuglsang og Prierflov til Kammerherre, Stiftamtmand Gabel, som det følgende Aar folgte Gaardene til Kammerherre Lehn til Veritsgaard. Dennes Datter Cathrine Margrethe bragte dem ved sit Giftermaal 1759 til Kammerherre Christian Georg von Wallmoden, og de forbleve nu i dennes Familie indtil 1818, da de gik over til Familien Neergaard, som endnu eier dem.

Hovedgaarden Prierflov skal være dannet af nedlagte Bøndergaarde, bl. A. af Byen Korsemarke, hvilket Navn en af Gaardens Marker har beholdt. I S. R. D. IV, 403 nævnes et Priscim der formodentlig er feilskrevet og hvormed muligt er meent Prierflov. Navnet betegner rimeligviis Priorens Skov; men naar man af dette Navn og af den Omstændighed, at der i en af Gaardens Marker er fundet

Spor af en gammel, grundmuret Bygning, har villet slutte, at her engang har været et Kloster, saa er en saadan Slutning vistnok aldeles uden Grund. (See iøvrigt under Fuglsang).

Hovedgaarden Rosenlund hed forhen Gjeltofte, og det er maaskee af dette Sted Bispen Nicolfsus Aar 1143 skrives a Gielletoft ex Lollandia nobilis, D. Magazin III, 203. I Aaret 1562 var der en Trætte om Markeskjel imellem Gjeltofte Gaards Fang og Enemærke og Flintinge Fang. — Fra 4de September 1569 habes: Rgl. Befaling til Børge Trolle, Bjørn Kaas og Bjørn Andersen, Rigsraader, Herluf Skare, Landsdommer i Sjælland, Mourids Podebust, Embedsmand paa Tranekjær, og Lauge Benstermand, Landsdommer i Laaland og Falsster. Albert Dre, Embedsmand paa Alholm, og Frue Anne Rosenfrands, Albert Gøyes Efterleverske have Trætte, idet forne Albert Dre først tilholder sig Lod og Deel i alle de Skove, som laae til Gjeltofte og i Nørremose, saa og i alle andre Skove, som have ligget til Gjeltofte i Hr. Mogens Gøyes Tid, efterdi det er et Søskendeskifte, hvorimod forne Fru Anne mener, at efterdi Gjeltoftegaard har været et Herresæde og hun har taget det for 7 Pund Korn, bør hun til samme Gaard nyde hvis Enemærker der til af Arilds Tid ligget haver, og hende her- til haver fulgt, saa frit som andre hendes Medarvinger, hvis Enemærker de til slige Gaarde bekommet have, siden det Skifte blev gjort efter forne Hr. Mogens Gøye for omtrent 24 Aar siden; endvidere er der Strid imellem dem om Gangismose, hvor stor Lod og Part forne Al- bert Dre deri tilkommer. De Mænd, til hvem Befalingen er udgaaet, skulle derfor med det første forsamle sig paa beleiligt Sted og Tid og dømme i Sagen, udfiske Gangismose imellem Parterne, sætte Steen og Stakit, og endelig skille dem ad til Minde eller Rette. Henved et Aarhundrede senere tilhørte Gaarden Palle Rosenfrands til Krenkerup, om hvem Sagnet fortæller, at han oprettede den til sine Jagthunde. Palle Rosenfrands opførte her en solid grundmuret Bygning, paa hvil- ken endnu sees Aarstallet 1638. Det var maaskee ogsaa ham, der gav Gaarden Navnet Rosenlund. En senere Eier af Gaarden var Geheime- raad Erik Rosenfrands til Rosenholm, der døde 1681. 1674 nævnes Christian Bylow til Rosenlund. Gaarden kom derefter i Familien Reventlows Besiddelse og kom til at udgjøre endeel af Stamhuset Kren- kerup, der oprettedes 1731. (See Hardenberg).

Følgende Gamle Bedtægter for Thoreby Sogn i Laaland meddeles her efter et Originalhaandskrift paa stemplet Papir, som opbevares i det kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn (Nye kgl. Manuskriptsamling Nr. 397 e i Folio). Paa den sidste Side af Haandskriftet findes en Fortegnelse

over endeel Bymænd, med nogle Bedtegnelser, der rimeligviis bethde Bøder. I nedenstaaende Afstryk er den gammel dags Skrivemaade kun bibeholdt i enkelte Ord og Udtryk, der da ere satte i Anførselstegn. Endvidere ere Artiklerne i Afstrykket numererede, hvilket ikke er Tilfældet i Haandskriftet. (Svf. Østrup By=Lov, Bjergegrav By=Lov og By=Skraa for Rådsted, i Historisk Tidsskrift I, IV og V.)

Anno 1674, den 11te August have vi Thoreby Mænd, alle samtlig, som nu leve, ladet sammenskrive vores gamle Bilkaar og Bedtægt, som vores gamle Formænd og Forsædre, som vi have en efter anden udspurgt, det retteste og lideligste, som kan være os til Nytte og Gavn, Lærb og Bedste, for os og vore Efterkommere.

Med samtlige Bymænds Billie have vi Underskrevne vores Hænder her under sat, efter deres Begjering.

[Her følger nogle Navne og Bomærker.]

Disse Bilkaar samtykkes saa vidt Lands Lov tillader, dog hvad Brøde, som sættes i Ol for hvis Kirken vedkommer, saadant at gives i Penge og kommer Kirken og de Fattige tilbedste. Alholm den 6te Octob. 1674.

Cornelius Lerche.

Først i Jesu Navn.

1. Hvo som gjør nogen Ustikkelihood i Kirken, enten at spie eller anden Ulempe, som ikke sommer sig paa saadanne Steder, den bøde til Bymændene 1 Tønde Ol og 1 K i Blokken til de Fattige.

2. Stem den som ikke giver Præsten og Degnen deres Almisjeforn og anden deres Rettighed hvilken Dag det bliver samtykt, bøde til Eierne 4 β , i Blokken 4 β .

3. Desligeste at age for Kirken naar de tilfiges, eller bøde $\frac{1}{2}$ K til Eierne, i Blokken $\frac{1}{2}$ K .

4. Stem hvis Dvæg der kommer paa Kirkegaarden, bøde for hvert Hoved 1 β og i Blokken 1 β .

5. Hvilken af Bymændene, som ikke holder deres tilfaldne Gjarde om Kirkegaarden aarligen ved Lige, bøde 1 K .

6. Nok om Ildsteder at gaae, hver S. Mikkel's Aften og hver S. Volborg Aften, og den som da ikke haver feiede Skorstene og godt Fyrsted, saa og 1 lang Stige, bøde 1 K til Byen for hver een, og strax skaffe Het med Pant, og fiden slie straxen færdig.

7. Den, som ikke har sin Bropart, hvad ham tilmaales, færdig, bøde 1 K inden tre Dage.

8. Naar Markevagt optages, og den som det forsommer, bøde 4 β , og gjælde Skaden.

9. Hvilken Huusmand eller Inderste, som holder Ovæg, skal give af en Ko 8 β , af en Hest eller Hoppe 8 β , af et Faar 2 β , et Sviin 4 β , en Gaasflok 4 β .

10. Den, som pløier dybe Vandfurer eller graver over Veien og ikke er igjensfudt til Voldermis, bøde 1 $\mathcal{L}$.

11. Hvem som taler Oldermænden ilde til med Skjældsord, Eder og Banden, „och løgter *) huer anden“, bøde 1 $\mathcal{L}$ til By mændene og 4 β i Blokken.

12. Om der Nogen skjændes paa Kirkegaarden, bøde 1 $\mathcal{L}$ til By mændene og 4 β i Blokken.

13. Stem slaaes Nogen i „Eyerschaabet“ **), bøde til Gierne $1\frac{1}{2}$ Tønde M.

14. Om Nogen lover til Oldrik for Anden, da bøde den, som gaaer i Løfte, efter Vilkaar hvis han haver forbrudt, og enhver Mand lige saa for sine Svende, Børn og Bud, lige som han det gjorde selv; thi Bonden er Boes Børge.

15. For alt hvis Ovæg, som bryder ind af Fællesmarken i Kornmarken, bøde første Gang 1 β , anden Gang 2 β , og saa opad som det gaaer til Fortræd.

16. Stem hvo som sniger sig til at bede ***) og slaae sine Heste løse i Kornmarken, bøde 8 β , og om Natten dobbelt.

17. Hvo som huser nogen Løsgænger, som ikke haver rigtig Beviis, videre end 1 Nat, bøde 1 $\mathcal{L}$.

18. Den, som fordrifter sig til at optage nogen „Kænsteen eller Hydesteen“ †), bøde derfor 1 $\mathcal{L}$, og siden sætte en anden i Stedet.

19. Stem om Præsten og Degnen ikke vilde lufte deres Gjarde naar [det] dem bliver tilfagt af „Marckegiemmern“, bøde lige ved de andre Bønder.

20. Om noget af Præstens eller Degnens Ovæg kommer i Kornmarken, bøde lige ved Bønderne.

21. Stem Ingen maa „thre“ deres Heste i nogen Kornmark uden Gierens Samtykke, bøde 1 Fr. M.

22. Hvilken som giver sig i Lig-Lauget, og naar Nogen ved

*) Erklærer en Anden for Løgner.

**) Gierklub er vistnok det samme som Gierlaug, Foreningen af alle eller endeel af Sognets eller Byens Giere (jvf. Hist. Tidsskrift V, 548).

***) Lade Kreaturer græsse.

†) Kænsteen er Keensteen eller Skjelsteen. Hydesteen betyder vistnok det samme (see Molbechs Danst Dialect-Lexicon, S. 230).

Døden afgaaer og han ikke følger med at bære under Riget, bøde 1 K , uden han er i lovlig Forsald; en Qvindes Person 4 β .

23. Recessen 46 Artikel. Hvad Vide nogen By paalægger, maa ikke en Grand eller to fuldkaste; hvo ei vil holde Vide og Bedtægt, maa de hannem pante for Ulydelse og ei bryde enten Bold eller Hærværk *).

24. Hvo sig til fordrifter at hugge Bast førend Bymændene det samthykke, eller i nogen af de Haver, som kaldes Studehaver, bøde til Lauget, som han har forbrudt sig imod, 1 Fr. Dl .

25. Stem den, først saaer høftet, maa ikke flaae sit Qvæg ind i Marken eller lade Ledet staae aabnet; hvem det overbevises, bøde 1 Tønde Dl .

26. Den, som optager nogen Mands Gjarde og bryde Hul derpaa, uden det er med Mandens Billie, som Gjardet tilhører, da at skaffe saa godt Gjarde igjen som det, han optog, og der foruden betale hvis Skade der over forarsages.

27. Stem om „Stijlunder“ **). Hvo, som befindes at hugge i nogen Stijlund, uden udi sin egen, bøde $\frac{1}{2}$ Tønde Dl , og til Ridefogden 1 Rdl .

28. Hvem som sanker Urter i Rugmarken enten ***) i Urtevangen, bøde 1 Fr. Dl .

29. Stem ville vi være til forpligtet at maale Biskops Tiende en Dag, naar det bliver paalagt af Oldermændene. Hvo som da ikke møder med sit Korn, reent og godt, bøde 8 β .

30. Desligeste hvo som ikke møder naar han hører Hornet tude, og ikke kommer til Mødning, bøde 4 β .

31. „Naar Eieren samthykker noget „Ertte Venge“, hvem ikke da lukker i rette Tid og saaer dog sin Sord, bøde 1 K .

32. Om „Løgenaw och Nyehaffue“, hvis Qvæg som forefindes deri, at det gaaer til Fortræd, bøde lige som i Kornmarken.

33. Hvo som pløier Veie op igjennem Egemosen eller andre Steder, hvor der bør at være Wei, bøde 1 Fjerding Dl .

34. Stem hvo som toer Klæder i Vandingen, eller stumper Skind i dem, eller kommer nogen Ureenlighed i Kilderne, bøde første Gang 1 K , anden Gang $\frac{1}{2}$ Tønde Dl .

*) Jvf. Historisk Tidsskrift I, 436—37. Vide betyder Bedtægt, ogsaa Bøder, som Rogen idømmes ifølge Bedtægterne. — Granden betyder Bymænd.

**) Herved forståes rimeligviis Skove, hvori der huggedes Brænde. I de gamle Rentemesterregnskaber nævnes ofte Stiived i Betydning af Brændeved.

***) Manuskriptet har ofte „enten“, hvor der menes „eller“.

35. Hvem som kryber over Gjerderne naar Marken er indluffet, i hvad Sted det være kan, bøde 1 Fr. Dl.

36. Stem hvem som toer Klæder eller bløder Skind i den Hule, som er uden ved Knud Suurs Gjerde paa Peder Kenders Toft, bøde $\frac{1}{2}$ Tønde Dl.

37. Hvo som nogle ulovlige Veie over nogen Mands saaede Korn gjør, bøde 1 Fjerding Dl.

38. Hvo som sanker Agern eller Rødder uden Forlov, bøde $\frac{1}{2}$ Tønde Dl.

39. Ingen maa fordrifte sig til at sanke Ar uden Forlov, eller bøde $\frac{1}{2}$ Tønde Dl.

40. Hvilken Udeier, som hugger Bast, bøde $\frac{1}{2}$ Tønde Dl til Eieren, og til Ridfogden 1 Rdl.

41. Stem hvo sig beklager at være Noget frastjaalet, være sig hvad det være kan, da at give Fogden og Oidermanden det tilfjende, de da at være forpligtet med Bymændenes Samthkke at randsage Hvermands Huus.

42. Hvem som sig lader finde med noget grovt Arbeide om Søndagen enten almindelige Bededage under Prædiken, bøde til de Fattige 1 K og til Bymændene $\frac{1}{2}$ Tønde Dl.

43. Hvo som ager i Marken efter Hø førend Eieren haver det samtykt, bøde 1 Fr. Dl.

44. Hvem som findes og flaaer Græs i Marken, som han ikke haver Lod og Deel til, bøde 1 Tønde Dl.

45. Ingen maa følge „Stacharle“ fra sig efter Solen er nedgangen, under 1 Fr. Dl.

46. Hvem som ikke ager Staader af By naar tilfises af hans Nabo, bøde 1 Fr. Dl og age ligevel.

47. Hvo som skadelige Hunde løse og utilbørlig haver, skal betale Skaden, de gjør, og til Bymændene 1 Tønde Dl.

48. Den som borttager Noget af Byfolden enten pløier Noget af Kirkeveien, bøde 1 Tønde Dl.

49. Alle de „Nasiunner“, som komme paa Byen, skal Marke-gjemmerne holde, og derfor skal de have Gadelam *).

50. „Stynner“ Noget anden Mands Piil, bøde 1 Fr. Dl.

51. Hvem der beder i Rugmarken efter Voldermis, bøde 1 Tønde Dl.

*) Ved Ordet Gadelam er et Hul i Paviret.

52. Ingen skal vende paa en anden Mands Korn efter Boldermis, høde 1 Fr. Dl og betale Skaden.

53. Ingen maa følge „Starekarlle“ avet omkring i Byen eller tvært over, enten høde 1 Fr. Dl.

Radsted Sogn.

Dette Sogn omgives af Maibølle, Thoreby, Fjelde og Slemminge Sogne, samt Saxkjøbing Landsogn. Kirken ligger $\frac{1}{2}$ Mil s. o. for Saxkjøbing, lidt n. for Hovedlandeveien imellem denne By og Sundby. Denne Vej gaaer paa et langt Stykke igjennem Sognet, og igjennem dens vestlige Spids gaaer Landeveien imellem Saxkjøbing og Nysted. Syd for Hovedlandeveien og omtrent parallelt med denne gennemskjæres Sognet af det store Mosedrag, som adskiller Guldborgland fra det øvrige Laaland, og som her paa en Strækning kaldes Radsted Tørvelung. Herved deles Sognet i to Dele, en større og høiere beliggende Deel mod Nordost og en mindre mod Sydvest. I den nordøstlige Deel af Sognet findes endeel af den store Hanemose, der ogsaa strækker sig ind i Thoreby Sogn; den var tidligere bevoret med Lyng og Enebær, men er nu for den største Deel opdyrket. Igjennem den sydlige Deel af Sognet gaaer det stenede Strøg, der begynder nordvest for Saxkjøbing og i nogen Afstand følger den sydlige Side af det omtalte Mosestrøg. Sognets Areal er 6525 Tdr. Land, hvoraf 1139 Tdr. Land Fredskov (Slaahave, Dyrehave, Studehave, Fruemose, Indeluffet, Taagekrog, Drengeskov, Haveskov, Sydeskov og Fyrrevænget, samt i det vestlige Hjørne af Sognet tæt ved Saxkjøbing, den smukke Holmeskov). Radsted Sogns Hartkorn er 555 $\frac{1}{4}$ Td. A. og E., 10 $\frac{3}{4}$ Tdr. Skff. og 9 Tdr. Mff.

Radsted By har tidligere været deelt i Øster Radsted eller Østerby og Nørre Radsted eller Nørreby, og deles endnu saaledes i daglig Tale; men ved Udskiftningen og Udslytning

gen blev denne Adskillelse ophævet. I Byen findes Kirken, Præstegaarden, 2 Skoler, et Hospital, en Stubmølle, et Teglværk, 36 Gaarde, 38 Huse med Jord og 31 jordløse Huse.

Langet, ogsaa kaldet Radsted Langet til Forskjel fra Døllefjelde Langet og Østøfte Langet, i ældre Tider ogsaa kaldet Nørre Langet, har 5 Gaarde, 2 Huse med Jord og 3 Huse uden Jord. Den øvrige Deel af Byen hører til Særljøbing Landsogn.

Pogmerstøfte har 3 Gaarde og 3 Huse uden Jord.

Krungerup har 9 Gaarde, 10 Huse med Jord, 5 jordløse Huse, 1 Skole.

Sydesby er opstaaet ved Udskiftningen, da 7 Gaarde af Øster Radsted By henlagdes til dette Sted; (see under Idalund). En af Gaardene er lagt ind under Hardenberg, og Byen har nu 6 Gaarde, 1 Skovfogedbolig, 1 Huus med Jord og 2 jordløse Huse.

Hovedgaarden Hardenberg, Hovedsædet i Grevskabet Hardenberg-Reventlow, ligger $\frac{1}{2}$ Miil s. o. for Særljøbing. En lige Allee fører fra Hardenberg tværs over Hovedlande-veien, til Radsted Kirke. Hovedbygningen eller som den kaldes, Slottet, er et af de prægtigste Herresæder i Danmark. Den er omgivet af Grave og bestaaer af tre sammenbyggede Fløie med Taarne. Der har forhen været en fjerde Fløi, men naar den er afbrudt, vides ikke. Sagnet siger, at den indeholdt et Kapel og at den er afbrændt. Af en gammel Politiprotokol sees, at der har været Ildbrand i Bygningen Natten mellem den 10de og 11te December 1689. Ilden opkom i Kjøkkenet, ved Maltgjøren, og der brændte endeel Korn, men iøvrigt kan det ikke sees hvad der egentlig brændte, og der staaer ikke Noget om, at der brændte nogen Kirke eller Kapel. Den midterste, nordlige Fløi er Hovedfløien og har tre Etager, den østre og den vestre derimod kun hver to. Igjennem den østre Fløi er Indfjørselen. Saavel under denne som under den midterste Fløi er der hvælvede Kjælbere,

men af forskjellig Bygningsmaade. Over Indkjørselsporten er det fyrstelige Hardenbergske Baaben anbragt. Foran denne Port har der tidligere over Graven været en Vindebro af Træ, men den er for endeel Aar siden bleven afløst af en elegant Bro af hugne Granitsteen. Selve Hovedbygningen er tækket med mørkeblaa, glaserede Tagsteen; den har 3 Taarne med Spiir og Kobbertag, et mod Sydøst, et mod Nordøst, og et mod Nordvest; de to første ere runde og indeholde kun Vindeltrapper, det sidste er ottekantet og indrettet til Værelser.

Bed Slottet er en stor og smuk Have, der staaer i Forbindelse med en lille Skov, hvor der findes et mærkværdigt stort Egetræ og Ruderne af et endnu større, som er faldet om.

Paa Gaardens Grund ligge endvidere Forpagterboligen med Avlsbygningerne, et Kornmagasin, Herfabet's Stalde og Rødehuus, samt Boliger for Godsinspecteuren og Gartneren.

Gaardens Areal er 522 Tdr. Land Ager og 213 Tdr. Land Eng, med Ager og Engs Hartkorn 73 Tdr. 4 Skp. 2 Fj. 1 Alb.

Under Hardenberg henhøre Parcellerne Rødehuus og Galminagerhuus (Skovfogedbolig), samt 4 jordløse Huse.

Gaarden Idalund i det nordøstlige Hjørne af Sognet, er oprettet i Begyndelsen af dette Aarhundrede, af Grev Hardenberg Reventlow og opkaldt efter hans Datter og Arving Ida. Under Gaarden drives 582 Tdr. Land Agerjord og 5 Tdr. Land Eng. Jorderne ere tildeels af ringe Beskaffenhed. Palle Rosenfrands havde i sin Tid afbrudt en lille Bondeby Høffvet eller Hyded der har ligget imellem Krenkerup og Rosenlund, og lagt dens Jorder ind under Krenkerup. Ved Kadsted Byes Udfikstning bleve nu 7 Gaarde af Øster Kadsted By henlagte paa den nedlagte Bondebyes Areal, i Stedet for paa endeel af det Areal, som nu hører til Idalund, og hvortil de først vare bestemte at henlægges. Idalund kan saaledes paa en Maade betragtes som en Parcel

af Hardenberg. Bygningerne, hvoraf der oprindelig kun var en Skovriderbolig, udvidedes efterhaanden som Torterne opdreves og ryddedes. Endeel af Udhusene afbrændte 1858, og ere nu alle opførte af Grundmuur, med Undtagelse af Stuehuset, der er Bindingsværk. Hartk. 47 Tdr. 1 Fj. $2\frac{1}{2}$ Alb.

Under Idalund høre 5 jordløse Huse.

Mellem Idalund og Bogmerstofte ligger Skovridergaarden Carlsbjerg, ved en høi Banke.

I Sognet findes ialt 62 Gaarde og over 100 Huse.

Folkemændene var 1801: 913, 1834: 1028, 1840: 1148, 1855: 1239, 1860: 1215, 1870: 1237.

Siden 1852 er omtrent Halvdelen af Bøndergodset i Sognet overgaaet til Selveiendom. Som en Følge heraf finder endeel Udparcellering Sted, hvorved Bøndergaardenes Størrelse jævnlig forandres. En oprindelig heel Bondegård havde 40—50 Tdr. Land. Avlsbruget er i Fremfærd. De fleste Bønder have merglet, og nogle have drainet.

Kirken er temmelig stor og anseelig og har et høit Taarn med Kuppel og Spiir, samt nogle Udbygninger mod Nord og Syd. Den er udvendig omtrent 65 Alen lang og 14 Alen bred. Den har ingen særegen Chorudbygning, men Choret dannes af den østlige Deel af Langhuset, og har flad Gavl. Kirken er engang bleven forlænget, men naar det er færdigt og naar Taarnet er blevet tilføjet, vides ikke. Dog veed man, at Fru Elisabeth Rosensparre til Krenkerup i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede lod Taarnet forhøje og paa samme anbringe den nuværende Kuppel med Spiir. Endvidere lod hun ved Kirkens Nordside opføre et Gravkapel, og paa Sydsiden et Baabehuus, begge Dele i den da brugelige Renaissanceskiil. Baabehuset blev senere framuret Kirken og indrettet til Lighuus og Materialhuus, samtidigt med at Taarnrummet indrettedes til Forhalle. Taarnet er omtrent 30 Alen høit, og naar Kuppelen og Spiret medregnes, omtrent 60 Alen. Spiret hviler paa 16 blyflædte Piller,

og har iøvrigt en meget fjendelig Heldning mod Sydvest; det har megen Lighed med Kirkespirene i Nysted og i Rippinge i Falster, hvorfor ogsaa et Sagn fortæller, at disse 3 Kirkespiir ere byggede af samme Bygmester, og et andet Sagn, at de ere opførte af tre Søstre. I Taarnet hænge 2 Klokker. Paa den mindste staaer foroven: *Benedicta Margrete Brockdorf Grevinde til Reventlau, 1732*, og forneden: *Johan Barthold Holzmann, Hafniæ — Soli Deo gloria — me fecit*. Paa den største Klokke staaer foroven: *Michal Carl Troschel, Hafniæ 1782 — Soli Deo gloria — me fecit*. Derefter læses Følgende: Jeg er bleven lydende Malm, 1 Cor. 13, 1, da Hr. Carl August v. Hardenberg-Reventlau og Frue Frederica Jaliane Christina v. Hardenberg-Reventlau f. Comtesse til Reventlau, vare Eiere af Stamhuset Krænkerup, og derefter dette Vers:

Klokken ringer
 Ordet klinger
 For de christne Sjæle, som
 Komme til Guds Helligdom.

Fred. Christ. Krag, p. t. pastor loci fecit.

Over Choret og Skibet findes ialt 5 Hvælvinger, af hvilke de 3 østlige synes at være de ældste og at være indbyggede i en ældre Kirke, medens de to vestlige synes at være opførte samtidigt med at Kirken blev forlænget. Paa Hvælvingerne har man fundet gamle Kalkmalerier, af hvilke et paa Hvælvingen over Alteret forestiller Christus paa Korset, imellem de to Nøvere, med endeel flere Figurer. (Disse Kalkmalerier bleve 1868 aftegnede af J. Kornerup, og Tegningerne findes i det oldnordiske Museums Arkiv.) Altertablens Indfatning, med 4 fritstaaende Søiler, er rimeligviis en Levning af en ældre Altertavle fra 1610, men selve Alterbilledet er et Par Gange blevet ombyttet med et andet. En gammel Kalk var fra 1589; en nyere, med tilhørende Sølvsfande er fra 1800. Grevinde J. C. Hardenberg, f. Reitzenstein har 1813 givet

en mindre Kalk, til Brug ved Sygeberettelser. Vægstagerne ere fra 1617, Døbefonten fra 1611 og Prædikestolen fra 1608. I Aaret 1813 fik Kirken en Hovedreparation; en Christusfigur, Kobberstik i forgyldt Ramme, indsatte i den ældre Altertavle, men blev senere ombyttet med et Maleri; Kirken fik da tillige et nyt Orgel, der 1856 har givet Plads for et andet. Kirken fik atter en Hovedreparation 1868. — I Choret, hvis Gulv nu er belagt med nye Fliser, laae forhen to gamle Vigstene af hvidagtigt Marmor, der nu ere indmurede i Væggen ved Kirkens Indgang. Paa den ene af disse Vigstene er udhugget Billeder af Albert Gøye, † 1558, og Fru Anne Rosenkrands, † 1589, med nogle adelige Baabener ved Siderne. Ovenover Billederne staaer: Hodie mihi, cras tibi, og nedenunder: Her liger begrafven erlig oc velbyrdig Mand Albredt Gyøe til Krenkervp, som var salig Her Mogens Gyøe Danmarkis Rigis Hofmester Søn af Krenkervp, som døde paa Skanderborig S. Hans Dag oc blef her begrafven Søndagen for S. Jacobs Dag da mand schrif Gvs Aar 1558 oc hans Hvstrv erlig oc velbyrdig Frue Anne Rosenkrans, som var Her Ote Rosenkrans Datter af Boler, som døde paa Torbenfeld S. Karinæ Dag, som wor den 25 Novembris oc blef begrafven her i Rasted Kirke Anno 1589. — Paa den anden Vigsteen sees et Billede af Otto Gøye med nogle adelige Baabener ved Siderne. Ovenover Billedet staaer: O homo, memento mori, ved Siderne: Otto Gyøe, og nedenunder: Her liger begravnen Erlig oc velbyrdig Otto Gyøe til Krenkerup, Clavsholm oc Torbenfeld, som var salige Albert Gyøes Søn til Krenkerup, som blef skot i Sverig af Rigens Finder oc døde paa Elsborig den 23. Octob. oc blef her begravnen y Rasted Kirke den 23. Febrv: ter mand schref Gutz Aar 1567. Gud gifve hannom en erefuld oc gledelig Vpstandelse. Amen. (Paa begge Vigstenene ere Indskrifterne dannede af store latinske Bogstaver.) — Det

ovenstående Gravkapel ved Kirkens Nordside er opført af Elisabeth Rosensparre 1616. Det er bygget af hugne Steen og med 4 Gavl, hvorpaa Bræders, Gæders, Rosensparres og Gyldestjærners Baabener ere anbragte. I Kapellet findes en Mindetavle, som Palle Rosenkrands til Krenkerup har sat over sine to Hustruer Helvig Rantzov, død 1618, og Elisabeth Rosensparre, død 1627, samt et Maleri med Portrætter af Palle Rosenkrands, hans tredje Hustru Fru Elisabeth Lunge, død 1659, og hans Søn Jørgen Rosenkrands, død 1660. Under Hvælvingen findes Lige af alle disse og af Tomfru Mette Rosenkrands, død 1631, Fru Elisabeth Rosenkrands, død 1657 og Tomfru Helvig Rosenkrands, født og død 1630. I selve Kapellet hvilede forhen Lige af Grev C. D. Reventlow og Grevinde Margrethe Brockdorff med 3 Børn, samt en Grev Ahlefeldt og Grevinde Reventlow; men disse Lige ere nu ogsaa anbragte under Hvælvingen, og denne er nu bleven tilmuret. Kapellet udgjør nu en Deel af Kirken. Et andet Gravkapel lod Grevinde Benedicte Reventlow, f. Brockdorff 1739 opbygge ved Kirkens Nordside; det var en stærk og anseelig Bygning, større end det ovenfor omtalte Kapel. Det havde gipset Loft og paa Nordsiden 5 Baabener; men 1777 blev det nedbrudt og Stenene førte til Krenkerup. Paa Grunden blev der senere (rimeligviis 1784), opført et Sakristi, som forhen kun havde et simpelt Halvtag, men ved Kirkens Reparation 1868 blev forsynet med Gavl, svarende til Gravkapellets. I Sakristiet findes en Tavle med en Gravskrift, som Sognepræsten F. C. Krag († 1802) havde skrevet over sig selv. I Danske Atlas VI, 478 nævnes en Fr. Reventlau, som døde i Italien og skal være begravet her. I Kirken findes flere Mindesmærker og Ligestene over afdøde Sognepræster. — Kirken tilhører Grevskabet Hardenberg-Reventlow.

Præstegaarden har forhen ligget paa et andet Sted, men efter en Ildebrand 1799 blev den i Aarene 1801—2

opbygget der, hvor den nu ligger. Den har et grundmuret og teglhængt Stuehuus med Dekonomileilighed i Kjælderen, et Ladehuus og et Staldhuus af Bindingsværk. Haven er god og omtrent paa 1 Td. Land. Til Gaarden hører et Areal af omtrent $64\frac{1}{2}$ Td. Land, hvoraf omtrent 58 Tdr. Land er bortforpagtet. Hartkornet er 8 Tdr. 7 Skp. 2 Fj. $1\frac{1}{4}$ Alb.

Tiender. Kongetienden, som eies af Staten (egentlig af Naaland-Falsters Bispestol), er omtrent 83 Tdr. Hvede og 103 Tdr. Byg. Kirketienden, som eies af Grevskabet Hardenberg-Reventlow, er omtrent 41 Tdr. Hvede, $20\frac{1}{2}$ Td. Rug, 193 Tdr. Byg og 41 Tdr. Havre. Præstetienden er omtrent 83 Tdr. Hvede og 83 Tdr. Byg.

Skolerne. Øster Rådsted Skole har nye Bygninger og et Jordtilliggende af næsten 8 Tdr. Land, med Hartkorn 1 Td. 1 Skp. $1\frac{1}{4}$ Alb. Børneantallet er 70—80. — Nørre Rådsted Skole, hvis Stuehuus i Aaret 1860 blev sat i god Stand, har en Jordlod paa omtrent 9 Tdr. Land med Hartkorn 1 Td. 2 Fj. $\frac{1}{2}$ Alb. Børneantallet er 50—60. — Runggerup Skole, oprettet 1854, har nye Bygninger og en Jordlod paa 6 Tdr. Land med Hartkorn 5 Skp. $\frac{3}{4}$ Alb. Børneantallet er 40—50. — Aften-skoler for den yngre Ungdom have været forsøgte, men uden Held.

I Sognet findes et Sognebibliothek paa 3—400 Bind og et landoekonomisk Læseselskab; men Interessen for Læsning er ikke stor.

Sognet har (foruden det nedenfor omtalte Rådsted Hospital), intet egentligt Fattighuus; men i et lille jordløst Huus, som af Grevskabet Hardenberg-Reventlow er overladt Kommunen, have 2 Stuer til Fattige. Iøvrigt leier Kommunen Huus til sine Fattige rundt omkring i Sognet. Af faste Fattige er der for Tiden omtrent 30 Børne og 20 Børn. Fattigvæsenet fordrer aarligt omtrent 30 Tdr. Rug, 30 Tdr. Byg og henved 1000 Rd.

Lidt f. for Rådsted Kirke ligger Rådsted Hospital, ogsaa kaldet „Trøstens Bolig“, en grundmuret og teglhængt Bygning med Bolig for 19 Lemmer og en Koffekone. Hospitalet er stiftet ved Fundats af 24de August 1641 af Palle Rosenfrands og Elisabeth Lunge, for 6 Fattige, men udvidet af senere Besiddere af Krenkerup. Ved den nu gjældende Fundats, af 30te November 1817, med fgl. Conf. af 28de Januar 1818 har Grevskabet Hardenberg-Reventlow overtaget Hospitalets Capitaler, Skov og Bøndergods imod at underholde de ovennævnte 20 Beboere. Fattige fra hele Grevskabet have Udgang til Hospitalet, der bestyres af Grevskabets Godsinspecteur og Sognepræsten i Rådsted.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction, Mårbo Amtstuedistrict, Særljøbing Lægedistrict; 3die Valgfreds. Det danner en egen Commune og Amtets 62de Lægd.

I Sognet findes endnu omtrent 20 Steensætninger fra Oldtiden, deels Runddysser og deels Langdysser, af hvilke sidste den længste er 120 Alen lang; men de forsvinde mere og mere.

Den 18de November 1518 fik Magister Georg Karlsson, Skriver paa Kallundborg Slot, Præsents paa „Rastæde“ Præstekald, der var blevet ledigt paa Grund af Henning Skrivers Uduelighed (Suhms Saml. til d. d. Hist. II B. II S. S. 85).

1529, Søndagen Exaudi fik Hr. Mogens Gøye, Danmarks Riges Hofmester, Brev paa Rådsted Kirke og jus patronatus for sig og Arvinger, som have Krenkerup Gaard i Forlening.

Den 22de Febr. 1565 fik Anne Rosenfrands fgl. Brev om, at da hendes Gaard Krenkerup har i fordums Tid med sit omliggende Gods været et Birk, og da samme Birk og Birkeret var bleven øde, idet Godset blev fraskilt, men hun nu har bekommet største Delen af samme Gods igjen, saa tillader Kongen, at hun og Arvinger maa nyde, bruge og beholde fri Birkeret til Krenkerup Hovedgaard, hvortil skal høre det Gods, Fru Anne Rosenfrands nu har eller faaer i Byerne Rådsted, Gjeltofte, Højet, Rorbæk, Keersø og lille Keersø.

En By=Skraa for Rådsted, af Aar 1635 er af Sognepræst C. A. Dons meddelt i Historisk Tidsskrift V. Bd. S. 547—58.

Gårdenberg hed indtil 1815 Krenkerup og Gaarden skal allerede have været til i det 12te Aarhundrede. I Aaret 1392 udstedtes et Dokument om, at „Laurids Nielsen skjøder Hr. Axel Mogensen af Krenkerup alt sit Gods i Krenkerup og Krenkerup Fang, som er en Hovedgaard og 2 andre Gaarde.“ Denne Axel Mogensen var af den ældgamle Familie Gøye, og Gaarden forblev nu i denne Families Besiddelse i et Par Aarhundreder. Axel Mogensen Gøye var Rigsraad 1403, da han solgte noget Gods i Herredslev Sogn, og han maa være død inden Paaske 1411, i hvilket Aar hans Arvinger udstedte et Afkaldsbrev hvorved hans Efterleverske Fru Karine (der iøvrigt var hans anden Hustru), samt Hr. Oluf Axelsen og Mogens Axelsen fik Krenkerup Gaard med Vandmøllen, Abildgaard og Skove med mere Gods. Den 4de Søndag efter Paaske 1411 (den 10de Mai) udstedtes to Afkaldsbreve efter Axel Mogensen Gøyes Død, om at Oluf Axelsen fik Krenkerup med Møllen, Byen og alt Krenkerup Fang m. m. Efter ham tilhørte Gaarden en Søn Oluffen af Hesse, der formodentlig var hans Søn, og som med sin Hustru Mette solgte og skjødede „Krenkerpe“ Gaard med Mølle og Dam samt to Gaarde i „Høvet“, en forhenværende By i Rådsted Sogn til Brødrene Hr. Mathias Moltke, Ridder, og Albert Moltke. Dette omtales i et Dokument, som er aftrykt i Rhodes Laalands og Falsters Historie den gl. Udgave II. Bd. S. 297; men hvor den nævnte Mølle og Dam har ligget, vides ikke. Den 1ste Mai 1427 skjødede Hr. Mathias Møltick, Ridder, sin Morbroder Mogens Gøye Halvparten af Krenkerup med Mølle og Abildgaard og Halvparten af det tilliggende Gods, dog saa at Mogens Gøye skulde selv indløse forne Halv-Krenkerup fra Morten Sensen, som havde det i Pant. Den 24de Juni 1430 skjødede Evert Moltke sin Morbroder Mogens Gøye Halvdelen af Krenkerup Gaard, Mølle og Abildgaard og Halvdelen af det tilliggende Gods, som han og hans Broder Mathias Moltke købte af Søn Oluffen af Hesse. Et Brev om, at Mogens Gøye blev indført i Krenkerup Gaard og Mølle m. m., var dateret 1ste September 1434. Samme Aar skal det ovennævnte hos Rhode aftrykte Dokument være udstedt. Dette Dokument, der er unøjagtigt aftrykt, er et tredje Dombrev, hvorved Krenkerup Gaard osv. tildømmes Markus Gøye, der maa være den samme, som i andre Breve kaldes Mogens Gøye. 1435 udstedtes det fjerde Dombrev paa Krenkerup Gaard og Mølle osv., og endelig 1436 Laasebrevet. Denne Mogens Gøye, der ogsaa kaldes den ældre, var allerede Rigsraad 1428, da Dronning Philippa personlig mæglede Forlig imellem ham og en anden Adelsmand, Morten Sensen, der ligeledes var Rigsraad. Han forøgede Godset betydeligt ved Tilkjøb af Sordegods, især i Aarene 1435—50. 1440

skiftede han med Ridder Hr. Jens Grim, efter dennes Frue Karen Rud, som var Mogens Gøyes anden Frues (Ida Falks) Farmoder. Han deeltog i Affattelsen af den i Aaret 1446 givne Lov om Bondestanden og Borneffabet, der er bekjendt under Navn af Laalands Vilkaar. Han var først gift med Christine Markmand og derefter med Ida Falk. Han levede endnu 1480; men uagtet han maa have været en Mand af Betydning, kjender man dog kun lidt til hans Liv og Virksomhed. Foruden Krenkerup eiede han ogsaa Gisselsfeldt. Med Ida Falk havde han Sønnen Esfil Gøye, der efter ham eiede Krenkerup og Gisselsfeldt. Esfil Gøye indtog, ligesom Faderen, en betydelig Stilling, men dog veed man heller ikke meget om ham. Han var Ridder, Medlem af Rigsraadet og Lensmand paa Lindholm. Han deeltog 1497 som Rigtis Marsk i Krigen mod Sverrig og førte Overbefalingen ved Beleiringen af Kalmar, som han indtog i Juli Maaned j. A. Han blev ligeledes brugt til diplomatiske Sendelser og deeltog saaledes i Aaret 1483 i Forhandlingerne med de Svenske om de 3 nordiske Rigers Forening. Han besad flere store Sordegodser og betydelige Forleninger og tillige en anseelig Formue. I Aarene 1481—94 foretog han flere Omsætninger med sine laalandse Godser. Han var gift med Mette Rosenfrands, Datter af Erik Ottesen Rosenfrands, og efter at hun var gaaet i Kloster, med Sidsel Brahe, Axel Brahes Datter. Den 22de August 1505 oprettede han sit Testamente, hvori han som god Katholik ikke undlod at betænke geistlige Stiftelser. Det følgende Aar afgik han ved Døden. Skiftet efter ham blev sluttet den første Uge i Fasten 1508 paa Gunderslevholm. (Denne Gaard havde han dog ikke eiet; men hans Søn Mogens erholdt den ved Giftermaal med Mette Albrechtsdatter Bydelsbak). Ved Skiftet deelttes hans betydelige Sordegodser imellem hans Børn, der alle vare af første Ægteskab, saaledes at Krenkerup tilfaldt den ældste Søn Mogens, Tundbyholm i Skaane udlagdes Datteren Ida, som var eller blev gift med Hemming Sehested, og Gisselsfeldt m. m. tilfaldt den yngste Søn. (Om den ældre Mogens Gøye og Esfil Gøye see Rasmussens Efterretninger om Gisselsfeldt, S. 30 fg.). Mogens Gøye den yngre, der var Rigsraad og Rigshovmester, besad store Rigsdomme og havde megen Deel i Statsstyrelsen indtil sin Død 1544. Han skal have opført Hardenbergs nuværende Hovedbygning, der dog forhen havde en Floi og et Taarn mere end nu, og i Tidens Løb har undergaaet flere Forandringer. Efter ham tilhørte Gaarden Albert Gøye, der dog kun havde arvet den ene Halvdeel, men fik den anden Halvdeel ved Mageffiste med sin Søster Birgitte Gøye og dennes Ægtefælle Herluf Trolle. Efter Albert Gøyes Død 1558 tilhørte Gaarden hans Enke Fru Anne Rosenfrands; dog havde Sønnen Otto Gøye

ligeledes Deel i Krenkerup, men han faldt i Krigen mod Sverrig 1566, og da Anne Rosenfrands døde 1589, tilfaldt Gaarden hendes Datter Fru Margrethe Gøye, der var gift med Peder Brahe til Krogholm (i Skaane). Margrethe Gøye døde den 11te April 1594 (ikke 1596) og Peder Brahe den 28de Juni 1610. De havde bygget den grundmurede Stald, paa hvis Gavl deres Navne læstes. Efter dem tilfaldt Gaarden deres Søn Axel Brahe, der maa være død imellem 16de Juli 1613 og 22de Juni 1615 (ikke 1618). Hans Enke Elisabeth Rosensparre, der arbejdede Gaarden efter ham, maa have foretaget nogle Forandringer ved Hovedbygningen, da hendes Navn med Årstallet 1620 forhen stod paa den ene Gavl. Hun giftede sig 1621 med Palle Rosenfrands, der herved blev Medeier af Gaarden, men dog først 1624 fik sig den Deel af den udlagt, som havde tilhørt Otto Brahe. Palle Rosenfrands, (f. 1587 paa Glimminge i Skaane) havde i sin Ungdom studeret i Wittenberg og ligeledes besøgt Frankrig og Holland, og senere (1611) med Ære deeltaget i Kalmarkrigen. Han var Lensmand over Bordingborg og Jungshoved Len 1614—32, over Nykjøbing og Alsholm Len 1632—43; ligeledes var han Patron for Herlufsholms Skole og en meget anseet Diplomat. Paa Krenkerup har han formodentlig bygget endeel, da hans Navn og Årstallet 1631 findes paa Hovedbygningens Nordside. Han afbrød Byen Høvet eller Hyde i Rådsted Sogn, hvorfor Præsten senere fik i Godtgjørelse for Tienden 6 Tdr. Rug og 6 Tdr. Byg. I Rådsted oprettede han et Hospital, som blev rigeligt udstyret, og som Sorgen Skeel senere udvidede. Sagnet fortæller iøvrigt, at han var hengiven til Drukkenskab, og at han ved Mened kom i Besiddelse af en Mose henad Rosenlund. Det første er vel ikke umuligt, da slikt i hine Tider var almindeligt iblandt Høie og Lave, men imod Paalideligheden af Sagnet om „den forforne Mose“ næres stærk Tvivl. I Rådsted Kirke findes en Mindetavle over Palle Rosenfrands og hans to første Hustruer Fru Helvig Rantzov og Fru Elisabeth Rosensparre, af hvilke den sidste døde 1627; endvidere findes der et godt Maleri med Billeder af ham, hans tredje Hustru Fru Elisabeth Lunge og Sønnen Sorgen Rosenfrands. Palle Rosenfrands døde 1642 og ligger begravet i Rådsted Kirke; Enken besad derefter Krenkerup i nogle År; men da hun 1649 skiftede med sine Børn, tilfaldt Gaarden hendes Søn Sorgen Rosenfrands. Han døde 1660 i Venedig; men Moderen var allerede død 1659, og Gaarden tilfaldt nu hans Søstre eller disses Børn. Godset blev saaledes adspredt; men en Dattersøn af Palle Rosenfrands, Rammerjunker Sorgen Skeel, samlede det paany, deels ved Kjøb (1683 og senere) og deels ved Mageffekte. Sorgen Skeel eiede desuden Rosenlund og mange andre Herregaarde og var vistnok sin Tids rigeste Godseier.

Som mange Andre af den gamle danske Adels følte han dybt den Tilfidsfættelse denne Stand efter Enevoldsmagtens Indførelse maatte taale, idet den mere og mere fortrængtes af den tyske og nyere Adels. Hertil figtede rimeligviis et Bægmaleri, som han skal have ladet anbringe i Haven ved Krenkerup, men som nu er borte. Det forestillede Harenes Triumf over Hundene; Harene rede paa Hunde, skjede og jage paa Hunde, nøde Maaltid af og lode sig opvarte af Hunde; ligeledes sad et Par Harene paa en prægtigt smykket Triumfvogn, som blev trukket af Hunde. — Jørgen Skeel døde d. 7de Marts 1695, i en Alder af 39 Aar; Krenkerup tilfaldt derefter hans Enke, den gjerrige Benedicta v. Brockdorf, der 1700 giftede sig med Overkammerherre osv. Grev Christian Ditlev v. Reventlow til Christiansgade, en Broder til Anna Sofie Reventlow, der senere blev Frederik den Fjerdes Dronning. Han oprettede 1731 Stamhuset Krenkerup af Hovedgaardene Krenkerup, Rosenlund og Nørregaard, og ligeledes Stamhuset Frisenbold i Thyland. Ved hans Død 1738 tilfaldt begge Stamhusene Sønnen Grev Conrad Ditlev v. Reventlow, † 1750, og efter ham hans Søn Grev Christian Ditlev v. Reventlow, der døde 1759. Den sidstnævntes eneste Datter blev 1774 gift med den bekjendte preussiske Minister Fyrst Carl August v. Hardenberg. Ved Grevindens Død 1793 tilfaldt Stamhusene Krenkerup og Frisenbold Sønnen Christian August Hardenberg = Reventlow. Han fik Tilladelse til at sælge det sidste for 500,000 Rd., hvorfor han købte Godserne Nielsstrup, Sæbgholm og Christiansdal i Laaland; disse bleve nu forenede med Krenkerup og af det Hele oprettedes den 13de December 1815 Grevskabet Hardenberg = Reventlow. Greven, der havde frasagt sig Fyrstetitelen og iøvrigt eiede flere Godser, døde 1840, og Grevskabet tilfaldt da hans eneste Datter Ida Augusta, Enke efter Kammerherre og Oberst Grev Harald Holdt, som var død 1839. Grevinden giftede sig 1841 med C. L. S. A. D. Gersdorf, der 1842 blev ophøiet til Greve af Gersdorf = Hardenberg, men allerede døde den 29de December 1846. Enkegrevinden (Ida Augusta Gersdorf Hardenberg = Reventlow) ægtede den 29de September 1855 en italiensk Greve, Dominici d'Almaforte, som blev optaget i den danske Grevestand med Navnet d'Almaforte Hardenberg Reventlow. Han blev sindsyg og døde i December 1864 i Frankrig. Grevinden, som i sin sidste Tid boede i Florents, døde den 31te December 1867. Grevskabet gik derpaa over til hendes Søn af første Ægteskab, Grev Rudolf Carl Ludvig August Holdt Hardenberg Reventlow, der har taget Ophold paa Slottet og foretaget adskillige Forandringer ved dette og dets Omgivelser.

Grevskabet Hardenberg = Reventlows østre District indbefatter: Gaardene Hardenberg, Idalund, Nørregaard, Nielsstrup og Rosenlund, samt

i Musse Herred Baabensted og Rødsted Kirker. — Til det vestre District hører Gaardene Sæbholm og Christiansdal i Nørre Herred. — Grevskabet har 1758 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hartkorn af alle Slags, hvoraf under Hovedgaardene 588 $\frac{3}{4}$ Tdr., Bøndergods 742 $\frac{1}{2}$ Tdr., Kirke- og Konge- tiende 427 $\frac{1}{4}$ Tdr., i Bankaktier 14,400 Rb., i Fideicommisskapitaler ca. 711,000 Rb. — Skovarealet er 2525 Tdr. Land.

Taars Sogn.

Sognets nordvestlige Grændse dannes af den store Taarsvig, og isøvrigt omgives det af Vigsnæs og Maibølle Sogne og Særtjøbing Landsogn. Kirken ligger i den sydvestlige Ud- kant af Sognet, omtrent $\frac{1}{2}$ Mil n. n. o. for Særtjøbing. Overfladen er i den nordlige Deel af Sognet noget bølge- formig, i den øvrige jevn; Jordbunden er leret, sandblandet og stenet. Et lille Åløb, som kommer fra den høiere Egn ved Berritsgaard, falder ud i Taars Vig og danner endeel af Sognets Vestgrændse. Sognets Areal er 7937 Tdr. Land, hvoraf 367 Tdr. Land Fredskov (endeel af Storskoven, Rø- gangen, Folehaven og Bindemosen ved Eremitagen. Hart- kornet er 373 Tdr. A. og E., 6 Tdr. Skff. og $\frac{3}{4}$ Td. Mstf.

I Sognet findes 3 Byer, Taars (ogsaa kaldet Øster Taars til Forskjel fra Vester Taars i Sandby Sogn i Nørre Herred), med Kirke, Præstegaard, Skole, Hospital; Rille- rup, med Beirmølle, og Rallø, med Skole og Beirmølle.

Hovedgaarden Berritsgaard under Baroniet Guld- borgland, ligger henved $\frac{1}{2}$ Mil n. o. for Særtjøbing. Ho- vedbygningen er et toetages Huus, tildeels med hvælvede Kjældere, og med et ottetaktet Taarn med Spiir midt for Bygningens sydlige Side. Bygningen er opført 1586 af Fru Lisbeth Friis, Jakob Hvitfeldts Enke; det nævnte Års- tal og hendes og hendes Mand's Naaben findes indhugget i en Steen over Indgangen til Taarnet. Saavel udvendig

som indvendig er Bygningen vedligeholdt temmelig uforandret i sin gamle Skikkelse, med Beboelsesleilighed i nederste og Ridderfal og Gjæsteværelser i øverste Etage. De udmærkede grundmurede Udbygninger ere opførte 1786, 1790 og 1804 af Baron P. A. Lehn, med Undtagelse af et Kornmagasin, som blev bygget 1844.

Berritsgaard havde indtil 1854 et Areal af c. 820 Tdr. Land med 97 Tdr. 1 Skp. frit Hartkorn; men i dette Aar lagdes 17 Tdr. 7 Skp. 3 Fj. Hartkorn ind under Ødegaard i Sarløbing Landsogn, og Berritsgaard har saaledes nu 686 Tdr. Land med omtrent 79 Tdr. Hartkorn.

Omtrent $\frac{1}{4}$ Miil n. for Berritsgaard ligger Fremtugen, der tidligere var Birkedommerbolig, og nu er Beboelsesleilighed ved et Teglværk, som hører til Baroniet Guldborgland.

I Sognet findes ialt 49 Gaarde og omtrent 70 Huse.

Indbyggerantallet var 1801: 710, 1834: 777, 1840: 827, 1855: 915, 1870: 932.

Alle Bøndergaarde og Huse vare forhen Fæstegods under Baroniet Guldborgland; men den største Deel heraf er nu folgt til Selveiendom.

Taars Kirke er en smuk og anseelig Bygning, opført af brændte Steen, med senere tilføiede Taarn og Hvælvinger. Taarnet, der er omtrent 64 Fod høit og tjener til Sømærke, har siden Kirkens Restaurarion 1859—60 smukke taffede Gable. Paa den vestlige Taarnmuur staaer Aarstallet 1668, og paa den østlige Bogstaverne C V V H, der rimeligviis skulle sige Christian Ulrik von Harstall (til Berritsgaard); han har maaskee ladet Kirken reparere. I Taarnet findes 2 Klokker. Kirkens vestlige Gavlmuur, der nu danner en Deel af Taarnmuren, har haft Muurforsiringer ganske svarende til Chorgavlens. Paa Kirkens Nordside sees udvendigt et gammelt Dørparti, der har indeholdt en lav, rundbuet Dør, og derover to smaa Buer, men Døren er nu tilmuret. Ind-

gangen er siden 1859 igjennem Taarnet, men var tidligere gjennem et Baabenhuus med taffede Gavl, bygget op foran den gamle Indgangsdør paa Kirkens Sydside. Førend Hvelvingerne bleve indbyggede har Kirken havt smaae rundbuede Vinduer, og deriblandt et i den flade Chorgavl. Af disse Vinduer, der have været anbragte noget høiere oppe end de nuværende spidsbuede, findes endnu tydelige Spor ikke alene udvendigt paa Murene men ogsaa indvendigt, over Hvelvingerne, hvor man ogsaa seer nogle af de gamle Bjælkeshuller samt Rester af Ornamentter, malede paa tynd Kalkpuds. — Kirkens Skib er indvendig $34\frac{1}{2}$ Fod langt og $24\frac{1}{2}$ Fod bredt, Choret 18 Fod langt og bredt, Taarnrummet $20\frac{1}{4}$ Fod langt og $16\frac{1}{2}$ Fod bredt. Kirkens hele Længde indvendig er saaledes, naar Chorbuen og Taarnrummet medregnes, $77\frac{1}{2}$ Fod. Taarnrummet og Choret dækkes hver med een, Skibet med to spidsbuede Krydshvelvinger.

I Kirken findes en malet Altertavle, forestillende Christus tilbords med Disciplene i Emaus (Luc. 24, 30—31), efter Kjenderes Dom et Kunstværk, der dog i Tidens Løb har lidt endeel; et Crucifix over Chordøren i halv naturlig Størrelse; en Prædikestol med Billedsfjærerarbejde (de 4 Evangelister) og ottekantet Lydhimmel over; en meget gammel massiv Døbefont af Sandsteen, $2\frac{3}{4}$ Fod høi. Skaalen, der er rund, med raa Skulpturer, er dannet af en eneste Steen, og hviler paa et rundt, ligeledes forfærdet Fodstykke. Hertil hører et Døbebækken af Messing, uden Sirater og Indskrifter. Kirken har et godt Orgel. Paa en gammel Ligesteen, som findes i Kirken, er udhugget Billedet af en Abbed og langs med Randen en Indskrift, der synes at være følgende: Anno Domini MCCCC^o XI° in profesto natali sancti benedicti abbis [Ni]colaus finkiusck rector hujus ecclesiæ thornes. Indskriften er temmelig utydelig, og den nederste Linie mangler ganske, men Årstallet er vistnok ialfald 1411 (efter Abildgaards Tegning). I en Fordybning i Alterbordet,

dækket med en Marmorsteen, fandtes for endeel Aar siden en Reliquiæske, som nu findes i det oldnordiske Museum og skal have indeholdt Levninger af de 11,000 Jomfruer, eller efter Andre af St. Johannes Arm (med Paaskrift de brachio Sancti Johannis). Kirken skal i den katholske Tid være indviet til St. Andreas; til Fordeel for denne Kirke udstedtes Afladsbreve i Aarene 1119(?), 1362, 1417, 1434, 1477 og 1502. Disse Afladsbreve opbevares endnu paa Drebygaard, dog med Undtagelse af det fra 1119, der nu neppe er til. — Paa Kirkegaarden hviler Baronesse Christiane Henriette Rosenørn Lehn med sine to Mænd Baron Kaas Lehn og Baron H. C. Rosenørn Lehn. Kirken tilhører Baroniet Guldborgland.

Præstegaarden er i god Stand. Vaaningshuset har Tegltag og indeholder en rummelig Beboelsesleilighed. Ved Gaarden findes en stor og smuk Have, og en særskilt Kjøkkenhave. Avlingen udgjør 60 Tdr. Land god Jord, hvoraf de 50 ere bortforpagtede for 3 Tdr. Byg pr. Td. Land, foruden 4800 Potter Mælk og nogle Kjørfler aarlig.

Tienderne af Sognets 262 Tdr. 6 Skp. 1 Fj. tiendehørende Hartkorn ydes in natura ifølge fgl. conf. Tiendeafford af 20de Juni 1817 (jvf. Afford 17de Januar 1806 og Over-tiendekommissionens Kjendelse af 2den Juli 1813) saaledes: Ronge- og Kirketienden, der tilhøre Baroniet Guldborgland, hver med 46 Tdr. 6 Skp. $3\frac{7}{32}$ Fj. Hvede, 28 Tdr. 7 Skp. $3\frac{1}{4}$ Fj. Rug, 60 Tdr. 6 Skp. $1\frac{7}{32}$ Fj. Byg og 29 Tdr. 5 Skp. $1\frac{1}{4}$ Fj. Havre; Præstetienden med 62 Tdr. 5 Skp. $3\frac{1}{32}$ Fj. Hvede, 15 Tdr. 4 Skp. $3\frac{1}{4}$ Fj. Rug, 71 Tdr. 2 Skp. $1\frac{7}{32}$ Fj. Byg, 15 Tdr. 5 Skp. $1\frac{1}{4}$ Fj. Havre og 1 Td. Urter. Dvægtiende og Smaaredsel udgjør 6 Tdr. Byg og 28 Rd. 2 $\frac{1}{2}$.

Skolerne. Laars Skole, der ligger i Nærheden af Kirken, har en god Lærerbolig, en rummelig Skolestue og et Jordtilliggende af 8 Tdr. Land god Jord med Hartk. Td. 4 Skp. $1\frac{3}{4}$ Alb. Børneantallet er omtrent 80. Kallø

Skole ligger omtrent $\frac{3}{8}$ Miil fra Kirken, midt i Kallø By, paa en høi Banke. Lærerboligen er god, men indskrænket. Et nyt Udhuus paa 8 Fag opførtes 1855. Til Skolen hører en ret god Jordlod paa omtrent 4 Tdr. Land, med Hartk. 4 Skp. 1 Fj. $2\frac{1}{4}$ Alb. Børneantallet er omtrent 60—70. I begge Skoler undervises, foruden i de sædvanlige Fag, tillige i Skriftlæsning, Historie og Geografi. — Aften-skoler ere for henvend en Snees Aar siden forsøgte, men fandt ikke tilstrækkelig Deeltagelse.

En Læseforening, oprettet 1846 ved Gaver fra Trykkefrihedsselskabet, Landhuusholdningsselskabet og Private, samt et aarligt Bidrag paa 2 fl af hver Deeltager, er efterhaanden ophørt.

Fattigvæsenet er meget byrdefuldt. Det har omtrent 30 Personer at underholde. Til Dækning af de hermed forbundne Udgifter saavel som til Renter og Afdrag af laante Capitaler osv. behøves aarlig henvend 2000 Rd.

Taars Hospital er opført 1848 af Baronesse C. H. Rosenørn Lehn til Guldborgland til Bedste for Taars Sogns Fattige, af solid Grundmuur, teglhængt, med 4 rummelige Lemmestuer, 1 Sygestue, 1 Ligstue osv. Baroniet vedligeholder Bygningen og leverer fornøden Brændsel. Hospitalet er indrettet til 10 Personer, der vælges af Baroniets Besidder.

Kallø Fattighuus, opført af Sognet 1854, er af Bindingsværk, med 4 Stuer.

Harstalls Legat, stiftet 1724 af Overstaldmester C. U. v. Harstall, var oprindelig paa 500 Rd., som ved Forordn. af 5te Januar 1813 og ved en senere Bestemmelse af 1ste Januar 1815 omskredes til 150 Rd. — Capitalen udsættes af Biskoppen. Renterne, 4 pCt. aarlig, tilstilles Beritsgaards (nu altsaa Baroniet Guldborglands) Besidder, for at uddeles til de Fattige i Taars Sogn og Nørbæk By i Særljøbing Landsogn. (Hofman, Fund. VI, 77.)

Sognepræst Oluf Skyttes Legat er stiftet den 24de September 1779. Capitalen er 800 Rbd. Sølv, og Renten, 4 pCt. uddeles til 5 Fattige, nemlig 3 af Taars og 2 af Vigsnæs Sogn, som vælges af Baroniet Guldborglands Besidder. — Af de legerede 800 Rbd. indestaae 100 Rbd. „og ere perpetuerede med 1ste Prioritet i Taars Præstegaard imod enhver ny ankommende Sognepræsts derfor udgivende og behørig thinglæste Panteobligation“ (vgl. Conf. 20de Februar 1784). De 700 Rbd. indestaae i Baroniet Guldborgland. De, der nyde Godt af dette Legat, have Ret til Pladser i Christoffer Gøyes Hospital (see S. 39).

Baronesse Christiane Henriette Rosenørn Lehn, der døde 1860, har stiftet et Legat paa 1000 Rbd., hvoraf Renterne 2 Gange aarligt, nemlig hendes Fødselsdag den 1ste Januar og hendes Dødsdag den 26de Marts, uddeles til Lemmerne i Taars Hospital.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction, Maribo Amtstuedistrict, Saxkjøbing Lægedistrict; 3die Valgfreds. Amtets 60de Lægd.

I en Skov strax n. v. for den forhenværende Birkedommerbolig Eremitagen har været en nu ødelagt Steensætning paa jevn Grund, 65 Alen lang og 10 Alen bred.

I gamle Dokumenter kaldes Sognet i Reglen Thornæs. I Suhms Saml. II. B. II. S. 66 nævnes ved 5te April 1515 østre torsnæs.

I den katholske Tid vare Taars og Vigsnæs Sogne stedsforenede; men da Beboerne i sidstnævnte Sogn 1532 klagede over, at de havde saa lang en Vej til deres Præst, befalede Kongen, den 19de Juni 1532, at de skulde have deres egen „Kapellan“. Den 14de August 1660 udgik et aabent Brev om, at Vigsnæs Præstefald maatte annecteres til Taars Kald, eftersom Vigsnæs Præstefald i sidste Feide skal være næsten ganske ruineret og fordærvet. Sognene vare nu forenede indtil 1670. Senere vare de atter forenede fra 1690 til 1776.

1533 fik Claus Hvitsfeld Præsentats paa Torsnæs Kirke med sin Anner, den Kapel paa Vigsnæs, paa Grund af den forrige Besidders, Hr. Johans Resignation. Dog skulde han bestikke to forstandige Ra-

pellaner, som klarligen efter den hellige Skrifts Lydelse kunde lære og prædike.

Om det gamle Kallø Birk see under Thoreby Sogn (S. 122).

Berritsgaard er meget gammel. En Hovedgaard af et lignende Navn, nemlig Berritsholm, findes i Skaane. Navnet hidrører vistnok fra en Berritz (en Beritz nævnes i D. Atl. 3, 411 ved 1520), eller af en Beri S. R. D. IV, 579, eller af en Bero, Thork. Dipl. I, 16, 1164; S. R. D. VII, 3. 78. 132. Gaarden er uden Tvivl opstaaet af Torde= derne af en Bondeby Berrit, hvis Levninger for Størstedelen forsvandt i det 16de Aarhundredes første Halvdeel, og hvorafr der 1502 kun var en enkelt eller nogle faa Gaarde tilbage. Byen kaldes 1502 Bærith, Gaarden 1502 og 1545 Bæritzgord, og 1551 Berritzgord, Bæridzgordt. Den ældste bekjendte Eier af Berritsgaard eller idetmindste af Torde= gods i Taars Sogn er Hartwik Pøffe, der 1417 forskaffede Thor= næs (Taars) Kirke et Afladsbrev. I Slutningen af Brevet er tilføiet: Nostra ista litera est procurata a venerabili viro Hartvico Pyøskæ in honorem Sancti Andree apostoli, pro salute omnium parentum suorum. (Brevet findes i Pontopp. Annal. eccl. II. 519, men er ikke bemærket i Regest Diplom. af 1847.) Familien Pøffe er saaledes ikke, som man forhen troede, først kommen ind i Landet med Kong Chri= stoffer af Baiern. — Den næste Eier var Hans Pøffe, der levede i den sidste Halvdeel af det 15de Aarhundrede, og med hvis Sønner Familien Pøffe synes at være uddød paa Sværdsiden, idetmindste paa Laaland. En af hans Sønner, Marquard Pøffe, nævnes 1502 som Ranik i Roskilde, da han solgte sit Gods i Laaland til sin Søster Fru Inger Hansdatter; denne eiede nu hele Berritsgaard, og forenede hermed den Deel af Drebygaard, der havde tilhørt hendes afdøde Mand Erik Oluffen Blaa; men Foreningen varede ikke længe. Fru Inger døde i Maribo og efter hende tilfaldt begge Gaardene Datteren Barbara Erikzdatter, gift med Otto Clausen Hvitsfeld til Krumstrup, der døde 1529, medens Enken, Barbara, først døde 1538 eller senere. Hun har formodentlig solgt sin Halvdeel af Drebygaard, hvorimod hun efterlod Berritsgaard til Sønnen Christoffer Hvitsfeld. Han døde som Befalingsmand paa Gulland 1559, og efterlod sig flere Børn, der arvede Berritsgaard efter ham, og blandt hvilke især Kansleren og Historikeren Arild Hvitsfeld er bekjendt. (Arild Hvitsfeld er født 1549 paa Bergenhus, hvor Faderen var Lensmand 1543—55). Brød= rene Arild og Jakob Hvitsfeld eiede i nogle Aar Gaarden i Forening; men 1575 synes Jakob Hvitsfeld at være bleven Eneeier af den. Arild Hvitsfeld vedblev imidlertid i en lang Aarrække at varetage Broderen Jakobs Sager og at gaae i Rette for ham, og ligeledes

efter hans Død 1583 for Enken Lisbeth Friis. Den sidstnævnte havde vidtløftige Trætter med Naboerne angaaende Grændsen af Berritsgaards Skoveiendom, og desuden med Fru Birgitte Vølle paa Drebygaard angaaende en Eng, den saakaldte „Lucie Mæ“. Disse Stridigheder vare iøvrigt begyndte meget tidligere, under de foregaaende Eiere. Lisbeth Friis havde endvidere i Aarene 1620—21 i Forening med Jakob Ulfeld til Drebygaard en mærkelig Proces med Borgemeister og Raad i Saxkjøbing. Disse havde nemlig kaldet en Sognepræst, hvorimod begge Herregaardenes Eiere protesterede, da de ikke vare adspurgte, uagtet deres Gaarde laae i Saxkjøbing Sogn, saa at de og deres Bønder bidroge det meste til Præstens Underhold. Dommen gik dem dog imod, da de aldrig tidligere havde haft Deel i Præstevalget, og denne Strid var rimeligvis Aarsagen til, at Berritsgaard blev lagt under Taars Sogn, og at Drebygaards følgende Eier indrettede et Kapel paa Gaarden. — Fru Lisbeth Friis døde 1631 og efterlod Berritsgaard til sin Søn Henrik Hvittfeld til Lillø i Skaane, og efter dennes Død 1653 tilfaldt den hans Datter Allegaard Hvittfeld, som var gift med den bekendte Rigshofmester Joachim Gersdorf til Tundbyholm i Skaane. Gersdorf folgte dog allerede Gaarden 1654 til en tydsk Adelsmand, Hans Wilhelm von Harstall; efter ham tilfaldt den Sønnen Christian Ulrik von Harstall, Overstaldmester hos Kong Christian den Femte, der meget yndede ham og overøste ham med Gunst og Gaver, saa at han bl. A. blev istand til at forøge Berritsgaards Fordegods anseeligt. Christian V skænkede ham ved Skjøde af 5te Marts 1687 alt det kongelige Gods, der endnu laae imellem Berritsgaards. Ved samme Tid bevilgede Kongen for Staldmester Harstall og tilkommende Eiere af Berritsgaard Oprettelsen af et frit Birkething til Gaarden og til det Fordegods, han eiede eller maatte komme til at eie, ikke over 2 Miil fra Hovedgaarden; dette gav siden Anledning til, at Byerne Bigsnæs og Soesmarke (1731) lagdes under samme Birk. Senere skænkede Kongen ham flere Tiender. Han døde 1719, og Datteren Charlotte Sofie Harstall, Enke efter Overkrigssekretær Johan Christoffer Rørby, folgte 1729 Gaard og Gods (ialt 380 Tdr. Hartkorn A. og E. og 3 Tdr. Skovskjld) samt nogle Konge- og Kirktiender, for 37,000 Rd. til Abraham Lehn til Høibygaard, Fuglsang og Prieriskov. Hovedgaarden Berritsgaard var selv ansat til 37 Tdr. Hartkorn, men tiligemed den nedlagte Bramtostegaard, Faurstedgaarden og det Bøndergods fra Tuderup, Killerup og Taars, der ifølge Resolution af 12te April 1697 var lagt ind under Hovedgaarden, til 66 Tdr. frit Hartkorn A. og E., og 2 Tdr. Hartkorn Skovskjld. Bøndergodset var ansat til 314 Tdr. Hartkorn A. og E., og 1 Td. Hartkorn Skovskjld.

Desuden fulgte med Eiendommen Kongetienden af Taars, Maibølle, Vigsnæs og Rjettinge Sogne, ialt 120 Tdr. Hartkorn, og Kirketienden af Taars og Vigsnæs Sogne, ialt 56 Tdr. Hartkorn. — Abraham Lehn nedstammede fra en riig Kjøbmandsfamilie, der under Trediveaarskrigen skal være indvandret fra Holland til Kjøbenhavn og efterhaanden blev besvognet og beslægtet med de bekjendte kjøbenhavnske Familier Edinger, Wigand, Becker o. fl. Som ungt Menneſke foretog han (1720—21) en Udenlandsreise; men naar man længe har troet, at Lehn stod under Tordenskjolds Opsigt og Bemyndigelse, og at Tordenskjold paa Grund heraf indvikledes i den Duel, der blev Aarsag til den sidstnævntes Død, saa maa dette dog efter de senere fremkomne Oplysninger betragtes som aldeles urigtigt (see Hist. Tidsskr. II, 97 fg.) Paa denne Reise indkjøbte Abraham Lehn en stor Mængde naturhistoriske Gjenstande, Malerier, Kobberstik, Bøger og Haandskrifter, hvoraf endnu en meget betydelig Deel bevares som et kostbart Arvegods paa Drebygaard og paa Berritsgaard. 1725—26 købte Lehn Høibygaard, Fuglsang og Prierſkov Godser, og hertil føiede han, som bemærket, 1729 Berritsgaard, hvor han tilbragte Resten af sit Liv, imellem sine rige Samlinger, medens han iøvrigt udfoldede megen Virksomhed og Dydighed i Bestyrelsen af sine betydelige Godser. I Aaret 1700 blev han gift med Sofie Amalie Edinger, en Datter af en riig Viinhandler i Kjøbenhavn. Med hende havde han 2 Sønner og 3 Døttre, og af disse overlevede ham kun den næstældste Søn og en Datter, Cathrine Margrethe, der 1759 blev gift med Geheimeraad Wallmoden, som herved erholdt Fuglsang og Prierſkov. Om Abraham Lehn anfører Rhode i sin Laalands Historie, at hans Ord og Løfter vare saa sikke som thinglæste Obligationer. Ved hans Død 1757 tilfaldt Berritsgaard og Høibygaard hans Søn Poul Abraham Lehn, der ligesom Faderen var en meget dygtig og virksom Mand. P. A. Lehn forbedrede Gaard og Gods betydeligt, opførte anseelige Bygninger, anlagde gode Veie og Fabrikker m. m. 1775 forenede han ved Kjøb Drebygaard med Berritsgaard og oprettede 1784 af disse to Nabogaarde Baroniet Guldborgland. Han døde 1804. (See iøvrigt under Drebygaard.)

Efterretninger om Abraham Lehn, den Yngre, og hans Slægt, af J. Schade, findes i Historisk Tidsskrift II. Bd. S. 89—122.

Bidrag til Berritsgaards Historie findes i Hist. Tidsskr. II. Bd. S. 123—174. Noogle Rettelser hertil findes i Texten til Prospecter af danske Herregaarde.

Ved Kirken har forhen været et Kapel med en aaben Begravelse, hvori C. U. v. Harstall, † 1719 og Fru Sofie, f. Offenberg, † 1724 hvilede (Marm. Dan II, 321 fg.)

Vigsnæs Sogn.

Som Navnet antyder danner dette Sogn et Næs ud i Havet. Det er det nordligste i Musse Herred og begrænses mod V. af Taars Vig, mod N. og D. af Hillesvig, og mod S. af Maibølle og Taars Sogne. Kirken ligger i den nordvestlige Udkant af Sognet, $1\frac{1}{2}$ Miil n. for Særljøbing, og $\frac{3}{4}$ Miil n. v. for Guldborg Færgested. Overfladen er temmelig jevn; enkelte Rødleersbakker findes, ligesom ogsaa et Par større og flere mindre Mosestrøg. De sidste ere nu næsten overalt pløiede, og paa de fleste Steder er den saakaldte Moorjord nu blandet med og forbedret ved den paafjorte Mergel, der findes i rigelig Mængde overalt meget nær Overfladen. Jordbunden er i Reglen muldblandt Leer, og noget stenet. Bøgholts Banke ved Nordkysten frembyder en temmelig viid Udsigt og har været brugt som trigonometrisk Station. Udenfor Næsset ligger en krum, smal og lav Landstrimmel, der kaldes Vigssø, omtrent 30 Tdr. Land stor. Den er mærkelig derved, at den ligesom Sundersø ved Balnæs i Falster kun bærer lidt Græs, men adskillige Haveurter i vild Tilstand. Sundet imellem Den og Landet kaldes Vigssøfjund, og kan kun befares med Baade. Sognets Areal er 2080 Tdr. Land, hvoraf 545 Tdr. Land Fredskov (Vigsnæs Skov, endeel af Storsskov). Desuden findes her Hillesvig Skov og Oddenfjov. Hartkornet er $163\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E., $2\frac{1}{4}$ Tdr. Skff. og 1 Td. Mff.

I Sognet findes kun den eneste By Vigsnæs, med Kirke, Præstegaard, Skole, 19 Bøndergaarde, 1 Fattighuus, 1 Beirmølle.

Hillesvig Skovridergaard har 1 Td. 6 Skp. $2\frac{3}{4}$ Alb. Hartk. med en i Aaret 1867 opført meget smuk Skovriderbolig.

I Sognet findes ialt 21 Gaarde og omtrent 40 Huse.

Indbyggerantallet var 1801: 264, 1834: 366, 1840: 381, 1855: 408, 1870: 396.

Jorden deles i den gamle Byjord og Skovgaardene; begge Dele ere omtrent lige store i Areal. Den gamle Byjord eller den Deel af Sognet, der var dyrket før Udfkiftningen, deelede i Nørre-, Sønder- og Vestermark; i den sidste have Huusmændene deres Lodder. De, der have merglet, have sporet god Virkning deraf, især naar Mergelen har været paasat Aaret før den blev nedpløiet. Skovgaardene eller den gamle „Græsgang“, der forhen var Fællesgræsning og Kratfskov, gav i den første Tid efter Udfkiftningen 1797, efter hvad der berettes, kun ringe Udbytte, men efterhaanden som Mergling blev almindelig, høstede man her omtrent lige saa meget eller mere end paa Byjorden. Dog meente man, at Merglingen kun virkede omtrent en Snees Aar. — Man sætter her, som overalt i Laaland, megen Priis paa Markfred. Boldene ere gjerne beplantede med Pil. Gjerdefletning udføres smukt; i Reglen opsættes dobbelt Fletning; kun sjældent seer man enkelt Fletning, der her kaldes Baasegjerde (Sprindelsen til dette Ord er ubekjendt).

Kirken er opført af nyt i Aarene 1868—69, efter Tegning af D. Petersen. Den er i gothisk Stil med kantet Chorslutning og med et Taarn, der bærer et ottekantet Spiir. Den har 11 spidsbuede Fervinduer, hvoraf 2 i Choret og 1 i Taarnet. Mellem Vinduerne og ved alle Hjørnerne findes udvendigt store Muurpiller. En lille Udbygning ved Taarnets Nordside indeholder en Bindeltrappe. Kirken er, ligesom Taarnspiret, tækket med Zink. Murene ere i Skibet 9 Alen, i Choret 7 Alen og i Taarnet 19 Alen høie. Til- ligemed Spiret har Taarnet $34\frac{1}{2}$ Alens Høide. Indgangen findes i den vestlige Taarnmuur. Over Indgangsdøren er anbragt en Engel i Basrelief af Billedhugger Evens, og den Indskrift „Domino & redemptori“. Forhallen under Taarnet har fladt Loft og er $4\frac{1}{2}$ Alen i Firkant. Skibet er indvendig $23\frac{1}{4}$ Alen langt, 12 Alen bredt og 16 Alen høit til Tagryggen, Choret omtrent $7\frac{1}{4}$ Alen langt og bredt. Over

Skibet og Choret findes ikke Loft eller Hvælvinger, men et fiirligt forarbejdet Tagværk, der er malet som Egetræ og fernisjeret. Alt, hvad der findes i Kirken, er nyt, med Undtagelse af 1 Klokke i Taarnet samt Alteret med hvad dertil hører. Alterstillingen og det langs Knaefaldet løbende Gitter af Smedejern med Harstalls og Offenbergs Baabener er flyttet hertil fra Taars Kirke. Altertavlen er et gammelt Maleri, som forestiller Madverens Indstiftelse. Døbefonten er udført af Sandsteen, Prædikestolen og Stolestaderne ere smukt Smedekerarbejde, Alt i en Stil, der svarer til Bygningens. Kirken tilhører Baroniet Guldborgland. Den nye Kirke med tilhørende Kirkegaard ligger syd for Veien; den gamle, der nu er nedreven, laae ligeover for, nord for Veien. Den gamle Kirke var kun lille, opført af Muursteen, uden Hvælvinger, men med Taarn over Baabehuset.

Præstegaarden blev opbygget 1776, da Vigsnæs op-
hørte at være Annex til Taars. En Lade blev opført uden-
for Gaarden 1817. Haven er stor og god. Gaardens Areal
er omtrent 116 Tdr. Land, hvoraf 10 Tdr. Land Skov.
De 6 Tdr. Land have hørt til et Enkesæde, der var oprettet
1811, men hvis Bolig nu er solgt og nedreven. Hartkornet
er 13—6—2—2³/₄.

Tiender. Korntienden er engang for alle fast bestemt
i Aaret 1812. Gaardmændenes Præstetiende er 22¹/₂ Tdr.
Hvede, 19 Tdr. Rug, 56¹/₂ Tdr. Byg, 14¹/₂ Tdr. Havre og 2¹/₂
Tdr. Erter. Præsten faaer desuden af hver Gaard et Brød
paa 1 Lb, 1 Snees Æg, 1 Gaas og 1 Skp. Havre. Konge-
og Kirketienden tilhører Guldborgland, og hver af dem er af
samme Størrelse som Præstetienden.

Tienden leveres in natura ved Mortensdagstider eller
1ste December, paa Drebygaard, i Saxkjøbing, ved Guldborg
Færgested eller, for Præstetiendens Bedkommende i Præste-
gaarden, alt efter Forlangende. De saakaldte Byjorder give

meget mere i Tiende end Skovgaardene, der efter Jordernes nuværende Beskaffenhed ere overmaade lavt ansatte.

Skolen, der ligger ved Siden af Kirken, er med tilhørende Lærerbolig ombygget 1868, saa at den nu er ret god. Hertil hører omtrent 9 Tdr. Land god Jord, med Hartk. 1 Td. 3 Tj. — Skolelokalet regnes blandt de bedre. Der er kun een Lærer til at undervise omtrent 70 Børn, og Underviisningen kan derfor ikke gaae ud over det Almindelige.

Fattighuset har 6 gode Stuer, en Vigsstue m. m. Udgifterne til de Fattiges Forsørgelse beløbe sig til omtrent 300 Rd. aarligt.

Om Pluf Skyttes Legat, see under Taars Sogn.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction, Ma-ribo Amtstuedistrict, Saxkjøbing Lægedistrict; 3die Valgfreds; Amtets 63de Lægd.

Vigsnæs kaldes i den saakaldte Valdemar II.s Jordebog (S. R. D. VII, 540) Byrnæs. Saaledes synes der ogsaa at staae i det gamle, endnu bevarede Haandskrift, men det maa da være en Feilskrift for Byrnæs. Sognets tidligere Forbindelse med Taars Sogn er omtalt foran (S. 148). Vigsø kaldes i S. R. D. VII, 532 Wiskøe, vistnok blot en Trykfeil for Wiskøe.

Om det gamle Vigsnæs Birk see under Thoreby (S. 122).

Maibølle Sogn.

Dette Sogn, hvis Kirke ligger $1\frac{1}{4}$ Mil n. o. for Saxkjøbing og $\frac{1}{2}$ Mil s. for Guldborg Færgested, grændser mod N. til Hilbesvig, mod D. til Guldborg Sund, mod S. til Thoreby og Rødsted og mod V. til Saxkjøbing Landsogn, Taars og Vigsnæs Sogne. Hovedlandeveien imellem Saxkjøbing og Guldborg Færgested, hvorfra er Overfart til Falster, gaaer igjennem Sognet. Overfladen er lav og siid, jevn og afdalende ned mod Sundet, hvor Kysten ved Høivande med nordvestlig Vind er udsat for Oversvømmelse. Jorden

bestaaer af muldblandet Leer. En lille Bæk, som udspringer fra Hanemosen i Næstved Sogn og senere faaer Tilløb fra en mindre i Dyrehaven ved Idalund, falder ved Hjelm By i en fra N. D. indtrængende Vig. I denne Vig findes tre smaae ubeboede Holme, som kaldes Maibølle Der. Sognets Areal er 3758 Tdr. Land, hvoraf 670 Tdr. Land Fredskov (endeel af Storskoven). Skoven ved Guldborg hedder Færgemarken. Hartkornet er 375 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E., 12 $\frac{1}{2}$ Tdr. Skff. og 1 $\frac{1}{2}$ Tdr. Mff.

I Sognet findes 3 Byer, Maibølle, Hjelm og Soesmarke.

I Maibølle By findes Kirken, Præstegaarden, 25 Bøndergaarde, 8 Huse med Jord, Skole, Fattighuus og Beirmølle.

Hjelm By har 20 Gaarde, 5 Huse med Jord, en Skole.

Soesmarke By har 11 Heelgaarde med Hartk. 6—8 Tdr. og 55—62 Tdr. Land til hver, en Halvgaard (Kroen) med 34 Tdr. Land og 3 $\frac{1}{4}$ Tdr. Hartk., Skole, Fattighuus, Beirmølle. Af de 11 Gaarde ere de 9 Selveiendom; 1 Gaard som tilhører Baroniet Guldborgland, er bortforpagtet paa 50 Aar; endvidere i Byen 36 Huse med Jord. Husene i Soesmarke, hvoraf de fleste ligge ved Landeveien, ere tildeels opstaaede af en Bøndegaard, som blev nedlagt ved Udskiftningen, omtrent 1804.

Til Soesmarke By hører Guldborg Færgested. Her findes en Kro med et Tilliggende af omtr. 30 Tdr. Land, og hvis Vært tillige er Kjøbmand; endvidere findes her et Brevsamlingssted, en Toldassistent og endeel forskjellige Haandværkere. (Færgegaarden ligger paa Falstersiden).

Sognet indbefatter ialt 57 Gaarde, en Halvgaard, 49 Huse med Jord og nogle Huse uden Jord. Ved flere af Gaardene findes jordløse Indsidderhuse, men disse nedrives efterhaanden som Beboerne flytte eller døe.

Indbyggerantallet var 1801: 800, 1834: 941, 1840: 1036, 1855: 1086, 1870: 1118.

Indtil 1850 vare alle Bøndergaarde og Huse i Sognet Fæstegods under Baroniet Guldborgland; men Gaardene ere nu paa nogle faa nær folgte til Selveiendom. Endeel Udslykning har fundet Sted.

Med Hensyn til Voldsbruget staaer man endeel tilbage. Jorden bliver ikke tilstrækkelig udgrøftet. Der holdes temmelig mange Heste og kun faa Køer. Af alle Sædarter avles sjældent over 9 Fold.

Kirken er opført af røde Teglsteen, og udvendig styrket med fiirkantede Støttepiller. Foruden Choret og Taarnet har den paa Sydsiden en betydelig Udbygning, prydet med en smuk Gavl, der er astrappet, ligesom Taarnets, Kirkens og Chorets. Taarnet er høit, har tvædeelte Lydhuller og paa hver Gavl en Fløistang med Fløi osv. Det er tækket med Munkesteen, den øvrige Kirke derimod med almindelige Tagsteen. I Taarnet findes to Klokker, hvoraf den største har Munkeskrift, som ikke engang den navnkundige Antiquar Arendt kunde forklare; men om Kirken meente han, at den var fra det 12te Aarhundrede. Den forrige spidsbuede Indgang paa Udbygningens Sydside er nu tilmuret, og en lignende anbragt i Taarnets vestlige Muur. Taarnrummet, som dækkes af en sammensat Korshvælving med 8 Ribber, er, siden Kirkens Restauration i Aarene 1854—55, indrettet til Baabenhuus, hvorfra en spidsbuet Indgang fører ind i Kirken. Paa dette Baabenhuses nordre Væg har Baroniet Guldborglands nuværende Besidder ladet anbringe en Marmortavle med følgende Indskrift: Under denne Hvælving gjemmes Støvet af Hr. Abraham Lehn, Herre til Berritsgaard, Høibygaard, Fuglsang og Prierskov. Født den 10. Mai 1701, og død den 31. Juli 1757. Og hans Hustru Sophie Amalie Edinger, født den 21. Marts 1700 og død den 28. Januar 1768. Af deres tvende Døttre Ingeborg Doro-

thea, født den 30. Januar 1734 og død den 7. Januar 1751, og Sophie Amalie, født den 4. Juni 1737 og død 20. Februar 1754. Samt af deres Sønneson Johan Lehn, født den 18. Januar 1763 og død den 1. Mai 1766. Velsignelse med deres Minde.

Kirkens Indre er lyst og smukt. Skibet dækkes af tre ret anseelige Hvælvinger, hvorhos Kirkerummet udvides betydeligt ved den sydlige Udbygning, som har to Hvælvinger i Retningen fra Ø. til V. Hvælvingerne understøttes af solide Hjørne- og Bægpiller med tredobbelte Fremspring, samt af en fiirkantet fritstaaende Pille imellem Skibet og Udbygningen mod Syd. Hver Hvælving har 6 fiirkantede Ribber. Bægbuerne ere tilspidsede, ligesom Chorbuen mellem Kirken og Choret. Det sidste Hvælving, der er noget lavere end Kirkens og synes ældre end disse, hviler paa fiirkantede Hjørnepiller og har runde Sidebuer.

Taarnet er indvendig 7 Alen fra Ø. til V., og 8 Alen fra N. til S. Skibets indvendige Længde er fra Taarndøren til Chorbuen $22\frac{1}{4}$ Alen, Bredden fra Bæg til Bæg $14\frac{1}{4}$ Alen. Muren mellem Skibet og den søndre Sidegang er 1 Alen 3 Tommer tyk, Sidegangens Brede fra Bæg til Bæg $11\frac{1}{2}$ Alen. — Chorets Længde, Chorbuen medregnet, er $10\frac{1}{2}$ Alen, Bredden 9 Alen. Chorbuen er 6 Alen bred. Bægpillerne i Skibet have et Fremspring fra Bæggen af 1 Alen 3—4 Tom. Skibets Høide under Hvælvingerne er omtrent 10 Alen. Kirkens smukke Altertavle er i Renaissancestil med en Slags Frontespice og dreiede Spiler ved Siderne. Den er malet og rigt forgyldt, og fremstiller Nadverens Indstiftelse, ret godt udfaaet, især Baggrunden. Den har forhen staaet i Drebygaards Kapel, men blev ved dette Medlæggelse ffjænkert til Maibølle Kirke. Paa dens nederste Deel staaer: „Anno 1638 Haffuer Erlig oc Welbyrdig Mand Flemming Ulfeldt til Orebygaard, oc hans kiere Frue Fru Anna Elizabet von der Grøben ladet dette Capel fundere

indvie oc forferdige, den allerhøyeste Gud til ære oc tien-
niste“. Malmstagerne uden Indskrift. Vasa sacra af Sølv.
Paa Kalken staaer: „Foræret til Maybølle Kirke af Alexan-
der Rumohr, Forvalter over Møen og hans Hustru Karen
Andersdatter Skytte, Anno 1662. Omgjort og Forbedret
af Herskabet Hr. Abraham Lehn til Berritz Gaard etc. og
hans Frue Sophia Amalia Edinger Ao. 1736.“ — Paa
Patenen staae Rumohrs og Hustrues Navne=Forbogstaver.
Paa Sølv=Oblatæffen, givet af Kammerherreinde Røsenørn
Lehn paa Drebygaard, læses:

C. H. R. L.

1854.

Maibølle

Kirke.

Døbefonten er ny og staaer i Skibet, foran den frit-
staaende Pille. Hertil høre to Messing Bækkener, det ene
med Jesu Daab, det andet med Mariæ Bebudelse. — Præ-
dikestolen, anbragt i Kirkens nordøstlige Hjørne, er malet sort
med hvide Striber. — I Choret hænger en Messing-Lysekrone
med 11 Arme. Paa denne læses en gudelig Indskrift, og
nederst: Nykjøbing d. 24 December Anno 1702. — I Side-
gangen hænge 3 Tavler med Fortegnelser over Stedets Præ-
ster. Den ene Table er opsat af Mogens Knudsen.

I Sidegangens østre Bæg er indsat en stor Ligesteen,
hvorpaa en Ridder i Harniss med sin Frue er udhugget, til-
ligemed denne Indskrift: *Memoriæ Nobilis viri Jacobi Hvit-
feldi de Beritzgaard regii præsidis Nidrosiensis et coniu-
gis eius Elisabethæ Fresiæ. Mortuo autem illo Nidrosiæ
27 Aprilis Anno 1583 ætatis 36 ossa eius uxor moestis-
sima spe bona huc transtulit ut qui coniuges erant ali-
quando coniungantur.* — I Sidegangens vestre Bæg sees
en lignende Steen med en Ridders (i Harniss, med Sværdet
paa Skulderen) og hans Frues Billeder. Indskriften er for
en stor Deel udslidt; dog læser man: „Erlig och velbyrdig
mand otte Huitfeld Clausis søn, til beritzgard, som døde
anno 1529 met hans [Frue Barbara Eriksdatter] som

døde paa St. Simon oc Judæ dag som var den XXVIII Octobris“. Disse to Vigestene laae forhen i Saxkjøbing Kirke, hvor Arkivtegner Søren Abildgaard aftegnede dem; men ved Kirkens Reparation for nogle Aar siden (1826?) lod Baron Rosenørn Lehn dem flytte til Maibølle Kirke for at bevare dem fra fuldstændig Ødelæggelse, da de vare blevne anbragte uden for Indgangen til Kirken, og altsaa maatte betrædes af enhver Ind- og Udgaaende. I Choret's Gulv ligger en Vigesten med et maadeligt Vers over Sognepræst Adam Nøh, der døde 1690, og hvis Grav blev „renoveret“ 1727 paa Bekostning af hans efterladte Enke Anna Kierulf. Endelig ligge et Par Vigestene i Kirkegulvet. Paa den ene staaer nogle Bogstaver og Aarstallet 1712, paa den anden: „Dise Sten hørt Hans Asmus. Asmus Hansen V. S. E. 1612“.

- Kirken tilhører Baroniet Guldborgland.

Præstegaarden ligger $\frac{1}{8}$ Mil fra Guldborgsund, men temmelig langt (omtrent 1300 Alen) fra Kirken. Den bestaaer af 3 Længder, hvoraf den vestlige er Stuehuset; dette er temmelig lavt og har jævnlig trængt til Reparationer. En fjerde Huuslængde blev ifølge Tilladelse nedbrudt for nogle Aar siden. Herved fik man dengang en smuk Udsigt over Sundet til Falster, men denne er nu ganske tilintetgjort af de tætte Pileplantninger, saa at Sundet ikke engang kan skimtes. Til Gaarden hører en god Have paa omtrent 1 Td. Land. Fra et ophøiet Sted i denne, hvor der 1788 blev bygget et Væsthus, kunde man dengang tælle 8 Kirker paa Falster. Præstegaardens Areal udgjør 28 Tdr. Land A. og E., og Hartkornet 4—1—1— $2\frac{3}{4}$. Jorderne ere gode og indhegnede med Pæl.

Tiender. Præstens Korntiende, som ved fgl. conf. Aftord af 11te Marts 1804 for bestandig er overladt Yderne, udgjør 70 Tdr. Hvede, 81 Tdr. Byg, 13 Tdr. Rug, 15 Tdr. Værter, der leveres inden 1ste Januar; Dvægtiende og Smaaredsel efter samme Aftord udgjør 50 Rd. Offer og Acci-

dentfer 260 Rd. Iøvrigt svares til Præsten af hver Gaard i Maibølle By 1 Td. Hvede, $1\frac{1}{2}$ Td. Byg og 5 Skp. Væ-
ter; af Hjelm By $1\frac{1}{2}$ Td. Hvede og $1\frac{1}{2}$ Td. Byg, af
Soesmarke By 1 Td. Hvede, 1 Td. Rug og 1 Td. Byg.
Konge- og Kirketienden, der tilhøre Baroniet Guldborgland,
ere hver af samme Størrelse som Præstetienden, undtagen at
der fra Maibølle By leveres 1 Td. Havre i Stedet for 5
Skp. Væter.

Sognets 3 Skoler have kun maadelige Bygninger.
Hjelm Skole er opført for omtrent 20 Aar siden, de to an-
dre, saavidt vides, for omtrent 80 Aar siden. Til hver af
dem hører en god Jordlod paa 5—6 Tdr. Land med 6 Skp.
Hartk., samt en god Have paa 6 Skp. Land. I hver Skole
undervises henved 50 Børn, men Antallet tager bestandig af;
i Aaret 1814 var det i alle 3 Skoler 182.

Sognet har 2 Fattighuse, 1 i Maibølle og 1 i
Soesmark. Begge ere usle Kønner til omtrent 14 Personer
i hvert. For 4 Aar siden gjordes der forberedende Skridt
til Oprettelse af en Fattiggaard, men Planen blev ikke udført.

Omtrent 80 Personer nyde stadig Understøttelse af Fat-
tigvæsenet, og mange Andre faae Extrahjælp. Af Communen
udredes for Tiden mellem 2300 og 2500 Rd. aarligt til Fat-
tigvæsenet. Der bliver gjerne lignet 7—8 Rd. paa hver Td.
Hartkorn og 450 Rd. paa Formue og Leilighed, og der er
Udsigt til at denne allerede betydelige Fattighyrde endnu vil
tiltage.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction, Ma-
ribo Amtstuedistrict, Særfjøbing Lægedistrict; 4de Valgfreds;
det udgjør Amtets 52de Lægd.

I S. R. D. VII. 541 nævnes Mæthælbøloræ, og i Dokumenter
fra det 16de Aarhundrede kaldes Sognet ofte Mædebølle.

Om Mædebølle Birk og Soesmarke Birk, see under Tho-
reby (S. 122—23).

Den 2den October 1576 udgik følgende Brev til Albert Dre, Lensmand paa Alsholm:

Vor Gunst tilforn. Viid at menige Sognemænd i Maibølle Sogn have underdanigst ladet give os tilkjende hvorledes din Foged imod alle deres Sa og Minde skal have fravendt deres Kirke en „Vedermølle“ og den forundt en deres Bymænd ved Navn Claus Jensen for en Kalk og Dist, han haver givet til Kirken, og efterdi de mene Kirken bedre at være tjent med samme Mølle og den aarlige Skyld der kan af gange, og ere overbødige at betale hvad Omkostning forne Claus Jensen midler tid haver gjort paa samme Mølle, dog overveiendes der imod hvad Fordeel han deraf medler tid haver havt; da bede vi dig og ville, at du derom lader forfare Leiligheden og siden bestiller at samme Mølle igjen kommer til Kirken, eftersom den fra Arilds Tid været haver og forne Claus Jensen der imod fornøies hvis hannem bør med Rette. Actum Sofieholm den 2den Augusti Aar 1576. (Fyenske og Smaalandske Tegnelser.)

Den 27de Juli 1592 udgik Kongens aabne Brev om, at Ingen maa hugge i Kørbek eller Rådsted Skove i Laaland.

Den 10de Mai 1661 tilstaaes Hr. Mogens Davidsen, Præst i Maibølle, hvis Præstegaard er ganske afbrændt, 1 Rd. af hver Kirke i Fyens Stift, som har Raad dertil. Den 18de Mai 1674 fik Adam Røh Brev om at være Sognepræst til Maibølle i den afgangne Præsts Sted.

Under Krigen 1658 gjorde den svenske Konge, Carl X, som bekendt et dristigt Tog fra Sylland over Fyen og Smaøerne til Sjælland. Sjens Tilstand blev i Forveien undersøgt af hans Generalquarttermester, Erik Dahlberg. Den 31te Januar var Kong Carl i Odense; herfra afgik Dahlberg endnu samme Nat med 80 Ryttere til Faaborg, og den følgende Dag over Svendborg og Taasinge til Rudkjøbing. Fra Østkysten af Langeland begav han sig med Halvdelen af sin Styrke over Isen til Laaland; han gik i Land ved Herregaarden Grimsted (det nuværende Frederiksdal i Sandby Sogn) og tog her en Rytter og to Bønder til Fange. Paa Tilbageveien til Fyen undersøgte han Sjens Tykkelse paa flere Steder, og om Aftenen den 4de Februar traf han Kong Carl i Dalum Kloster ved Odense. Kongen, der sad ved Aftensbordet, modtog strax Dahlberg, der berettede Alt og sagde, at han med Guds Hjælp kunde føre Kongen og hele Armeen uskadt til Laaland. Herover blev Kongen meget glad, slog Hænderne sammen og raabte: „Nu Broer Frederik, nu skulle vi tales ved paa godt Svensk“. Han lod ufortøvet spørnde for Bognen og befalede Dahlberg at spise ved det dækkede Bord, for derefter strax at følge med til Nyborg, hvortil begge

ankom Kl. 2 om Natten. Rigsamiral Wrangel og Grev Corfitz Ulfeld, der begge befandt sig i Nyborg og strax bleve kaldte til Krigsraad, indvendte, at det umuligt kunde forholde sig som Dahlberg havde sagt, og fraraadede paa det Bestemteste det paataenkte Tog over Isen, saa at Kongen var nær ved at opgive det. Kongen gik derpaa ind i sit Kammer og i Seng; Wrangel og Ulfeld tiltalte derefter Dahlberg haardt og sagde, at han ved sine Relationer vilde bevæge Kongen til at fatte farlige og selsomme Resolutioner. Men Dahlberg var neppe kommen paa sit Kammer før han fik Bud om at komme til Kongen. Denne laae i Sengen og sagde bl. A. til ham: Du skal endnu en Gang og paa Din Samvittighed sige mig Sandheden, om du troer, at jeg kan komme over med Hæren og om du raader mig dertil; tag ikke Hensyn til Rigsamiralens og Ulfelds Indvendinger; jeg retter mig ikke efter dem, men efter min egen Villie, naar jeg kun er forsikket om, at Isen kan bære. Dahlberg svarede: Hæren vil jeg med den Almægtiges Hjælp uden Fare føre til Laaland, og hvis Frosten vedbliver, turde jeg paa tage mig det, om end Eders Majestæt havde 3 Gange 100,000 Mand hos sig; derfor vil jeg indestaae med mit Liv, skjøndt det er for ubehageligt at betale med, hvis nogen Ulykke skulde skee. Derpaa svarede Kongen: Nu, det er godt, I skulle saa gjøre, og jeg vil i Herrens Navn gaae frem; Wrangel og Ulfeld maa sige hvad de ville; deres Mening kan være god, men denne Occasion er altfor kostelig til at lade hengaae ubenyttet. Kongen sendte nu strax Bud til Sekretæren, Frants Suel og befalede ham, uden at spørge Rigsamiralen, at give alle Regimenterne Ordre til at møde den næste Dag i Svendborg. Om Morgen derefter, da Kongen tog afsted, sagde Wrangel til Dahlberg: Skal faae I, at I bringer Kongen fra Scepter og Krone; men Dahlberg svarede frimodig, at hvad han havde lovet, skulde han næst Guds Hjælp ogsaa holde. Den 6te Februar om Morgen tidlig gik Kongen med hele Cavalleriet fra Svendborg over Taasinge til Langeland, og standsede først ved Spodsbjerg Færgested, for at spise Frokost. Dahlberg fik nu Befaling at ride forud for at vise Veien, og omtrent Kl. 3 ankom Kongen og Armeen til Grimsted. Wrangel, der endnu var i Fyen, fik nu Underretning herom og Ordre til at følge efter med Infanteriet og Artilleriet. Han vilde i Begyndelsen neppe troe hvad der var skeet, men var fra denne Tid af stedse Dahlbergs Uven. Kongen blev om Natten paa Grimsted. Raskov, der havde en Besætning af 1600 Mand, overgav sig den 8de Februar, uden Sværdslag. Herfra fortsattes Marschen til Maribo og Saxkjøbing, og den 9de over Guld- borg Færgested til Falster, hvor man standsede i Vaalsø. Den 11te Fe-

bruar om Aftenen ankom Wrangel ligeledes hertil med Infanteriet og Artilleriet, den følgende Dag gif Hæren over til Sjælland, og ikke længe efter sluttedes den foreløbige Fred i Roskilde. (Dahlbergs egenhändige Dagbog, utgivet 1823, S. 145 fg. — Carlson, Sveriges Historia under Konungarne af Pfalziska Huset I, 315 fg.; jvf. Hammerich, Christiern den Anden i Sverige og Carl X Gustav i Danmark, 147 fg., og sammes Danmark under Adelsvalden IV, 256 fg.).

I den saakaldte „Færgemark“, en Skov i Nærheden af Færgestedet, findes endnu Spor af Skandser, som rimeligvis bleve opfaste af de Svenske 1659—60.

Fra 1690 til 1803 var Maibølle Annex til Særfjøbing.

Hillested Sogn.

Dette Sogn er siden 1695 Annex til Maribo Kjøbstad, og da det ikke af Dr. Larsen er blevet beskrevet under Fuglse Herred, hvortil det hører, maa det omtales her. Sognet, hvis Kirke ligger $\frac{1}{2}$ Mil s. v. for Maribo, omgives af Østtofte, Maribo Landsogn, Bursø, Holeby, Sæddinge, Nebbelunde og Skjørringe Sogne. Et Par Bække, der komme fra Skjørringe, forene sig i Sognet til en Åa, der falder ud i Maribo Sø. En anden lille Bæk, der kommer fra Lunden ved Binnike, løber mod S. V. og falder i Rødby Fjord. Overfladen er flad og lav, Jordbunden leret. Landeveien imellem Maribo og Rødby gaaer igjennem Sognet. Arealet er 2797 Tdr. Land hvoraf 126 Tdr. Land Fredskov (Binnike Skov Hillested Nørrehave). Hartkornet er $286\frac{3}{4}$ Tdr. A. og E., $17\frac{1}{4}$ Skff. og $1\frac{3}{4}$ Mff.

I Sognet findes Byerne Hillested, med Kirke, Skole, Beirmølle, Raa med Beirmølle, og Haaret.

Gaarden Binnike, under Grevskabet Knuthenborg, har $34\frac{3}{4}$ Tdr. Hartk. Her findes en lille Hovedbygning og en smuk Have.

I Sognet findes ialt 42 Gaarde og herved 100 Huse.

Folkemængden var 1801: 482, 1834: 569, 1840: 617, 1855: 783, 1870: 757.

Kirken er stor og anseelig. Den har en Længde af 50 Alen. I Taarnet, der har et spidst Tag med Knap og Fløi, findes to Klokker og et Taarnuhr. Ved Kirkens Restauration i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede ødelagdes alle dens gamle Breve og Dokumenter. Den har været helliget St. Andreas. Ifølge en Beretning fra 1707 skal Kirken dengang have haft en jorghlbt Kalk, paa hvis nederste Rand om Foden var endeel Runebogstaver (vel snarere Munkesbogstaver). Kirken eies af Grevskabet Knuthenborg.

Sognet hører under Musse Herreds Jurisdiction, Maribo Amtstuedistrict og Maribo Lægedistrict; 2den Valgfreds. Det danner Amtets 47de Lægd og udgjør en egen Commune.

Skolevæsenet har $\frac{1}{3}$ af Sognets Præstetiende o: det nedlagte Capellanies Tiende; som beløber sig til Tienden af 90 Tdr. Hartkorn og betales med 22 Tdr. 3 Skp. Hvede og lige saa meget Byg.

Navnet Binnike er uden Tvivl af slavisk Oprindelse (see Schierns historiske Studier II, 454, i Afhandlingen om slaviske Stednavne paa de danske Lær). Gaarden skal have tilhørt Adelsfamilien Baadt (ifølge L. Trojels gamle Efterretninger om Fuglse Herred i Laaland, S. 10). Den 13de Mai 1689 skjødede Kong Christian V Binnike til Kammerjunker v. Reichow, som var Forskjarer ved hans Taffel og stod i stor Naade hos ham. Statsraad Reichow, (f. i Durlach 1658) var først gift med Friherreinde Sofie Amalie Holck; deres Datter Hilleborg Leonore døde i sine bedste Aar den 24de October 1690. Reichows anden Hustru var Anna Margrethe von Knuth, som han ægtede 1699. Hun var født i Mecklenborg 1678 og døde den 5te December 1712. Statsraad Reichow var Stiftamtmand over Laaland og Falsster fra 1722 til sin Død den 2den April 1735. Han havde den 6te Juli 1695 solgt Binnike til Grev A. C. Knuth, der indlemmede den i Grevskabet Knuthenborg, hvortil den endnu hører.

Herredslev Sogn.

Dette Sogn, der siden 1695 er Annex til Nysted, grænder mod N. til Musse, mod D. til Bregninge Sogn og Nysted Landsogn, mod S. til Laalandsbæltet og mod V. til Øster Ulslev og Godsted Sogne. Kirken ligger $\frac{3}{4}$ Mil n. v. for Nysted, i den nordlige Deel af Sognet, hvor Landeveien fra Maribo og Saxkjøbing støder til Landeveien mellem Rødbj og Nysted. Overfladen er især i den nordlige Deel af Sognet temmelig ujevn og afdaler mod Syd ned mod de lave Enge ved Stranden. En Bakkeryg findes paa endeel af Grænsen mellem dette og Bregninge Sogn. Jordbunden er i Reglen leret. Den lille Ø Lindholm hører til Sognet (under Gaarden Egholm); den bruges nu til Græsning, men skal forhen have været skovbegroet. Sognets Areal er 2852 Tdr. Land, hvoraf 29 Tdr. Land Fredskov (ved Egholm). Hartkornet er 289 $\frac{1}{4}$ Tdr. A. og E., og 1 Td. Mst.

Til Sognet høre Byerne Herredslev med Kirke, Skole, Beirmølle og 26 Gaarde, udskiftede 1825; Skaarup mod Nord, med 5 Gaarde, og Stubberup mod S. D. med Skole og 16 Gaarde. I det sydvestlige Hjørne af Sognet ligger Gaarden Egholm, der hører til Grevskabet Christiansholm. Den har omtrent 150 Tdr. Land med 20 Tdr. Hartkorn. Til Gaarden hører den lille Ø Lindholm.

I Sognet findes ialt 48 Gaarde og omtrent 70 Huse.

Folkemængden var 1801: 495, 1834: 545, 1840: 620, 1855: 750, 1870: 727.

Den største Deel af Sognet var forhen Fæstegods under Grevskabet Christiansholm. I Herredslev By eiede Grevskabet 4 Fæstegaarde foruden den forhenværende Annexgaard, de ere nu alle folgte til Selveiendom. (Annexgaardens Hartk. er 8—5—3— $\frac{1}{2}$). I Stubberup By, der er udskiftet 1804, havde Grevskabet 16 Fæstegaarde, der nu næsten alle ere folgte til Selveiendom. — Af de Fæstegaarde i Sognet, som

hørte til Bremersvoldes Gods, ere adskillige folgte til Arvefæste. — Avlsbrugen er i Fremfærd.

Kirken har den sædvanlige Form. Waabenhuset var tidligere mod Nord; men 1867 blev en ny Indgang aabnet i Taarnet, hvor der tillige er anbragt et Pulpitur. Før denne Forandring var Skibet 28 Alen langt og $10\frac{1}{2}$ Alen bredt, og dækket med 2 sexribbede Hvælvinger paa 6 Piller, og en Krydshvælving. Under Hvælvingerne ligge 2 Bjælker. Choret er $9\frac{1}{2}$ Alen langt og $6\frac{1}{2}$ Alen bredt og dækket med en Hvælving med 8 Ribber. Altartavlen forestiller Christus hos Disciplene i Emaus. — I Taarnet hænger en Klokke, den skal være fra 1836, men har ingen Indskrift. — Kirken er for ikke længe siden bleven restaureret og forsynet med nye Stole og nyt Gulv. Den tilhører Grevskabet Christiansholm.

Tienderne ere afløste mod Betaling efter Capitelstaxt. Kirketienden og Kongetienden tilhøre Grevskabet Christiansholm, den første efter Skjøde af 1726 og den anden efter Skjøde af 26de Februar 1749.

Skoler findes i Byerne Herredslev og Stubberup.

I Sognet findes 2 Fattighuse.

Herredslev Hospital er tilligemed et Skolehuus stiftet 1685 af den sidste Præst for Herredslev og Bregninge Menigheder, A. Beierholm. Til Hospitalet gav Stifteren 200 Rd. og Hr. Holger Jacobsen i Østøste 100 Sletdaler. Rigeledes eiede Hospitalet forhen en Beirmølle og nogle Huse; men dets Capitaler ere nu inddragne under Fattigvæsenet. Provsten og Sognepræsten bestyre Hospitalet. Til Bregninge Sogns Fattige betaler Hospitalet aarlig 16 fl .

Af Fru Emerentze Rabens Legat har Herredslev Sogn aarlig $5\frac{1}{3}$ Rd., og af Mad. Thonboes Legat aarlig 2 Rd.

Sognet hører under Nysted Birk's Jurisdiction, Maribo Amtstuedistrict, Særljøbing Lægedistrict; det hører til 3die Valgfreds og udgjør Amtets 55de Lægd.

Om nogle Steensætninger i Herredslev Sogn anføres følgende i den foran (S. 12) nævnte Beretning fra 1808:

„Paa Egholms Gaards Marker, lige ved Stranden hvor den gjør en lille Bugt, findes en af Folk der i Egnen kaldet Ræmpegaard, nogle og 90 Skridt lang men kun 4 à 5 bred, indfattet ordentlig med temmelig store Stene. Ved den ene Ende ligge 4 svære aflange flade Stene, ligesom nedfænfede ved Siden af hverandre og i Hjørnet af den anden Ende staaer en stor Steen opreist, men jeg saae ingen Skrift paa den.

Paa Herredslev Byes søndre Mark er ogsaa en med temmelig store Stene indfattet Plads men kun 14 Skridt lang og 6 bred, aaben i den ene Ende, ligesom det kunde være et Stykke af en saakaldet Ræmpegaard. Noget fra den aabne Ende i lige Linie, findes en stor flad Steen paa 4 mindre, kaldet Steenkisten. I Nærheden deraf 3 Steenhobe ved Siden af og omtrent lige vidt fra hverandre.

Paa Stubberup Byes Marker er ligeledes en saakaldet Ræmpegaard, 30 Skridt lang og 9 bred, af samme Bestaffenhed som de forrige. Ogsaa der er en Fordybning som de ovenomtalte, men har kjendelige Spor til steet Undersøgelse. Den ene Side Steen er udgravet og ligger midt i Fordybningen, den ene Ende=Steen er opgravet. 29 Skridt fra ligger to meget svære flade Stene paa Skraa op til hinanden. Ved den ene Side af disse findes 1 og ved den anden Side to mindre Stene. Der er intet Tegn til at de to store have ligget ovenpaa andre.“

Herredslev Sogn var Annex til Bregninge fra Reformationen til 1695, da det blev annecteret til Nysted.

Mar 1698 afbrændte en stor Deel af Herredslev By, samt Kirkens Gaabenhuus, der derefter opbyggedes paa den modsatte Side af Kirken. I Mai 1746 afbrændte Annexpræstegaarden og Kirkens Spiir. Den 5te April 1762 brændte 4 Gaarde, 2 Huse „og 1 Skraeder“. 1806 brændte Skolen og 3 andre Steder. 1822 brændte ligeledes endeel af Herredslev, og 22 nøgne Skorstenspiiber stode tilbage efter Branden.

Sliden var paasat af en gammel berøgtet Smed. Den 3die April 1776 forefaldt en haard Kamp imellem Bønderne og Toldvæsenets Betjente, der søgte efter ulovligt Brændeviinstøi, som i Forveien var blevet skjult i Byens Gadehjør. Bønderne, 4 til 600 Mand forfulgte Øvrigheden og de Borgere, der vare fulgte med fra Nysted, saa stærkt at Herredsfoged Gjerløv skal blot have havt en flink Bønde og sin Hests Hurtighed at takke for, at han slap derfra med Livet. Strax herefter samlede Bønderne sig ved Bregninge Kirke, hvor de bleve enige om, herefter hverken at købe eller sælge Noget i Nysted. Men den 29de April ankom en Major og 40 Ryttere til Byen og Omegnen for at gjøre Ende paa Urolighederne, og efter de strengeste Undersøgelser bleve 11 af Uroftifterne dømt til Tvangsarbejde og Ragnidskning.

Gaarden Egholm skal i Aaret 1732 af dens første Eier Erik Andersen være bleven solgt til Fru Emerentze Levetzau for 1670 Rd. Den er dannet af 4 sammenlagte Bøndergaarde, af hvilke den ene antages at have været den berømte Theolog Niels Hemmingsens Fødested. (Han er født i Mai eller Juni 1513.)

Rettelser og Tillæg.

- S. 1 Lin. 4—5 f. n. Rysted ligger o. s. o. for Raskov, s. o. for Særljøbing og s. v. for Sundby.
- 18 Lin. 11 f. n. Barsdorf, l. Barstorff.
- 44 Lin. 19 f. n. Christoffer, l. Corfitz.
- 53 Lin. 3. Axel Urnes første Hustru var ifølge Hofmans og Alevensfeldts Stamtabler Anne Rosensparre.
- 64 Lin. 16—17. Ordene „Stifteren af Stamhuset Engestofte“ udgaae.
- 66 Lin. 5—6. „og Dølleffjelde“ udgaaer.
- — Lin. 17 fg. D. Slemminge, Ettehave, Ristofte og Brandstolpe ere Dele af Store Slemminge By.
- 67 Lin. 11 f. n. Clansøn l. Clausøn.
- 70 Lin. 13 f. n. Rigtigere: Nørregaards og Rosenlunds Godsers Fattige have Adkomst til 6 Pladser i Raskov Hospital; dog med de Indskrænkninger, der fremgaae af Fundatsen.
- 71 L. 21—22. Byhornet er nu afføjet.
- 72 Lin. 3. Det maa dog ansees for tvivlsomt, om Hans Laurjens sig er kommet til Laaland.
- 72 Lin. 7 f. n. Skolen benævnes i Almindelighed Fjelde Skole, men ligger med Skoleloden paa Kartofte Grund (Kartofte kaldes i ældre Skrifter Karlstofte).
- 89 Lin. 6. Benstermand, l. Benstermand.
- 104 Lin. 27. Gottrup, l. Gottorp.
- 124 Lin. 23. og 3 Døttre, l. og 5 Døttre.
- 125 Lin. 10. Skare, l. Skave.
- 128 Lin. 3. Der menes Art. 46 i den faldingske Reces, givet 1558.
- 147 Lin. 5 f. n. Aarstallet 1724 udgaaer.

Register over Personnavne.

Ahlefeldt, Greve, 136.
 Albrecht af Mecklenb., Ronge 17;
 Markgreve, 33.
 d'Almasforte, Dominici, 142.
 Alrod, R. S., Præst, 108.
 Anbjørn af Hammer, 34.
 Andersen, Absalon, 124; Bjørn,
 125; Erik til Egholm, 169.
 Arendt, Antiquar, 157.
 Arne af Skalholt, 34.
 Aslak af Bergen, 34.
 Baadt, Adelsfamilie, 165.
 Baden, see Laursen.
 Bardenfleth, Frue, 87.
 Barnekov, Johan, 60; Christen,
 60; Sofie, 57, 60.
 Barner, Christiane Henriette, 45;
 Hartvig Gottfred v., 45.
 Barstorff, Ph. S., 12, 18, 123,
 170.
 Basse, Peder, 52, 60, 79; Tyke,
 60.
 Bathe, Sofie Anthoniidatter, 5.
 Bech, Diderik, 52.
 Becker, Familien, 151.
 Beierholm, A., Præst, 36, 167.
 Benninck, Mathias, 49.
 Bernt, H. H., 36.
 Bert, P. H., 36.

Bille, Inger, 60; Mette, 60
 Torbern, 60.
 Blaa, Anna Sivertsdatter, 42—
 43; Barbara Eriksdatter, 149,
 160; Erik Oluffsen, 43, 149,
 Laurids Jensen, 42; Oluf
 Lauridsen, 42—43; Sivert, 42.
 Brahe, Axel, til Elved, 39, 44;
 Axel, til Krogholm, 141; Falk,
 44; Otto, 44; Peder, til Krogholm,
 141; Sidsel, 140; Tyge,
 44.
 Bremer, G. E., Præst, 100.
 Brehde, Hennike, 33.
 Brockdorff, Bened. Margr., 134,
 136 fg., 142.
 Broffenhuus, Jakob, 122.
 Bryggmann, H., Præst, 117, 118.
 Bydelsbaek, Mette Albrektsd., 140.
 Bylow, Chr., til Rosenlund, 125.
 Bølle, Birgitte, 39, 43, 44;
 Dorthe Madsd., 124; Erik,
 43, 122; Erik Madsen, 42—
 43; Karine, 122; Kirstine,
 43, 44; Mads, 43, 122.
 Carl X, Gustav, 162 fg.
 Castrup, R. S., 36.
 Charlotte Amalie, Enkedrn., 18.
 Christensen, Erik, Abmd., 36.

- Christian III, 18, 43.
 Christian V, 89, 150, 165.
 Christiern I, 35.
 Christiern II, 18.
 Christoffer II, 17, 33.
 Christoffer III, 35.
 Christoffer, Hertug, 17, 76.
 Christoffer, Greve, 18, 36.
 Claus, Greve, 17.
 Clausen, S., Præst, 67, 170.
 Daa, Dorthé Clausd., 124; Sorgen, 87, 89.
 Dahlberg, Erik, 162 fg.
 Danchel, J. P., Provst, 83.
 Davidsen, Mogens, Præst, 162.
 Dorothea, Chr. I's Dronn., 17.
 Dresselberg, Anders, 5, 18.
 Ebbesen, Mogens, 17.
 Edinger, Sofie Amalie, 151, 157, 159.
 Ellemose, Johan, 33.
 Eriksen, Eiler, 121—22 (jvf. Bølle og Mormand).
 Falk, Ida, 140.
 Falster, Mogens, 35.
 Finkiusck, N., 145.
 Flindt, C. v., 61; Henrik, 56, 59, 60; Jakob, 60.
 Frederik IV, 89.
 Friis, Anna Cathrine, 65; Anne Kirstine, 57; Christian, til Kragerup, 65; Elisabeth, 36, 150, 159; Niels 123.
 Frille, Johan, 17.
 Gabel, Kammerh., 124.
 Galt, Anna, 44.
 Geert, Greve, 34.
 Gersdorf, Joachim, 150.
 Gersdorf-Hardenb., Greve, 142.
 Gjerløv, Byfoged, 169.
 Glob, Anna, 65; D. N., Præst, 83.
 Green, Karen, 70.
 Grim, Jens, 140.
 Grubbe, Laurids, 18; Mette, 99; Peder, 42.
 Grøben, Anna Elisabeth v. d., 44, 158.
 Gyldenstjerne, Eiler, 57, 60; Karen, 68—69, 72; Knud, 35; Lisbeth, 124.
 Gøye, Albert, 135, 140; Anders, 86; Axel Mogenssen, 139; Birgitte, 140; Christoffer, 36, 39, 43; Eskil, 140; Knud, 18; Margrethe, 141; Mette, 60; Mogens (den ældre), 139—40; Mogens (den yngre), 122, 125, 138, 140; Oluf Axelsen, 139; Otto, 135, 140—41.
 Haffn, Henning, 79; Slægten, 24.
 Hans, Rønge, 35.
 Hansen, Chr. til Nørregd., 72.
 Hardenberg, Anne, 118; Carl August, 134, 142; J. C., Grevinde, 134.
 Hardenb. Neventlow, Christ. Aug., 61, 142.
 Harstall, Charlotte Sofie, 150; C. U. v., 144, 147, 150, 151; H. W. v., 150.
 Hausmann, C. U. v., 65.
 Henningsen, Niels, 12, 169.
 Henrik, Greve, 17.
 Hobe, Frederik, 4, 18, 87, 89.
 Holdt, C. C., Greve og Oberst, 44; C. C., Greve, 44—45; Flemming, 44; Harald, 142; Hilleborg, 44; Sofie Amalie, 165.

Holck Hardenb. Reventlow, 142.

Holck Winterfeldt, 45.

Holzmann, J. B., 134.

Hugaf, Sesse, 34.

Hummersbøttel, Hartvig, 17.

Hvitfeld, Anna, 65; Arild, 123, 149; Christoffer, 149; Claus, 122, 148; Henrik, 150; Saksob, 149, 159; Margrethe, 79; Otto, 43, 79, 149, 159; Peder, 33, 63, 65; Ollegaard, 150.

Høg, Stygge, 65.

Hld, Sam. S., Præst, 49, 50.

Jakobsen, Holger, 167.

Jens, af Roskilde, 34.

Jensen, Morten, Rigsraad, 139; Paaske, 5.

Jernskjæg, 72.

Johan, Greve, 17, 33, 34.

Johannes, Biskop af Odense, 34.

Junior, L. H., 29—30, 66.

Juel, Frands, svensk Sekretær, 163; Tønne, 65.

Jørgensen, Thomas, 36.

Kaas, Bjørn, 125; D. D., 45.

Kaas Lehn, Baron, 146.

Kabel, Lyder, 13, 123—24.

Kampzerin, A. K., 117.

Kielsen, Rjebmd., 9.

Kierulf, Anna, 160.

Kilius, 88.

Kisevetter, C., 117.

Knob, Laurids, 18.

Knudsen, Mogens, 159; Morten, 93.

Knuth, Adam Christoffer, 53, 165, Adam Levin, 44; Anna Margr., 165; Eggert Christoffer, 53; E. C. (g. m. Søster

Lerche), 50, 53, 75; E. C. († 1776), 53; E. C., Kammerh., 53; F., 53; F. M., 48, 51, 53; S. H., 53.

Kobolt, see Kabel.

Korff, Otto Sofva v., 72.

Krabbe, Gregers, 124; Margrethe, 45.

Kranse, Jesper, 43, 44.

Krog, F. C., Præst, 134, 136.

Krogh, Godske Hans v., 90.

Krumpen, Otto, 17, 18.

Kruse, Edvard, 85.

Kule, Kersten, 17.

Kølle, Christen, 59.

Kørbitz, Joh. Christoffer, 150.

Lahen, H., Byfoged, 35.

Lauridsen, Sigvard, 42.

Laursen, Hans, 68, 69, 71—72, 73, 170.

Lehn, Abraham, Baron, 41, 124, 150—51, 157—59; Cathrine Margr., 124, 151; Erica Christine, 45; Ingeborg Dorothea, 157—58; Johan, 158; Margrethe Krabbe, 45; Poul Abraham, 38, 39, 45, 144, 151; Sofie Amalie, 158.

Lerche, Christian, 56, 60, 65; Cornelius, 53, 57—58, 60, 126; Cornelius Johan, 60; Knud, Præst, 5, 12; Fru Søster, 50, 52, 53, 75.

Levekauf, Emerentia v., 6, 19, 95, 169.

Ludvig, Markgreve, 34.

Lunge, Elisabeth, 79, 136, 138, 141; Hr. Folmer Jakobsen, 52; Ove, 60.

Lüra, Michael de, 13.

- Lütjow, S. U. v., 86, 89—90.
 Madsen, Eiler, 121.
 Magdalene Sybille, Brindsesje, 3.
 Markmand, Christine, 140.
 Mathiesen, Poul, Landsdommer, 99.
 Melfart, P. Hansen, Præst, 69.
 Menved, Erik, 32—33.
 Menbekove, Berner, 17.
 Merbelt, Gert v., 67.
 Mikkelsen, Peder, Præst, 116, 117.
 Mogenssen, see Gøye og Mormand.
 Moltke, Albert, 139; Caroline v., 53; Evert, 139; Johan eller Henrik, 60; Mathias, 139.
 Monrad, D. G., Biskop, 96.
 Monteleone, Marquise de, 53.
 Mormand, Barbara, 79; Claus, 79; Erik Mogenssen (A. 1525), 79; Erik Mogenssen (c. 1586), 79; Mogens Eriksen, 18, 79.
 Mortensen, B. F., fra Tranquebar, 36.
 Neb, Familien, 124.
 Neergaard, Familien, 124.
 Nicolaisen, Laurids, 124 (139?).
 Nielsen, Albert, 52; Sver, Præst, 56, 57; Sver, Raadmand, 5; Ssens, Præst, 54; Laurids, 139 (124?).
 Norby, Henrik, 122.
 Nordrup, Hans, Præst, 123.
 Numsen, Maria v., 53.
 Offenberg, Fru Sofie, 151.
 Olsen, Søren, til Nasmærke, 52.
 Oluffsen, Ssens, Ridder, 17; Ssens, af Hesse, 139.
 Otto, Brinds, 33, 34;
 Oxe, Albert, 13, 18, 60, 89, 122, 123, 125, 162; Johan, Rigsraad, 60; Johan († 1534), 57, 60; Peder, 122.
 Papenheim, S. F., 6, 11, 18, 67, 89.
 Pedersen, Anders (Basse), 79.
 Philippa, Dronning, 139.
 Podebusch, Mourids, 125; Balde-
 mar, 13.
 Portuan, Ida, 99.
 Poulsen, Augustin, Præst, 123.
 Pral, Niels, Præst, 54.
 Pjøske eller Pøiske, Barbara Eriksd., 43; Hans, 149; Hart-
 wif, 149; Fru Snger Hansd., 43, 149; Marquard, 149; Slægten, 24.
 Qvitkov, Henning Sørensen, 63.
 Raben, Christian, 19; F., 6 († 1773); Frederik Christian 19; Gregers Christian, 19; Joh. Otto, 19; D. L., 5—6, 19; Margr., 5—6; Kammerherre R. til Bremersvold, 110.
 Rantzau-Lehn, Sofie Amalie, 45.
 Rantzov, Frants, 79; Helvig, 136, 141; Johan, 18, 89; Johan, Generallieut., 79.
 Rechberg, Claus, 79.
 Reichow, Amtmand, 4, 165; Hilleborg Leonore, 165; Sofie Ulrica, 65.
 Reventlow, Anna Sofie, 142; Benedicte, 136; Christian Ditlev, 136, 142; Conrad Ditlev, 142; Ida Augusta, 142.
 Rhode, A. P., Præst, 83.
 Ricolfus, Bisp, 125.
 Rosenfrands, Anne, 125, 135, 138, 140—41; Elisabeth, 79,

136; Erik, til Rjerstrup, 18;
 Erik, til Rosenholm, 11, 125;
 Helvig, 136; Holger, 39; Sorgen,
 136, 141; Mette, 140;
 Mette, Sfr., 136; Otte, 135;
 Palle, 18, 72, 125, 132, 136,
 138, 141.
 Rosenqvist, S. S., 4.
 Rosensparre, Anna, 53, 170;
 Birgitte, 124; Elisabeth, 133,
 136, 141; Oluf, 124.
 Rosenørn Lehn, Christiane Hen-
 riette, Baronesse, 146, 147,
 148, 159; H. C., Baron, 45,
 146; D. D., 45.
 Rothe, Amiralinde, 50.
 Rud, Birgitte, 53; Corfitz 124;
 Erik, 118, 124; Helvig, 124;
 Sorgen, 5, 18; Karen, 140;
 Knud († 1554), 124; Knud
 (Erikssen), 124; Otto, 124;
 Peder, 72, 124; Sofie, 43, 124.
 Rumohr, Alexander, 159.
 Rund, Margr. Pedersd., 83; P.
 R., Præst, 82.
 Ryge, D. M., 117, 118.
 Røh, Adam, Præst, 160, 162.
 Sadolin, Hans Sørensen, 123;
 Sorgen Sørensen, 123.
 Salomon, Munk, 49.
 Schack, Joachim, v., 79; Niels
 Rosenfrands v., 79; Otto v., 79.
 Schandorff, A. P., 123; P. A.,
 123.
 Sehested, Henning, 140.
 Seidelin, B., 69, 70, 71.
 Siø, Niels Caspersen, 36.
 Sjællandsfar, Erik, 42.
 Skave, Herluf, 125.
 Steel, Chr., 72; Sorgen, 141—42.

Skinkel, Karen, 5.
 Stram, Niels, 124.
 Skytte, Karen Andersd., 159;
 Oluf, 39, 148.
 Sofie, Frederik I.s Dronning,
 18.
 Sofie, Frederik II.s Dronning,
 18.
 Sofie Amalie, Fred. III.s Dron-
 ning, 18, 124.
 Steensen, Erik, 79.
 Steenvinkel, Joh., 43—44.
 Stenderup, S., 36.
 Suhr, Fr., Rammerraad, 6—7.
 Svidesøn, Anders, 13.
 Thomas af Drkøerne, 34.
 Thomsen, Peter, Præst, 54.
 Thonboe, Ane Marie, 103.
 Thorkildsen, N., Præst, 118.
 Thorvaldsen, 12.
 Thott, Oluf Arelsen, 17.
 Thymen, Eustachius v., 72.
 Tordenskjold, 151.
 Trolle, Børge, 125; Herluf, 140.
 Troschel, M. C., 134.
 Ulfeld, Corfitz, 44, 163, 170;
 Frants 44; Flemming, 43, 44,
 158; Jakob, 44, 150, Sofie,
 44.
 Ulfstand, Haf, 11, 13, 18, 80,
 123.
 Urne, Anna, 65; Arel, 49, 53;
 Christian, 53, 60; Christoffer,
 18, 53, 60; Citzel eller Sidsel,
 18, 87, 122—23; Johan, 65,
 122; Sorgen, 65; Knud (†
 1543), 52—53; Knud († 1622),
 5, 18, 99.
 Baldemar, Markgreve, 33.
 Baldemar Atterdag, 17.

Wallmoden, Christoffer Georg v.,
117, 118, 124, 151; So=
hanne v., 45; Katharina Marg.
v., 118.

Venstermand, Sorgen, 52; Lange,
125; Morten, 44, 89, 123.

Westen, Mathias v., 5; Thomas
v., 5; Sara Mathiasd., 36.

Westfal, M., 67, 116.

Wichfeld, Henning, 65, 170; Sør=
gen († 1798), 64, 65; Sorgen,
Kammerh., 63, 65, 90.

Wichmann, Bertel, 65; Sorgen,
30, 65.

Wiedewelt, 118.

Wigand, Familien, 151.

Winterfeld, Ermgaard Sofie, 44.

Wisch, Sorgen v. d., 13, 18.

Wittrop, Fru Barbara, 64, 65;
Hans, 65.

Wove, see Vølle.

Wrangel, Amiral, 163.

Wulf, Niels, Præst, 13.

Ølmand, Laurids, 10.

Register over Stednavne.

Aalevad, 88, 90.

Aalevadgaard, 86.

Aalholm, 11, 12, 13, 14, 15,
16, 17 fg., 33, 36, 141.

Aamose, 105.

Aamosehuse, 47.

Aarhuus, 35.

Aasmærke, 52 fg.

Abildtorp Birk, 122.

Aggerupgaard, 38, 54, 55; Skov,
54.

Alsø, 88; Sø, 91.

Anderstrup By og Ød., 47.

Avensbjerg, 43.

Bandholm, 46.

Bandholmsgaard, 47.

Basnæs, 43.

Bækketov eller Bækkestov Øde.,
96; Skov, 10, 14, 19, 96,
97, 104.

Bergenhuus, 149.

Berrit By, 149.

Berritsgaard, 24, 43, 45, 143
—44, 149 fg.

Berritsholm, 149.

Binnitze Ød., 164, 165; Skov,
164.

Birket By, 113, 114.

Birkinde, 33.

Bispensø, 88.

Blangshave Skov, 105.

Bollerup, 43.

Borgø, 61—62.

Bramshytte Ød., 19, 24, 77, 78,
79—80; Dyrehave, 19; Vester
Kobbøl, 19.

Bramsthorp, 79.

Bramtostegaard, 150.

Brandstolpe Øde., 166.

Bregentved, 43.

Bregerup, 36.
 Bregninge S. og By, 105 fg.;
 Overdrev, 105; Skov, 19.
 Bremersvold, 92, 106.
 Buderup, 55.
 Bøgeskoven (ved Engestofte), 61.
 Bøgholts Banke, 152.
 Bøllesminde, 53.
 Carlsbjerg, Skovridergd., 133.
 Christianelund Sk., 37.
 Christiansdal, 142, 143.
 Christiansholm, Grebst., 19—20.
 Christianssæde, 76.
 Clausholm, 43.
 Cyprèssegd., 41—42.
 Dalum Kloster, 162.
 Damsmossegd., 46, 48.
 Drengeskov, 130.
 Dyrehave, i Rådsted S., 130; i
 Baabensted S., 54.
 Dødmosen, 81.
 Døllefjælde, 36, 74 fg.
 Egholm Od., 19, 166, 168, 169;
 Skov, 19.
 Engestofte By, 62; Od., 12, 19,
 63, 65; Sogn, 61 fg.; Stam-
 huus, 65.
 Enggaard, 124.
 Enghaven, 54.
 Eremitagen ved Berritsgd., 42,
 143, 144.
 Effemose, 96.
 Ettehave By, 66; Skov, 20, 66.
 Faaborg, 162.
 Falfster, 18, 33.
 Faurstedgaard, 150.
 Fjælde, 70, 72 fg.
 Flintinge Na, 37, 112; By, 113,
 115; Fang, 125; Præstegd.,
 118—19; Skov, 112.

Folehave Skov, ved Nalh., 14,
 19; i Taars S., 143.
 Forneby, 62.
 Frederiksborg, 72.
 Frederiksdal, 162.
 Freilev By, 96, 97—98, 104—
 5; Skov, 96, 97—98, 104;
 Slot (Voldsted), 103.
 Frisenbold, 142.
 Frostrup By, 104; Skov, 112.
 Fruemose Skov, 130.
 Fuglsang Od., 113, 114, 115,
 123—24, 151.
 Fyen, 162, 163.
 Fyrrevænget, 130.
 Færgemarken, 156, 164.
 Gaasjø, 85, 90.
 Galminagerhuus, 132.
 Gangismose, 125.
 Gisselfeldt, 140.
 Gjedser, 9, 89.
 Gjestofte, 125, 138.
 Godsted Sogn, 85 fg.; By, 86.
 Godsø, 85.
 Grimsted, 162, 163.
 Grimstrup By, 47; Sø, 48.
 Grimstorp, 52.
 Grange By, 113, 114; Skov,
 19, 112; Udslibningssted, 121.
 Grønnegade By, 105, 106; Kirke,
 107.
 Guldborg Færgested, 156, 163.
 Guldborgland, Baroni, 45—46;
 en Deel af Laaland, 20, 37, 112.
 Guldborgsfund, 20, 112.
 Gunderslevholm, 43, 140.
 Gyldesteen, 53.
 Haaret By, 164.
 Halmstad, 11.
 Halssted Kloster, 122,

Handermelle By, 91, 92.
 Hanemose, 112, 130.
 Hannestofte By, 62.
 Hardenberg Gd., 131—32, 139 fg.
 Hardenb. Reventlow, Grevst., 54,
 142—43.
 Hasfagergaard, 46.
 Hasselsø, 114.
 Haverlykkegd., 53.
 Havestov, 130.
 Hedevisgslund Gd., 80, 81.
 Hegningen Sk., 66.
 Heiligenhafen, 9.
 Heirede By, 66, 71; Sø, 61,
 66, 70, 86, 90.
 Helsingør, 35.
 Herlufsholms Skole, 141.
 Herredslev By, 166, 168; S.,
 166 fg.
 Hestehave Skov, 14, 19.
 Hildesvig Skov, 152.
 Hillested S. og By, 164 fg.;
 Nørrehave, 164.
 Hindsholm, 88.
 Hjelm By, 156.
 Holdsminde Sk., 37.
 Holme Sk., 20, 130.
 Holmen (i Engestofte S.), 61.
 Horslunde, 33.
 Houby Birk, 122.
 Hunseby S., 46 fg.; Huse, 47.
 Hveen, 44.
 Hvidkilde, 45.
 Hveded By, 132.
 Hvedesby, 131.
 Hvedestov, 130.
 Høibyggaard, 45, 151.
 Høvet, Hvide, 141.
 Høyet, 138.
 Idalund, 132—33, 142.

Idasminde, 47.
 Indelukket Sk., i Rødsted S.,
 130; i Thoreby S., 112; i
 D: Ulslev S., 80.
 Indtægten, Sk., 66.
 Ingestofte, see Engestofte.
 Jungshoved Len, 141.
 Kaarup By, Huse, Bønger, 86.
 Kallundborg, 32.
 Kallø Birk, 18, 122—23; By,
 143.
 Kalmar, 35, 140.
 Kalveholm, 91.
 Kamperhave, Gd., 66.
 Karleby, 86.
 Kartofte By, 72, 170.
 Kikop By, 55.
 Kildestov, 80.
 Killerup By, 143, 150.
 Kirkehøi, 70.
 Kirstinelund Gd., 47,
 Kistofte Gde, 66.
 Kjeldstoven, 91.
 Kjølstrup, 13.
 Kjettinge By og S., 96 fg.
 Kjærstrup, 13, 79, 81, 92.
 Kjøbenhavn, 10, 32, 35.
 Kjøge, 35.
 Knuthenborg Gd., 47—48, 52 fg.;
 Grevst., 53, Dyrehave, 46.
 Knuthenlund, Gd., 53.
 Kogangen, Sk., 143.
 Kogaven, Sk., ved Knuthenb.,
 46; i Saxkj. Landsf., 37.
 Korsemark, 124.
 Kraarup By, 55.
 Kragvig Skov, 54.
 Krenkerup, 138, 139 fg.; Birk,
 138.
 Krogen Slot, 89.

Krogholm, 141.
 Kronborg, 72.
 Krungerup By, 131.
 Kudstømøllen, 38.
 Laagerup By, 105, 106.
 Laaland, 18, 33.
 Langed Skov, 19.
 Langeland, 162, 163.
 Langet By, 74; i Dølleff. S.,
 74; i Rådsted S., 131; Skov,
 74.
 Leirupgaard, 55.
 Lillemart, 39.
 Lillesø, 14.
 Lindholm, 140, 166.
 Lindskov, 45.
 Louisehøi Gd., 80, 81.
 Lucie Mae (Eng), 150.
 Lund, 35.
 Lundbæk, 105.
 Lugholm, 45.
 Madebølle, see Maibølle.
 Maglemer By, 47, 52; Heste-
 have, Haverløfter og Nørre-
 have, 46.
 Maibølle Birk, 122—23; By,
 33, 156; S., 155 fg.; Der,
 156.
 Malmø, 35.
 Maltrup Gd., 55; Skov, 54.
 Maribo, 11, 35, 36, 46, 163;
 Kloster 53, 56; Kirke, 64;
 Ladegd., 53; Sø, 61, 86.
 Marklø, 14, 96.
 Merethueth, 52.
 Merrits Skov, 46, 52.
 Mors, 34.
 Musse Sogn, 77 fg.
 Mølleholm, 90.
 Nagelsti Birk, 122; By, 113, 115.

Nafskov, 10, 11, 12, 32, 33, 35,
 36, 163; Kirke, 12; Skole, 7,
 13, 37.
 Nedergaard, 45.
 Nefstved, 32, 35.
 Nielstrup Gd. i Laal., 52, 55, 57,
 60—61, 142; i Fyen, 45.
 Nyborg, 162.
 Nykjøbing (i Falsler), 10, 11,
 22, 35, 36, 43, 141; Slot,
 18, 33, 122.
 Nysted, 1 fg., 35, 36, 170;
 Landsogn, 14 fg.
 Nyvangstrog St., 54.
 Nørregaard, 66, 67, 68, 71—72,
 142.
 Nørremoje, 125.
 Nørreskov, 61.
 Oddenskov, 152.
 Odense, 35, 162.
 Olstrup By, 63.
 Dreby, 36, 37, 40, 42.
 Drebygaard, 40—41, 42 fg.,
 149, 150, 151.
 Drebygaards Hospital, 38—39.
 Paarupgaard, 53.
 Pederstrup, 12.
 Pigholm, 105.
 Pogmerstøfte By, 131.
 Prierskov Gd., 113, 114—15,
 124—25, 151.
 Priscim, 124.
 Raa By, 164.
 Raabjerg Skov, 54.
 Raagelunde By, 97, 104; Gde.,
 96; Skov, 19.
 Rådsted By og S., 130 fg.,
 Hosp., 138, 170; Tørvelung,
 130.
 Randers, 35.

- Ravensborg, 17, 18, 124.
 Ravnstrup Gde., 47.
 Reersnæs, 33.
 Reersø By, 37, 38, 138.
 Refshale, 62.
 Rivihjelhøi, 70.
 Roden Skov, 19.
 Rodsnæs, 37; Gd., 41, 45.
 Rosenlund Gd., 113, 115, 125, 141, 142.
 Roskilde, 32, 35, 164.
 Rudkjøbing, 162.
 Rykkerup By, 113, 114, 121; Sk., 112.
 Rævehøi, 70.
 Rødbj, 9, 36.
 Rødehuus, 132.
 Rødeledshuse, 55.
 Rødsandsgrunden, 9.
 Røgebølle By, 86; Sø, 85, 90.
 Røgerup, 121.
 Rørbæk Å, 20, 37; By, 33, 38, 40, 42, 138.
 Sandager By, 91, 92.
 Sandholt Gd., 124.
 Saremarken, 39.
 Særkjøbing, 10, 11, 20 fg., 163; Landsogn, 37 fg.
 Særthorp, 21, 32.
 Sedorp, 33.
 Skaane, store og lille (Holme), 14.
 Skaarup, 166.
 Skjelnæs, 61.
 Skjelfstrup, 47.
 Skovby, 62.
 Skovsminde Sk., 130.
 Slaahave Skov, 130.
 Slangerup, 32.
 Slemminge Sogn, 66 fg.
 Sløse By, 91, 92.
 Sløserup By, 113, 114, 115; Skov, 19; Vesterflov, 112.
 Soesmarke Birk, 18, 122—23; By, 150, 156; Skov, 123.
 Soffelunden, Sk., 54.
 Spodsbjerg, 163.
 Steenstrup Gd., 55; Skov, 54.
 Stege, 32, 35.
 Stensøre Halvø og Skov, 37.
 Storeheddinge, 32.
 Storesø, 14.
 Storffoven (i Thoreby, Taars og Bigsnæs S.), 112, 143, 152.
 Strandhusene, 147.
 Strudgtuing, 104.
 Stubbekjøbing, 10, 11, 35, 36.
 Stubberup By, 166, 168.
 Studehave Skov, 130.
 Suderø, 152.
 Sundby, 113.
 Svendborg, 162, 163.
 Svenske Broen, 121.
 Sydstofte, 33.
 Sæbyholm, 142, 143.
 Sædingegaard, 89.
 Søholt Gd., 43, 67, 86, 89.
 Søllested Gd. og Gods, 89.
 Sømød, 61.
 Sømødhuse, 86.
 Sønderhave Skov, 96.
 Sønderkarle Baroni, 45.
 Sønderflov, 112.
 Sørup Birk, 122; By, 91, 92; Gd., 122; Sø, 91.
 Taagenf By, 14, 16, 20, 103—4; Skov, 19.
 Taagefrov Skov, 130.
 Taars Sogn 143 fg.; By, 143, 150; Vig, 143.

Taafinge, 162. 163.
 Taderud, 33.
 Taphede, 34.
 Tersløse, 43, 44.
 Teglskov, 112.
 Thoreby Na, 37; Birk, 121 fg.;
 By, 36, 113, 115, 121; S.,
 112 fg.
 Thorstrup Gd., 76.
 Thorup By, 105, 106.
 Toftrup, 76.
 Tofferup By, 96, 97, 111.
 Tranefjær, 125.
 Trudstolpe Gd., 55, 59.
 Trøstens Bolig, 138.
 Tuderup, 150.
 Tømmerholt Sk., 112.
 Udstolpe By, 66, 67, 71.
 Ugestrup, 71.
 Ulriksdal Gd., 65, 86, 88 fg.
 Ulslev, Vester, 91 fg., Øster,
 80 fg., 86.
 Underup By, 105, 106.

Uraniborg, 44.
 Vaabensted S. og By, 54 fg.
 Vaalse, 163.
 Vaarsskovgaard, 53.
 Vantore By, 14, 16, 20, 103—
 4; Skov, 19.
 Vedbygaard, 45.
 Ventepose Mølle, 55.
 Vestermosse, 91.
 Vesternæs Birk, 122.
 Vigmandshøj, 70.
 Vigsnes Birk, 18, 122—23; By,
 33, 150, 152; Skov, 152;
 S., 148, 152 fg.
 Vigsø, 152, 155.
 Vindemose Sk., 143.
 Vintersborg, 44.
 Vognserup, 124.
 Vordingborg Len, 141.
 Vdegaard, 41, 45, 144.
 Ven Len, 18, 88—89.
 Vlebbølle By, 91, 92.
 Østøfte, 33.

